

शैक्षिक सूचना २०७८

नेपाल सरकार

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय

योजना तथा अनुगमन महाशाखा

तथ्याङ्क, नीति तथा अनुसन्धान शाखा

सिंहदरबार, काठमाडौं

शैक्षिक सूचना, २०७८

नेपाल सरकार
शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
योजना तथा अनुगमन महाशाखा
तथ्याङ्क, नीति तथा अनुसन्धान शाखा
सिंहदरबार, काठमाडौं

शैक्षिक सूचना, २०७९

प्रकाशक	: श्री शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय योजना तथा अनुगमन महाशाखा तथ्याङ्क, नीति तथा अनुसन्धान शाखा सिंहदरवार, काठमाडौं ।
फोन नम्बर	: ०१-४२११९८३
मुद्रण गरिएको प्रति	:
प्रतिलिपि अधिकार	: शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय सिंहदरवार, काठमाडौंमा सुरक्षित रहनेछ ।
प्रकाशित मिति	: २०८० असार

श्री अशोक कुमार राई
मालनीय मन्त्री
शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
सिंहदरबार, काठमाडौं, नेपाल

Mr. Ashok Kumar Rai
Hon'ble Minister
Ministry of Education, Science and
Technology
Singhadurbar, Kathmandu, Nepal

पत्र संख्या/Let No.:

संख्या नं./Ref. No.:

२०८० जेठ २२

शुभकामना

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको योजना तथा अनुगमन महाशाखाअन्तर्गत तथ्याङ्क, नीति तथा अनुसन्धान शाखाले "शैक्षिक सूचना २०७९" प्रकाशन गर्न लागेको थाहा पाउँदा खुशी लागेको छ । यो पुस्तक प्रकाशन गर्ने र यसलाई अहिलेसम्मका सबै जानकारीसहित उपयोगी सामग्रीहरू राखेर पाठक, जिज्ञासु र खोजकर्ताहरू माझ ल्याउनका लागि सफलता मिलोस् शुभकामना छ ।

शिक्षा मानिसको भित्री आँखा हो । बाहिरी आँखाले देख नसकेका धेरै कुराहरू शिक्षाको माध्यमबाट देख्न र बुझ्न सम्भव बनाउन सकिन्छ । शिक्षाले मानिसलाई आफ्नो वरिपरिको वस्तुगत दुनियाँ बुझ्न र त्यसबाट प्राप्त ज्ञानलाई मानवीय हितमा सदुपयोग गर्न सिकाउँछ । ज्ञान र विज्ञानलाई यसरी प्रयोग गर्ने प्रयासले नै प्रविधिको जन्म र विकास हुन्छ । त्यसकारण शिक्षालाई विकास मानिन्छ । विकासको पूर्वाधारको पनि पूर्वाधार मानिन्छ । ज्ञान स्युलबाट मिहिनतिर, सतहबाट गहिराइतिर अघि बढ्छ र प्रयोगमार्फत परिमार्जित र विकसित हुन्छ ।

हाम्रो मुलुकमा धेरै ठूला राजनीतिक परिवर्तनहरू भएका छन् । गणतन्त्र, सङ्घीयता, समावेशिता, धर्म निरपेक्षता यसैका परिणाम हुन् । राजनीतिक प्रणालीमा गरिएका यी परिवर्तनहरू मुलुकको विकास र समृद्धिका लागि हुन् । यो लक्ष्य प्राप्त गर्न शिक्षा प्रणालीलाई पनि सापेक्षरूपमा परिमार्जन गर्नुपर्दछ । यही सापेक्षतालाई शिक्षामा प्रतिबिम्बित गरेर पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक तथा शिक्षण सिकाइसम्म पुर्‍याउने, माध्यमिक शिक्षामा प्राविधिक धारलाई प्रभावकारी र परिणाममुखी बनाउने, प्राविधिक शिक्षा र व्यावसायिक तालिमलाई अझ विस्तार गर्ने र प्रभावकारी परिणाममा पुर्‍याउने तथा उच्च शिक्षामा विश्वसनियता र गुणस्तर अझै थप्न बल पुर्‍याउने जिम्मेवारी शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको हो । हामी सबै यो जिम्मेवारीका बारेमा सचेत छौं र यसलाई पूरा गर्न तत्पर छौं ।

अन्त्यमा "शैक्षिक सूचना २०७९" पुस्तक सम्पादन र प्रकाशन कार्यमा दिन रात खट्ने साथीहरू साथै यसलाई विभिन्न किसिमले सघाउने वा योगदान गर्ने सबै पक्षलाई धन्यवाद छ । यो पुस्तक सबै खाले पाठकहरूका लागि जानकारीमूलक र उपयोगी हुने कुरामा विश्वास व्यक्त गर्दछु ।

धन्यवाद ।

मा. अशोक कुमार राई
मन्त्री

श्री प्रमिला कुमारी
माननीय राज्यमन्त्री
शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
सिंहदरबार, काठमाडौं, नेपाल

Mrs. Pramila Kumari
Hon'ble State Minister
Ministry of Education, Science and
Technology
Singhadurbar, Kathmandu, Nepal

पत्र संख्या/Let.No.:

जलानी नं./Ref. No.:

विषय:- शुभकामना ।

सुशासन, विकास र समृद्धिको आधार गुणस्तरीय शिक्षा हो । शिक्षा सबै प्रकारका विकासको पूर्वाधार पनि हो । शिक्षा प्राप्त गर्नु हरेक व्यक्तिको नैसर्गिक अधिकार हो भने सबै नागरिकहरूलाई शिक्षामा सहज पहुँचको वातावरण निर्माणगरी गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नु राज्यको दायित्व हो । यसकालागि शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले शिक्षा सम्बन्धी नीति निर्माण, योजना निर्माण, कार्यक्रम कार्यान्वयन तथा कार्यक्रमको प्रभावकारीताको अनुगमन तथा मूल्यांकन जस्ता कार्यहरू प्रदेश तथा स्थानीय तहसँग समन्वयगरी सहकार्यको माध्यमबाट गरिरहेको छ ।

नेपालको संविधान अनुसार नेपालको शैक्षिक प्रशासनको अधिकारलाई संघ, प्रदेश र स्थानीय गरी तीन तहमा विभाजन गरी राज्यको साधन र स्रोतलाई सोही अनुरूप बाँडफाँड गरिएको छ ।

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि सम्बन्धी मन्त्रालयबाट, मन्त्रालयसँग सम्बन्धित निकायहरूबाट तथा केन्द्रीय निकायहरूबाट संचालन र सम्पादन भएका शैक्षिक गतिविधि र कार्यक्रमहरूको जानकारी, तथ्यांक तथा विवरणहरू सम्प्रेषण गरी प्रदेश तथा स्थानीयतह लगायत सबै सरोकारवालाहरूमा जानकारी गराउन यस मन्त्रालयले शैक्षिक सूचना २०७९ प्रकाशन गर्न लागेकोमा मलाई खुशी लागेको छ ।

मन्त्रालय लगायत सम्बन्धित कार्यालय तथा केन्द्रीय निकायहरूको परिचय, उद्देश्य, संगठन संचरना लगायत शिक्षासँग सम्बन्धित नीतिगत र कार्यक्रमगत विषय समावेश गरि तयार पारिएको यस पुस्तिकाले शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधिमा चासो र जिज्ञासा राख्ने सबै पाठकहरूका लागि उपयोगी हुने विश्वास लिएकी छु ।

शैक्षिक सूचना २०७९ तयार पार्न आवश्यक सूचना तथा विवरणहरू उपलब्ध गराउनु हुने सबै निकाय तथा पदाधिकारीहरू र पुस्तिका प्रकाशनमा संलग्न सबैमा हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्तमा, सम्पूर्ण पाठक वर्गबाट यस पुस्तिकाको प्रभावकारी उपयोगिता र आगामि दिनमा थप सुधारको लागि रचनात्मक सुझावको अपेक्षा राख्दै निरन्तर प्रकाशनको शुभकामना व्यक्त गर्दछु ।

धन्यवाद ।

२०८० जेठ

Pramila
माननीय श्री प्रमिला कुमारी
राज्यमन्त्री
शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय

Hon. Pramila Kumari
State Minister Education, Science and Technology

पत्र संख्या:-
चलानी नं.:-

नेपाल सरकार शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय

सिंहदरबार,
काठमाडौं, नेपाल

विषय : शुभकामना ।

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले प्रत्येक वर्ष प्रकाशन गर्दै आएको शैक्षिक सूचना २०७९ प्रकाशन हुन लागेकोमा मलाई खुशी लागेको छ ।

यस प्रकाशनमा संवैधानिक, नीतिगत र संरचनागत व्यवस्थाका साथै मन्त्रालय सम्बद्ध एवम् अन्तर्गतका विभिन्न निकाय/संस्थाको उद्देश्य, सांगठनिक संरचना, कार्यक्रम तथा तथ्याङ्कहरू समावेश गरिएको छ । नेपालको संविधानको मार्गदर्शन, परिवर्तित सङ्घीय संरचनाको आवश्यकता र नीतिगत प्राथमिकता अनुकूल विद्यालय शिक्षाको विकासलाई दिशानिर्देश गर्न वर्तमान शैक्षिक नीति, शिक्षा योजना तथा कार्यक्रमले समेत समता, गुणस्तर, सक्षमता, सुशासन, व्यवस्थापन र उत्थानशीलता जस्ता आयामहरूमा जोड दिएको हुँदा यी र यस्तै विषयवस्तु यस पुस्तिकाले सारांशमा समेट्ने प्रयास गरेको छ । समग्र शिक्षा क्षेत्र र मन्त्रालयका गतिविधिमा सरोकार राख्ने सबैका लागि यो प्रकाशन उपयोगी हुने विश्वास मिल्ने लिएको छु ।

शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणाली (EMIS) नीति तथा योजना निर्माणको आधारशीला हो । यसैमा आधारित भई मन्त्रालयले समग्र शैक्षिक क्षेत्रको योजना, नीति, कार्यक्रम बनाउँदै आएको छ । मन्त्रालयबाट प्रकाशित यस पुस्तिकालाई अध्ययन गर्ने सबै पाठकहरूले आफ्नो रचनात्मक, सिर्जनशील सुझावहरू उपलब्ध गराउनुहुने छ भन्ने अपेक्षा लिएको छु । यसरी प्राप्त हुने सुझाव तथा पृष्ठपोषण समग्र शिक्षा क्षेत्रमा सुधार गर्न र प्रकाशनमा रहेका कमी कमजोरीहरूलाई सुधार गर्दै आगामी दिनमा थप गुणस्तरीय र अझै उपयोगी बनाउन सकिने कुरामा म विश्वस्त छु ।

अन्तमा, पुस्तिका प्रकाशनको लागि आवश्यक सूचना तथा विवरण उपलब्ध गराउनुहुने सबै निकाय तथा पुस्तिका प्रकाशनमा महत्वपूर्ण योगदान पुर्याउने सम्पादन समितिका सदस्यहरू लगायत सबैलाई धन्यवाद दिँदै यस पुस्तिकाको प्रभावकारी उपयोगको लागि शुभकामना व्यक्त गर्दछु ।

मिति: २०८० जेष्ठ

रामकृष्ण सुवेदी
सचिव

सम्पादन समिति

संयोजक	सहसचिव डा. हरिप्रसाद लम्साल, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
सदस्य	उपसचिव श्री घनश्याम अर्याल, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
सदस्य	उपसचिव श्री ईश्वरप्रसाद काफ्ले, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
सदस्य	उपसचिव श्री शंकर अधिकारी, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
सदस्य	उपसचिव श्री हरि निरौला, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
सदस्य	निर्देशक श्री मैया खड्का, चिकित्सा शिक्षा आयोग, सानोठिमी, भक्तपुर
सदस्य	निर्देशक श्री ढुण्डीराज लामिछाने, राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय, थापाथली, काठमाडौं
सदस्य	निर्देशक श्री रामचन्द्र तिमल्सिना, शिक्षा तथा मावन स्रोत विकास केन्द्र
सदस्य	निर्देशक श्री कुमार बस्नेत, शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र, सानोठिमी, भक्तपुर
सदस्य	श्री दिनेश बज्राचार्य, विश्वविद्यालय अनुदान आयोग, सानोठिमी, भक्तपुर
सदस्य	शाखा अधिकृत श्री संगम गौतम, प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद
सदस्य	शाखा अधिकृत श्री दिवाकर शर्मा, शिक्षक सेवा आयोग, सानोठिमी, भक्तपुर
सदस्य	शाखा अधिकृत श्री शिवराज पोखेल, व्यावसायिक शिक्षा तथा तालिम अभिवृद्धि परियोजना(दोस्रो)
सदस्य	शाखा अधिकृत श्री मनुजा बराल, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, सानोठिमी, भक्तपुर
सदस्य	श्री नारायण पोखेल राष्ट्रिय परीक्षा बोर्ड, सानोठिमी, भक्तपुर
सदस्य	कम्प्युटर अधिकृत श्री अर्जुन खनाल, राष्ट्रिय परीक्षा बोर्ड, सानोठिमी, भक्तपुर
सदस्य	शाखा अधिकृत श्री सुलोचना खनाल, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
सदस्य	शाखा अधिकृत श्री लक्ष्मी शर्मा मरासिनी, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
सदस्य	कम्प्युटर अपरेटर श्री गणेश श्रेष्ठ, राष्ट्रिय किताबखाना (शिक्षक) छाउनीमार्ग, काठमाडौं
सदस्य	राष्ट्रिय परियोजना व्यवस्थापक डा. मुकुन्दमणि खनाल, स्कील्स कार्यक्रम, सानेपा, ललितपुर
सदस्य सचिव	उपसचिव श्री गौरीशंकर पाण्डे, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय

प्रकाशकीय

विभिन्न तहमा बन्ने योजना र नीतिलाई तथ्यमा आधारित बनाउने सन्दर्भमा सूचनाको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ। योजनाको तर्जुमा चरणदेखि कार्यान्वयन र मूल्याङ्कनका चरणमा सूचनाको महत्व रहन्छ। सङ्गठन संरचना, जनशक्ति, कार्यविवरण र प्रवाह हुने सेवा जानकारी गराउनसमेत सूचना प्रवाह गर्नुपर्छ। यसै विषयलाई ध्यानमा राखेर शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले प्रत्येक वर्ष मन्त्रालय एवम् केन्द्रीय निकायहरूसँग सम्बन्धित सूचनाहरू सङ्कलन गरी शैक्षिक सूचना नामक पुस्तिका प्रकाशन गर्दै आइरहेको छ।

शिक्षाको संगठनात्मक स्वरूपान्तर्गत विद्यालय शिक्षा, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र उच्च शिक्षा पर्दछ। यिनको व्यवस्थापन र सञ्चालनका लागि नेपालको संवैधानिक प्रावधानअनुरूप सङ्घमा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र, शिक्षक सेवा आयोग, राष्ट्रिय परीक्षा बोर्ड, विश्व विद्यालय अनुदान आयोग, प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम परिषद्, राष्ट्रिय किताबखाना (शिक्षक), नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालय, केशर पुस्तकालय, डिल्लीरमण कल्याणी रेग्मी स्मारक पुस्तकालय, जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लिमिटेड, व्यावसायिक शिक्षा तथा तालिम अभिवृद्धि परियोजना (दोस्रो), युनेस्कोका निमित्त नेपाल राष्ट्रिय आयोगको सचिवालय तथा शिक्षाको लागि खाद्य कार्यक्रम परियोजनालगायत अन्य विभिन्न आयोग तथा समितिहरू रहने व्यवस्था गरिएको छ भने प्रदेशमा सामाजिक विकास मन्त्रालयको गठन भई सो अन्तर्गत शिक्षा विकास निर्देशनालय र शिक्षा तालिम केन्द्रहरू स्थापना गरिएका छन्। त्यसैगरी जिल्ला तहमा शिक्षा विकास तथा समन्वय एकाइहरू र ७५३ वटा स्थानीय तहमा शिक्षा विभाग/महाशाखा/शाखा स्थापना गरिएका छन्। यसरी तीनै तहमा जिम्मेवारी बाँडफाँट तथा सो अनुरूप कार्य विभाजन गरिएको छ।

यस पुस्तिकामा शिक्षासम्बन्धी संवैधानिक, नीतिगत र संरचनागत व्यवस्थाहरू तथा कार्यक्रमहरू र तथ्याङ्कहरू समावेश गरिएका छन् भने अनुसूची अन्तर्गत शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय र केन्द्रीय निकायहरूको संगठन संरचना समावेश गरिएका छन्।

यो पुस्तक प्रकाशनको लागि प्रकाशन समितिमा बसेर समन्वय, सहयोग र मेहनत गर्नुहुने तथा आवश्यक सूचनाहरू उपलब्ध गराई प्रकाशनलाई यो रूपमा ल्याउन सहयोग गर्नुहुने सबैलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छौं। यो सामग्री शिक्षा क्षेत्रमा काम गर्ने व्यवस्थापक, शिक्षक, अनुसन्धान लगायत सबैमा उपयोगी हुने आशा गरिएको छ। साथै पुस्तकलाई धप परिष्कृत र पठनीय बनाउँदै लैजानको लागि पाठकहरूबाट निरन्तर सल्लाह, सुझाव तथा प्रतिक्रियाहरूको अपेक्षा गरिएको छ।

मिति: २०८० असार

योजना तथा अनुगमन महाशाखा
तथ्याङ्क, नीति तथा अनुसन्धान शाखा
शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय

शुभकामना
प्रकाशकीय

खण्ड एक : शिक्षासम्बन्धी सवैधानिक, नीतिगत र संरचनागत व्यवस्थाहरू तथा कार्यक्रमहरू	३
नेपालको संविधान	३
स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन	५
राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६	६
अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षासम्बन्धी ऐन, २०७७	७
सम्माननीय राष्ट्रपतिले संसदको दुवै सदनको संयुक्त बैठकलाई गर्नुभएको सम्बोधनमा आर्थिक वर्ष २०७९/८० को नेपाल सरकारको नीति तथा कार्यक्रममा शिक्षा	९
संघीय संसदको संयुक्त बैठकमा प्रस्तुत आर्थिक वर्ष २०७९/८० को बजेट वक्तव्यमा शिक्षा	१०
पन्ध्रौं आवधिक योजना (वि.सं. २०७६-२०८१) मा शिक्षा	१४
विद्यालय क्षेत्र विकास योजना (वि.सं. २०७३-२०८०)	१६
दिगो विकास लक्ष्य ४: नेपाल राष्ट्रिय ढाँचा (वि.सं. २०७८-२०८७)	१७
विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (वि.सं. २०७८-२०८७)	१८
राष्ट्रिय जनगणना २०७८	२७
नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०७४ अनुसार शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको कार्य क्षेत्र	२८
शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय अन्तर्गतका केन्द्रीय र विभागीय निकायहरू	३०
नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठान (NAST)	३१
राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला विकास समितिको कार्यविवरण	३३
वि.पी. कोइराला मेमोरियल प्लानेटेरियम तथा अब्जरभेटरी र विज्ञान सङ्ग्रहालय विकास समितिको कार्यविवरण	३३
शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्रको कार्य विवरण	३३
पाठ्यक्रम विकास केन्द्रको कार्यविवरण	३५
शिक्षक सेवा आयोग	३६
शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र	३८
प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्	३९
विश्वविद्यालय अनुदान आयोग	४०
चिकित्सा शिक्षा आयोग	४१
राष्ट्रिय किताबखाना (शिक्षक)	४४
शिक्षा दिवसका आदर्श वाक्यहरू	४६
नीति, निर्देशिका तथा कार्यविधिको विवरण	४८
राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६	५०
शिक्षाको सोचपत्र २०७९	५१
खण्ड दुई : शिक्षासँग सम्बन्धित तथ्याङ्कहरू	५३
अनुसूचीहरू	१०१
सन्दर्भ सूचीहरू तथा References	१५५

खण्ड : एक

शिक्षासम्बन्धी संवैधानिक, नीतिगत र संरचनागत व्यवस्थाहरू तथा कार्यक्रमहरू

शिक्षासम्बन्धी संवैधानिक, नीतिगत र संरचनागत व्यवस्थाहरू तथा कार्यक्रमहरू

नेपालको संविधान :

- (१) धारा ३१ मा शिक्षासम्बन्धी हकको व्यवस्था गरी निम्न हकहरूको सुनिश्चितता गरेको छ।
- (क) प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत शिक्षामा पहुँचको हक हुने छ।
- (ख) प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क पाउने हक हुने छ।
- (ग) अपाङ्गता भएका र आर्थिक रूपले विपन्न नागरिकलाई कानून बमोजिम निःशुल्क उच्च शिक्षा पाउने हक हुने छ।
- (घ) दृष्टिविहीन नागरिकलाई ब्रेललिपि तथा बहिरा र स्वर वा बोलाइ सम्बन्धी अपाङ्गता भएका नागरिकलाई साङ्केतिक भाषाको माध्यमबाट कानूनबमोजिम निःशुल्क शिक्षा पाउने हक हुने छ।
- (ङ) नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई कानूनबमोजिम आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउने र त्यसका लागि विद्यालय तथा शैक्षिक संस्था खोल्ने र सञ्चालन गर्ने हक हुने छ।
- (२) धारा ३८ को उपधारा ५ मा महिलाको हकअन्तर्गत महिलालाई शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षामा सकारात्मक विभेदका आधारमा विशेष अवसर प्राप्त गर्ने हक हुने छ भनी उल्लेख गरी महिलाको शिक्षा पाउने हकको संरक्षण गरेको देखिन्छ।
- (३) धारा ३९ को उपधारा २ मा प्रत्येक बालबालिकालाई परिवार तथा राज्यबाट शिक्षा, स्वास्थ्य, पालनपोषण, उचित स्याहार, खेलकुद, मनोरञ्जन तथा सर्वाङ्गीण व्यक्तित्व विकासको हकको व्यवस्था गरी राज्यप्रति उत्तरदायी र जिम्मेवार स्वस्थ नागरिक तयार पार्ने अभिप्राय राखेको देखिन्छ भने यसैको उपधारा ३ मा प्रत्येक बालबालिकालाई प्रारम्भिक बालविकास तथा बाल सहभागिताको हक सुनिश्चित गर्नुको साथै उपधारा ७ मा कुनै पनि बालबालिकालाई घर, विद्यालय वा अन्य जुनसुकै स्थान र अवस्थामा शारीरिक, मानसिक वा अन्य कुनै किसिमको यातना दिन नपाइने व्यवस्था गर्दै यस विपरीतका कार्य कानूनबमोजिम दण्डनीय हुने र यस्तो कार्यबाट पीडित बालबालिकालाई पीडकबाट कानूनबमोजिम क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउने कुराको सुनिश्चितता गरेको पाइन्छ।
- (४) धारा ४० मा दलितको हकअन्तर्गत उपधारा २ मा दलित विद्यार्थीलाई प्राथमिकदेखि उच्च शिक्षासम्म कानूनबमोजिम छात्रवृत्ति सहित निःशुल्क शिक्षाको व्यवस्था गरिने छ। प्राविधिक र व्यावसायिक उच्च शिक्षामा दलितका लागि कानूनबमोजिम विशेष व्यवस्था गरिने छ भन्ने व्यवस्था गरी दलित समुदायको शिक्षा प्राप्तिको हकलाई विशेष संरक्षण गर्नुको साथै प्राविधिक तथा व्यावसायिक उच्च शिक्षामा समेत दलित समुदायको पहुँच सुनिश्चित गरी उक्त समुदायलाई रोजगार उन्मुख बनाई

- आत्मनिर्भरता र स्वावलम्बन अभिवृद्धि गर्दै लैजाने राज्यको चाहना प्रशंसनीय मान्नु पर्दछ ।
- (५) धारा ४२ को उपधारा २ मा आर्थिक रुपले विपन्न तथा लोपोन्मुख समुदायका नागरिकको संरक्षण, उत्थान, सशक्तिकरण र विकासका लागि शिक्षा, स्वास्थ्य, आवास, रोजगारी, खाद्यान्न र सामाजिक सुरक्षामा विशेष अवसर तथा लाभ पाउने हकको व्यवस्था गरी नागरिक समानता कायम गर्नुको साथै समतामूलक समाज निर्माण गर्ने संवैधानिक चाहनालाई मूर्त रुप दिने परिकल्पना गरेको देखिन्छ । यसै गरी उपधारा ५ मा नेपालमा अग्रगामी लोकतान्त्रिक परिवर्तनको लागि भएका सबै जनआन्दोलन, सशस्त्र संघर्ष र क्रान्तिका क्रममा जीवन उत्सर्ग गर्ने सहिदका परिवार, बेपत्ता पारिएका व्यक्तिका परिवार, लोकतन्त्रका योद्धा, द्वन्द्वपीडित र विस्थापित, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, घाइते तथा पीडितलाई न्याय एवम् उचित सम्मानसहित शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी, आवास र सामाजिक सुरक्षामा कानुनबमोजिम प्राथमिकताका साथ अवसर पाउने हक हुने छ भन्ने उल्लेख भएको छ ।
- (६) धारा ४४ मा उपभोक्ताको हकअन्तर्गत उपधारा १ मा प्रत्येक उपभोक्तालाई गुणस्तरीय वस्तु तथा सेवा प्राप्त गर्ने हक हुने छ भन्ने उल्लेख छ भने उपधारा २ मा गुणस्तरीय वस्तु वा सेवाबाट क्षति पुगेको व्यक्तिलाई कानुनबमोजिम क्षतिपूर्ति पाउने हकको सुनिश्चितता गरेको हुँदा विद्यालयमा अध्ययनरत बालबालिकाहरू पनि गुणस्तरीय शिक्षाका हकदार देखिन्छन् । यसबाट के कुरा यकिन गर्न सकिन्छ भने हाम्रा विद्यालयहरूबाट प्रवाह हुने शैक्षिक सेवा तथा वस्तुहरूलाई समेत गुणस्तरको कसीमा मापन गर्दै बालबालिकाहरूको गुणस्तरीय शिक्षा आर्जन गर्न पाउने हकको सदैव सम्मान र संरक्षण गर्न समग्र शिक्षा प्रणाली प्रयासरत रहनु पर्ने देखिन्छ ।
- (७) धारा ५१ (ज) मा नागरिकका आधारभूत आवश्यकता सम्बन्धी नीतिहरूमा शिक्षासम्बन्धी निम्नानुसार चार वटा नीतिहरू उल्लेख भएका छन् ।
- (क) शिक्षालाई वैज्ञानिक, प्राविधिक, व्यावसायिक, सिपमूलक, रोजगारमूलक एवम् जनमुखी बनाउँदै सक्षम, प्रतिस्पर्धी, नैतिक एवम् राष्ट्रिय हितप्रति समर्पित जनशक्ति तयार गर्ने,
- (ख) शिक्षा क्षेत्रमा राज्यको लगानी अभिवृद्धि गर्दै शिक्षामा भएको निजी क्षेत्रको लगानीलाई नियमन र यवस्थापन गरी सेवामूलक बनाउने,
- (ग) उच्च शिक्षालाई सहज, गुणस्तरीय र पहुँच योग्य बनाई क्रमशः निःशुल्क बनाउँदै लैजाने,
- (घ) नागरिकको व्यक्तित्व विकासका लागि सामुदायिक सुचना केन्द्र र पुस्तकालयको स्थापना र प्रवर्द्धन गर्ने,
- (ङ) धारा ५६ मा संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको मूल संरचना सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहको हुने व्यवस्था गरिएको छ ।
- (९) अनुसूची ५ मा सङ्घको अधिकारको सूचीको व्यवस्था गरिएको छ ।
- (१०) अनुसूची ६ मा प्रदेशको अधिकारको सूचीको व्यवस्था गरिएको छ ।
- (११) अनुसूची ७ सङ्घ र प्रदेशको साभा अधिकारको सूचीको व्यवस्था गरिएको छ ।
- (१२) अनुसूची ८ मा स्थानीय तहको अधिकारको सूचीको व्यवस्था गरिएको छ ।
- (१३) अनुसूची ९ मा सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको अधिकारको साभा सूचीको व्यवस्था गरिएको छ ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन :

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ११ को ज मा आधारभूत र माध्यमिक शिक्षा शीर्षकअन्तर्गत स्थानीय तहको निम्नानुसार २३ बुँदामा शिक्षासम्बन्धी अधिकारलाई उल्लेख गरेको छ ।

- (१) प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा, आधारभूत शिक्षा, अभिभावक शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा, खुला तथा बैकल्पिक निरन्तर सिकाइ, सामुदायिक सिकाइ र विशेष शिक्षासम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड, योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन,
  - (२) सामुदायिक, संस्थागत, गुठी र सहकारी विद्यालय स्थापना, अनुमति, सञ्चालन, व्यवस्थापन तथा नियमन,
  - (३) प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमको योजना तर्जुमा, सञ्चालन, अनुमति, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन,
  - (४) मातृभाषामा शिक्षा दिने विद्यालयको अनुमति, अनुगमन तथा नियमन,
  - (५) गाभिएका वा बन्द गरिएका विद्यालयहरूको सम्पत्ति व्यवस्थापन,
  - (६) गाउँ तथा नगर शिक्षा समिति गठन तथा व्यवस्थापन,
  - (७) विद्यालय व्यवस्थापन समिति गठन तथा व्यवस्थापन,
  - (८) विद्यालयको नामाकरण,
  - (९) सामुदायिक विद्यालयको जग्गाको स्वामित्व, सम्पत्तिको अभिलेख, संरक्षण र व्यवस्थापन,
  - (१०) विद्यालयको गुणस्तर अभिवृद्धि तथा पाठ्यसामग्रीको वितरण,
  - (११) सामुदायिक विद्यालयको शिक्षक तथा कर्मचारीको दरबन्दी मिलान,
  - (१२) विद्यालयको नक्शाङ्कन, अनुमति, स्वीकृति, समायोजन तथा नियमन,
  - (१३) सामुदायिक विद्यालयको शैक्षिक पूर्वाधार निर्माण, मर्मत सम्भार, सञ्चालन र व्यवस्थापन,
  - (१४) आधारभूत तहको परीक्षा सञ्चालन, अनुगमन तथा व्यवस्थापन,
  - (१५) विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धिको परीक्षण र व्यवस्थापन,
  - (१६) निःशुल्क शिक्षा, विद्यार्थी प्रोत्साहन तथा छात्रवृत्तिको व्यवस्थापन,
  - (१७) द्यूसन, कोचिङ्ग जस्ता विद्यालयबाहिर हुने अध्यापन सेवाको अनुमति तथा नियमन,
  - (१८) स्थानीयस्तरको शैक्षिक ज्ञान, सिप र प्रविधिको संरक्षण, प्रवर्धन र स्तरीकरण,
  - (१९) स्थानीय पुस्तकालय र वाचनालयको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन,
  - (२०) माध्यमिक तहसम्मको शैक्षिक कार्यक्रमको समन्वय र नियमन,
  - (२१) सामुदायिक विद्यालयलाई दिने अनुदान तथा सो को बजेट व्यवस्थापन, विद्यालयको आयव्ययको लेखा अनुशासन कायम, अनुगमन र नियमन,
  - (२२) शिक्षण सिकाइ, शिक्षक र कर्मचारीको तालिम तथा क्षमता विकास,
  - (२३) अतिरिक्त शैक्षिक क्रियाकलापको सञ्चालन ।
- (२) ऐनको दफा १२ को उपदफा २ को खण्ड ग मा शिक्षासम्बन्धी निम्न अधिकार वडा समितिको अधिकार

क्षेत्रभिन्न रहनुपर्ने गरी तोकिएको छः

- (क) अनौपचारिक शिक्षा कार्यक्रम, शिशु स्याहार तथा प्रारम्भिक बालविकास केन्द्र सञ्चालन र व्यवस्थापन गर्ने, (ग.२)
- (ख) पुस्तकालय, वाचनालय, सामुदायिक सिकाइ केन्द्र, बालक्लब तथा बालसञ्जालको सञ्चालन र व्यवस्थापन गर्ने, (ग.घ)
- (ग) अन्तर विद्यालय तथा क्लबमार्फत खेलकुद कार्यक्रमको सञ्चालन गर्ने गराउने, (ग.२०)
- (घ) बडालाई बालमैत्री बनाउने (ग.२९)।
- (३) ऐनको दफा १२ को उपदफा २ को खण्ड ड मा शिक्षासम्बन्धी निम्न अधिकार वडा समितिले प्रयोग गर्न पाउने गरी कार्यपालिकाले तोक्नुपर्ने भनी निर्देशित गरेको देखिन्छ।
- (क) आधारभूत विद्यालय खोल्न सिफारिस गर्ने, (ङ.२७)
- (ख) विद्यालयको कक्षा थप गर्न सिफारिस गर्ने, (ङ.२९)
- (ग) विद्यालय ठाउँसारी गर्न सिफारिस गर्ने। (ङ.३३)

राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ :

राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ अनुसार विद्यालय शिक्षाका राष्ट्रिय उद्देश्यहरू निम्नानुसार हुने छन् भनी उल्लेख गरिएको पाइन्छः

१. प्रत्येक व्यक्तिमा अन्तर्निहित प्रतिभा प्रष्फुटन गरी व्यक्तित्व विकास गर्ने।
२. सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रका मूल्य तथा मान्यताप्रति प्रतिबद्ध, राष्ट्र र राष्ट्रियताप्रति बफादार, स्वाभिमानी, सामाजिक तथा सांस्कृतिक विविधतालाई सम्मान गर्ने, चरित्रवान् एवम् जिम्मेवार नागरिक तयार गर्ने।
३. श्रमप्रति सम्मान एवम् सकारात्मक सोच भएका, रोजगार तथा स्वरोजगार उन्मुख, उत्पादनशील, उद्यमशील सिपयुक्त नागरिक तयार गर्ने।
४. व्यक्तिको सामाजिकीकरणमा सहयोग गर्दै सामाजिक सद्भाव तथा सहिष्णुता र राष्ट्रिय एकता सुदृढ गर्न सहयोग पुर्याउने।
५. प्राकृतिक तथा राष्ट्रिय सम्पदा र पर्यावरणको संरक्षण, संवर्धन र सदुपयोग गर्दै दिगो विकासमा योगदान गर्ने सचेत नागरिक तयार गर्ने।
६. प्रत्येक व्यक्तिमा शान्ति, मानव अधिकार, समानता, समावेशिता र सामाजिक न्यायका मान्यताअनुरूपको आचरण विकास गरी समतामूलक, समावेशी, न्यायपूर्ण र समाजवाद उन्मुख राष्ट्र निर्माणमा मद्दत गर्ने।
७. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिष्पर्धी, आधुनिक सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रयोग गर्न सक्ने विश्व परिवेश सुहाउँदो दक्ष जनशक्ति तयार गर्ने।
८. वैज्ञानिक अवधारणा तथ्य, सिप, सिद्धान्त तथा प्रविधिको प्रयोग गर्न सक्ने वैज्ञानिक सुभक्त भएका र खोज तथा अनुसन्धानमुखी जनशक्ति तयार गर्ने।

९. रचनात्मक तथा समालोचनात्मक चिन्तन गर्ने, जीवनोपयोगी सिप भएका, सहिष्णु र भाषिक सक्षमतामा निपूर्ण नागरिक तयार गर्ने ।
१०. नेपाली मौलिक कला, संस्कृति, सौन्दर्य, आदर्श तथा विशिष्टिहरूको संरक्षण, संवर्धन र विस्तारतर्फ अभिप्रेरित भई नेपाली पहिचानप्रति गौरव गर्ने नागरिक तयार गर्ने ।
११. जलवायु परिवर्तन तथा प्राकृतिक एवम् मानव सिर्जित प्रकोपप्रति सचेत रही सम्भावित जोखिम न्यूनीकरण तथा विपद् व्यवस्थापन गर्न सक्षम नागरिक तयार गर्ने ।
१२. सामाजिक न्यायमा आधारित संवृद्ध राष्ट्र निर्माणका निम्ति आवश्यक मानव संसाधनको विकास गर्ने ।

अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षासम्बन्धी ऐन, २०७७

(१) यस ऐनको दफा ३ मा हरेक व्यक्तिको शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकारलाई सुनिश्चित गर्न देहायबमोजिमको व्यवस्था गरेको छ :

- (क) प्रत्येक नागरिकलाई गुणस्तरीय शिक्षामा समतामूलक पहुँचको अधिकार हुने छ । शिक्षा प्राप्त गर्न कसैलाई कुनै पनि आधारमा भेदभाव गरिने छैन ।
  - (ख) नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई मातृभाषामा शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार हुने छ ।
  - (ग) प्रत्येक नागरिकलाई यो ऐन वा प्रचलित कानूनबमोजिम साक्षर हुने, प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा, आधारभूत शिक्षा, माध्यमिक शिक्षा तथा उच्च शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार हुने छ ।
  - (घ) शिक्षा प्राप्त गर्ने प्रत्येक नागरिकलाई यो ऐन वा प्रचलित कानूनबमोजिम विद्यालय वा शिक्षण संस्थामा प्रवेश पाउने, अध्ययन गर्ने, अनुसन्धान गर्ने, परीक्षामा सहभागी हुने वा शैक्षिक प्रमाणपत्र प्राप्त गर्ने अधिकार हुने छ ।
  - (ङ) प्रत्येक निरक्षर नागरिकलाई तोकिबमोजिम साक्षर हुने अधिकार हुने छ ।
  - (च) प्रत्येक नागरिकलाई प्रचलित कानूनबमोजिमको शर्त तथा मापदण्ड पूरा गरी आफ्नो योग्यता, क्षमता तथा रुचि अनुसार उच्च शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार हुने छ ।
  - (छ) अपाङ्गता भएका नागरिकहरूलाई विशेष शिक्षाको माध्यमबाट समेत शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार हुने छ ।
  - (ज) आर्थिक रुपमा विपन्न, अपाङ्गता भएका र दलित नागरिकलाई निःशुल्क उच्च शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार हुने छ ।
  - (झ) जनआन्दोलन, सशस्त्र संघर्ष, क्रान्तिका क्रममा जीवन उत्सर्ग गर्ने सहिद, बेपत्ता पारिएका व्यक्ति, द्वन्द्व पीडित, घाइते तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिका छोराछोरीहरूलाई तोकिबमोजिम विशेष अवसर पाउने अधिकार हुने छ ।
  - (ञ) प्रत्येक बालबालिकालाई प्रचलित कानूनमा व्यवस्था भएबमोजिमको योग्यता प्राप्त शिक्षकबाट गुणस्तरीय शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार हुने छ ।
- (२) ऐनको दफा ४ र ५ मा शिक्षा प्राप्ति सम्बन्धमा राज्यको दायित्व र नागरिकको कर्तव्यको विषयमा उल्लेख

गरिएको छ । प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत तहसम्मको शिक्षा प्रदान गर्ने दायित्व र तत् सम्बन्धी आवश्यक व्यवस्था मिलाउने जिम्मेवारी नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय तहको हुने तथा प्रत्येक नागरिकलाई माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा प्रदान गर्ने दायित्व राज्यको हुने व्यवस्था गरी नागरिकहरूको शिक्षाप्रति राज्यलाई उत्तरदायी बनाइएको छ भने यसका अतिरिक्त नागरिक कर्तव्यको सन्दर्भमा यस प्रकार व्यवस्था गरिएको छ । आधारभूत तहको शिक्षा हासिल गर्नु प्रत्येक नागरिकको कर्तव्य हुने छ भनी आफ्नो शिक्षा प्राप्तिको अधिकारको प्रयोगप्रति नागरिक आफैँ पनि सचेत र सजग रहनु पर्ने उल्लेख छ भने अर्कोतर्फ आधारभूत शिक्षा प्राप्त गर्ने उमेर समुहका आफ्ना बालबालिकाहरूलाई नियमित रूपमा विद्यालय पठाउनु प्रत्येक अभिभावकको कर्तव्य हुने छ भनी अभिभावकलाई पनि आफ्ना बालबालिकाको पढाइप्रति जिम्मेवार बनाउन खोजिएको देखिन्छ ।

(३) ऐनको दफा ६ मा यो ऐन प्रारम्भ भएपछि प्रत्येक स्थानीय तहमार्फत राज्यले चार वर्षको उमेर पूरा भएपछि बालबालिकाहरूलाई कम्तीमा एक वर्षको प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा प्रदान गर्ने व्यवस्था गरेबाट आधारभूत तहको शिक्षाको गुणस्तर तथा आन्तरिक सक्षमता अभिवृद्धिमा सकारात्मक भूमिका निर्वाह गर्ने प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षालाई पनि यस ऐनले बढावा दिएको देखिन्छ । यस ऐनले प्रत्येक बालबालिकालाई आफूले चाहेको वा पायक पर्ने विद्यालयमा भर्ना भई आधारभूत तह वा माध्यमिक तहसम्म पढ्न पाउने अधिकार स्थापित गर्नुको साथै विद्यालयमा भर्ना भई अध्ययन गरिरहेको बालबालिकाले आधारभूत तहको शिक्षा पूरा नगरी निजलाई पठनपाठनबाट बञ्चित गर्ने उद्देश्यले सम्बन्धित अभिभावकले विद्यालयबाट छुट्याउन वा विद्यालय जानबाट रोक लगाउन नपाइने व्यवस्थासमेत गरी बालबालिकाको पढाइ निरन्तरताको सुनिश्चितताको प्रयास गरेको छ भने अभिभावक पहिचान नभएका वा पत्ता नलागेका बालबालिकाको हकमा पठनपाठनको जिम्मेवारी सम्बन्धित स्थानीय तहको हुने व्यवस्था गरेको छ ।

(४) आधारभूत तहको शिक्षा प्राप्त गर्ने उमेरको कुनै बालबालिकाको लागि पायक पर्ने स्थानमा विद्यालय नभई शिक्षाको अवसरबाट बञ्चित हुनुपर्ने अवस्था देखिएमा सम्बन्धित स्थानीय तहले त्यस्तो ठाउँमा विद्यालय स्थापना गर्ने वा सो सम्भव नभएमा अन्य वैकल्पिक व्यवस्थाबाट उक्त बालबालिकाको आधारभूत तहसम्मको शिक्षा प्राप्तिको वातावरण सुनिश्चित गर्नुपर्ने व्यवस्था ऐनको दफा ८ मा उल्लेख छ ।

(५) विद्यालयमा भर्ना भई अध्ययन गरिरहेको कुनै बालबालिकाको आचरण खराब भएको वा अनुशासनहीन काम गरेको कारणले निजलाई आधारभूत शिक्षा प्राप्त गर्नबाट वा परीक्षा दिनबाट बञ्चित गर्न नपाइने बरु निजलाई आवश्यक परामर्श सेवाको व्यवस्था गरी सत्मार्गमा ल्याउने दायित्व सम्बन्धित विद्यालयको हुने छ भनी ऐनको दफा १० ले कटानी गरेको देखिन्छ ।

(६) ऐनको दफा ११ ले समुदायमा पाँच वर्ष पूरा भई बाह्र वर्ष उमेर पूरा नगरेका कुनै बालबालिका आधारभूत तहको शिक्षाको अवसरबाट बञ्चित (विद्यालय भर्ना नभएको वा भर्ना भएर बिचमा पढाइ छोडेको रहेको अवस्था देखिएमा निजको उमेर वा स्तर अनुरूप उपयुक्त कक्षामा विद्यालयले भर्ना गर्नु पर्ने व्यवस्था र निजलाई

अन्य बालबालिकाको सिकाइ स्तरको समकक्षमा पुऱ्याउन आवश्यकताअनुसार विद्यालयले वैकल्पिक उपायहरूको व्यवस्था गर्नुपर्ने जिम्मेवारी सम्बन्धित विद्यालयलाई तोकेको देखिन्छ। यस व्यवस्थाले कुनै पनि बालबालिकालाई आधारभूत तहको शिक्षा प्राप्त गर्नबाट बञ्चित हुनु नपर्ने अवस्थाको सुनिश्चित गरेको देखिन्छ।

(७) बालबालिकाहरूलाई शिक्षा प्रदान गर्न अन्य माध्यमहरूको अवलम्बनसमेत गर्न सकिने व्यवस्था ऐनले गरेको छ, जस्तै: वैकल्पिक शिक्षा, अनौपचारिक वा खुला शिक्षा र परम्परागत शिक्षा।

(८) बालबालिकाहरूको सिकाइ सहजताको लागि शिक्षणको माध्यम भाषाको रूपमा नेपाली भाषा, अंग्रेजी भाषा वा दुबै भाषा वा सम्बन्धित समुदायको मातृभाषा प्रयोग गर्न सकिने व्यवस्था सोही ऐनको दफा २६ मा उल्लेख छ।

सम्माननीय राष्ट्रपतिले संसदको दुवै सदनको संयुक्त बैठकलाई गर्नुभएको सम्बोधनमा आर्थिक वर्ष २०७९/८० को नेपाल सरकारको नीति तथा कार्यक्रममा शिक्षा : (मिति २०७९/१०/२१ गते प्रस्तुत)

१०१. समाज र राष्ट्रको विकासमा योगदान पुर्याउने असल योग्य अनुशासित एवम् समाज र राष्ट्रप्रति जिम्मेवार नागरिक उत्पादन गर्ने र व्यक्तिको ज्ञान, सिप र क्षमता वृद्धि गर्ने गरी गुणस्तरीय शिक्षा प्रणालीको विकास गरिने छ। आधारभूत तहदेखि उच्च तहसम्मको पाठ्यक्रम शिक्षण विधि परीक्षण प्रणाली र भौतिक पूर्वाधारमा सुधार गरिने छ।

१०२. गुणस्तरीय अनिवार्य तथा निशुल्क शिक्षाका लागि विद्यालय क्षेत्र विकास योजना कार्यन्वयनमा ल्याइने छ। आगामी वर्ष अधिकतम सार्वजनिक विद्यालयमा न्यूनतम पूर्वाधार निर्माण कार्य सम्पन्न गरिने छ। विज्ञान, गणित, अङ्ग्रेजी र प्रविधि शिक्षकको अभाव नहुने गरी सामुदायिक विद्यालयमा शिक्षक विद्यार्थीको अनुपातको आधारमा शिक्षक दरबन्दी पुनरावलोकन गरिने छ। गुणस्तरीय शिक्षाको राष्ट्रिय मानक निर्धारण गर्ने विशिष्टिकृत नमूना विद्यालय सञ्चालनमा ल्याइने छ।

१०३. राष्ट्रपति शैक्षिक सुधार कार्यक्रमलाई परिमार्जन गरी शैक्षिक गुणस्तर वृद्धि भौतिक पूर्वाधार विकास कार्यक्रमलाई कक्षा आठसम्म विस्तार गरिने छ। प्रदेश र स्थानीय तहसँगको सहकार्यमा सामुदायिक माध्यामिक विद्यालयमा स्वास्थ्य परिचारिकाको व्यवस्था गरिने छ।

१०४. मदरसा शिक्षालाई आधुनिक शिक्षा प्रणालीसँग आबद्ध गर्न कानुनी व्यवस्था गरिने छ। गुरुकुल गुम्बा मदरसालगायतले सञ्चालन गर्ने शैक्षिक कार्यक्रममा दिइदै आएको अनुदानलाई विद्यार्थी संख्या र सञ्चालित तह कक्षासँग आबद्ध गरिने छ। दलित अल्पसङ्ख्यक लोपोन्मुख जातजाति पिछडिएको क्षेत्र दुर्गम तथा हिमाली क्षेत्र र आर्थिक रूपले विपन्न परिवारका बालबालिकालाई शिक्षामा विशेष अवसर सुनिश्चित गरिने छ।

१०५. उच्च शिक्षामा विद्यार्थी भर्ना र पहुँच अभिवृद्धिका लागि प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिने

छ। प्राविधिक शिक्षालयको नक्साङ्कन गरी सबै स्थानीय तहमा विस्तार गरिने छ। कक्षा ९ देखि स्नातक तहसम्मका पाठ्यक्रममा परिमार्जन गरी प्राविधिक तथा व्यावसायिक विषयलाई समावेश गरिने छ। शिक्षालाई सिपसँग सिपलाई श्रमसँग श्रमलाई रोजगारीसँग रोजगारीलाई उत्पादनसँग र उत्पादनलाई बजारसँग जोड्नका लागि पढ्दै कमाउँदै कार्यक्रमलाई थप विस्तार गरिने छ।

१०६.नेपालमा सञ्चालित विश्वविद्यालयहरुसँगको समन्वय प्रभावकारी बनाइने छ। शिक्षा प्रशासन सम्बद्ध बोर्ड सचिवालय आयोग र परिषद्को आवश्यकतानुसार पुनरावलोकन पुन संरचना र सुदृढीकरण गरिने छ। राष्ट्रिय महत्व र आवश्यकताका आधारमा स्थापना हुने विश्वविद्यालयलाई पूर्वाधार निर्माणमा सघाउ पुर्याइने छ।

१०७.विश्वविद्यालयको पाठ्यक्रमलाई अनुसन्धानमूलक बनाइने छ। विद्यार्थी तथा विश्वविद्यालयको जनशक्तिको क्षमता विकास हुने गरी सरकारी क्षेत्रका अध्ययन अनुसन्धान विश्वविद्यालय मार्फत गर्ने व्यवस्था गरिने छ। सरकारी कार्यक्रमका लागि आवश्यक परामर्श सेवा विश्वविद्यालयबाट प्राप्त गर्न प्राथमिकता दिइने छ। विश्वविद्यालयको शिक्षण गुणस्तर अनुसन्धानमा गरेको योगदान र शैक्षिक उपाधि हासिल गरेका विद्यार्थीको रोजगारीसँगको आबद्धता लगायतका सूचकका आधारमा विश्वविद्यालयको रेटिङ गरी विश्वविद्यालयलाई दिइने अनुदान निर्धारण गर्ने नीति लिइने छ।

१०८.विश्वविद्यालयलाई क्रमश सेन्टर अफ एक्सलेन्सका रूपमा विकास गर्दै लगिने छ। विशिष्टीकृत विषयमा उच्च शिक्षा प्रदान गर्ने र विदेशी विद्यार्थीलाई नेपालमा आकर्षित गर्ने गरी उच्च शिक्षामा लगानी गर्ने प्रोत्साहित गरिने छ। प्रत्येक प्रदेशमा कम्तीमा दुई मेडिकल कलेज प्रतिष्ठान स्थापना र सञ्चालन गर्ने नीति लिइने छ। सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालयसँगको सहकार्यमा डडेलधुरामा मेडिकल कलेज सञ्चालनमा ल्याइने छ। चिकित्सा शिक्षा अध्ययन गराउने शिक्षण संस्थाको क्षमताका आधारमा विद्यार्थी सङ्ख्या वृद्धि गरिने छ।

१०९.आधारभूत राष्ट्रिय एवम् अन्तर्राष्ट्रियस्तरको प्रशिक्षण एवम् प्रतियोगिता आयोजना गरी खेलाडीको प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता अभिवृद्धि गरिने छ। खेलाडीलाई राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रियस्तरको प्रशिक्षण तथा खेलमा सहभागी हुने अवसर उपलब्ध गराइने छ। मापदण्ड बनाई खेलाडीलाई पुरस्कार भत्ता विमा आकस्मिक सहयोग लगायतका प्रोत्साहनको व्यवस्था गरिने छ। प्रत्येक विद्यालयका खेलकूद क्लव स्थापना गरिने छ। साहसिक तथा पर्वतीय खेलकूदको अन्तर्राष्ट्रिय प्रतियोगिता आयोजना गरिने छ।

११०.प्रत्येक प्रदेशमा कम्तीमा एउटा प्रशिक्षण सुविधा सहितको अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको रङ्गशाला निर्माण गर्दै जाने नीति लिइने छ।

संघीय संसदको संयुक्त बैठकमा प्रस्तुत आर्थिक वर्ष २०७९/८० को बजेट वक्तव्यमा शिक्षा (मिति २०७९/१०/१५ गते)

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय

१५७. शिक्षामा पहुँच विस्तार गर्नुका साथै पूर्वाधार निर्माण र गुणस्तर सुधार गरी उत्पादनशील र नवप्रवर्तनशील मानव पूँजी विकास गरिने छ। तथ्य र विज्ञानमा आधारित शिक्षा प्रवर्धन गर्दै लगिने छ। प्रदेश र स्थानीय तहको सहकार्यमा रोजगारमूलक र जीवनोपयोगी शिक्षा प्रदान गर्न विद्यालय शिक्षा सुधार कार्यक्रम कार्यान्वयनमा ल्याइने छ। आगामी आर्थिक वर्ष युवा साक्षरता शतप्रतिशत पुर्याउन तथा माध्यमिक र उच्च शिक्षामा कूल भर्नादर वृद्धि गर्न अभियान सञ्चालन गरिने छ।

१५८. शिक्षालाई सिपसँग सिपलाई श्रमसँग श्रमलाई रोजगारीसँग रोजगारीलाई उत्पादनसँग र उत्पादनलाई बजारसँग जोड्ने उद्देश्यकासाथ विद्यार्थीलाई कक्षा कोठाबाटै व्यावसायिक ज्ञान र सिप प्रदान गर्न कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ। हाल १४० वटा विद्यालयमा सञ्चालित पढ्दै कमाउँदै कार्यक्रमलाई थप १०० वटा विद्यालयहरूमा विस्तार गर्न आवश्यक वजेट विनियोजन गरेको छ।

१५९. शिक्षासँगै सिप भन्ने अभियानका साथ माध्यमिक तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूलाई सिपमूलक तालिम प्रदान गर्ने गरी पाठ्यक्रम विकास गरिने छ। माध्यमिक तह उत्तीर्ण भएसँगै स्वावलम्बी बन्न सक्ने गरी विद्यार्थीलाई कुनै एक व्यावसायिक दक्षता हासिल गराई रोजगार वा स्वरोजगार बन्न सक्षम बनाइने छ। प्राविधिक विषयको स्नातक तह र अन्य विषयमा स्नातकोत्तर तहमा अध्ययनरत विद्यार्थीलाई स्थानीय तहको योजना निर्माण र ग्रामीण विकासमा योगदान गर्ने गरी न्यूनतम ९० दिन स्वयंसेवामा लगाउन सम्बन्धित विश्वविद्यालयले आवश्यक व्यवस्था मिलाउने छ।

१६०. राष्ट्रपति शैक्षिक सुधार कार्यक्रमअन्तर्गत आगामी आर्थिक वर्ष १ हजार २ सय सामुदायिक विद्यालयको प्राविधिक पूर्वाधार सहितका विद्यालय भवन निर्माण गरिने छ। शिक्षकको क्षमता विकास कार्यमूलक अनुसन्धान र परियोजना कार्यमा आधारित शिक्षण सिकाइ र विद्यार्थीको क्षमता वृद्धि गर्न वार्षिक कार्ययोजना बनाई शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धि गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ। यस कार्यक्रमका लागि ८ अर्ब ८८ करोड विनियोजन गरेको छ।

१६१. माध्यमिक तहको विपन्न लक्षित छात्रवृत्तिलाई थप प्रभावकारी बनाइने छ। स्थानीय उत्पादनको उपयोगलाई प्राथमिकता दिई दिवा खाजा कार्यक्रमलाई क्रमशः कक्षा ८ सम्म विस्तार गर्ने लक्ष्यका साथ आगामी आर्थिक वर्ष कक्षा ६ सम्म विस्तार गरेको छ।

१६२. डिजिटल सिकाइ सामग्री उपलब्ध गराई विद्यार्थीको सिक्ने क्षमता अभिवृद्धि गरिने छ। माध्यमिक तहको अङ्ग्रेजी, गणित र विज्ञान विषयको विज्ञ शिक्षकहरूबाट भर्चुअल माध्यमबाट शिक्षणको व्यवस्था गरी गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता गर्न प्रत्येक प्रदेशका २० वटा विद्यालयहरूको लागि आवश्यक पर्ने इन्टरनेट डिजिटल बोर्ड र अन्य सामग्री खरीदका लागि रु १० करोड विनियोजन गरेको छ।

१६३.सामुदायिक विद्यालयका प्रधानाध्यापकको शैक्षिक नेतृत्व सिप तथा व्यवस्थापन क्षमता अभिवृद्धि गर्न तालिमको व्यवस्था गरिने छ। विद्यार्थीको शैक्षिक नतिजाका आधारमा विद्यालय व्यवस्थापन तथा शैक्षिक सुधारको लागि प्रधानाध्यापकबाट पेश भएको प्रस्ताव विद्यालय व्यवस्थापन समितिबाट स्वीकृत भएका सो बमोजिमको योजना कार्यान्वयन गर्न रु ५ लाखसम्म प्रधानाध्यापकले खर्च गर्न पाउने व्यवस्था मिलाएको छ।

१६४.हाम्रो विद्यालय हाम्रो जिम्मेवारी भन्ने भावना जागृत गर्न शिक्षक व्यवस्थापन समिति र अभिभावक बिच नियमित अन्तर सम्बाद गर्ने व्यवस्था मिलाइने छ। यसै वर्षदेखि कार्यसम्पादन सूचकका आधारमा सामुदायिक विद्यालयहरूलाई श्रेणीकृत गरिने छ। निश्चित मापदण्ड पूरा गरेका विद्यालयलाई नमूना विद्यालय घोषणा गरी पुरष्कृत गरिने छ। शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै आएका गुरुकुल गुम्बा मदरशा लगायतका शैक्षिक संस्थालाई दिदै आएको अनुदान कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिएको छ।

१६५.सरकारी विद्यालय क्याम्पस र सामुदायिक क्याम्पसमा कार्यरत शिक्षक प्राध्यापक र कर्मचारीहरूको सेवा सुरक्षा र वृत्ति विकासको सुनिश्चितता गर्न दरवन्दी पुनरावलोकन गरी उपयुक्त संख्या कायम गरिने छ। रिक्त पदको स्तर निर्धारण गरी स्थायी प्रकृयाबाट पदपूर्ति गर्ने व्यवस्था मिलाइने छ। स्थानीय तहसँगको सहकार्यमा सामुदायिक विद्यालयहरूको नक्साङ्कन गरी विद्यालय समायोजन गरिने छ। आवश्यकतानुसार आवासीय विद्यालय निर्माण गरिने छ।

१६६.विपन्न दलित अल्पसंख्यक लोपोन्मुख जातजाति पिछडिएको क्षेत्र दुर्गम तथा हिमाली क्षेत्र र आर्थिक रुपले विपन्न परिवारका बालबालिका तथा विशेष आवश्यकता भएका क्षेत्र दुर्गम तथा हिमाली क्षेत्र र आर्थिक रुपले विपन्न परिवारका बालबालिका तथा विशेष आवश्यकता भएका बालबालिकाहरूको गुणस्तरीय शिक्षामा पहुँच अभिवृद्धि गर्न कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ।

१६७.परिवर्तनकारी आन्दोलन र युद्धका क्रममा जीवन उत्सर्ग गर्ने सहिद एवम् वेपत्ता परिवार विभिन्न आन्दोलनमा घाइते एवम् अपाङ्ग भएका र द्वन्द्वपीडित परिवारका बालबालिकाहरूका लागि स्थापित सहिद स्मृति विद्यालयलाई क्रमशः सार्वजनिक प्राविधिक शिक्षालयमा परिणत गरिने छ।

१६८.प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा तालिम परिषद्को पुनर्संरचना गरी छुट्टाछुट्टै तालिम कार्यक्रम कार्यान्वयन निकायको रुपमा विकास गरिने छ। प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको विस्तार संवृद्धिको आधारमा भन्ने सोचको साथ समायोजन गरी पहुँच विस्तार गरिने छ। प्राविधिक शिक्षालयहरूलाई क्रमशः प्रदेशमा हस्तान्तरण गरिने छ। प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा तालिमतर्फ रु ८ अर्ब ३० करोड विनियोजन गरेको छ।

१६९. नयाँ र उदीयमान विषयमा उच्च शिक्षाका लागि विदेश जाने प्रवृत्ति न्यून गर्न सार्वजनिक निजी अध्ययन प्रतिष्ठान स्थापना गर्न सहजीकरण गरिने छ । उच्च शिक्षाको अध्ययन अध्यापन कार्यलाई अनुसन्धानमा आधारित बनाउन त्रिभुवन विश्वविद्यालयलाई सेन्टर अफ एक्सलेन्सका रूपमा विकास गरिने छ । नेपालका उच्च शैक्षिक संस्थाहरूमा विदेशी विद्यार्थीको लागि आरक्षणको व्यवस्था गरी भर्ना भिसा र आवासको सहज व्यवस्था गरिने छ । विदेशी प्राध्यापकहरूलाई समेत सहज भिसा सुविधाको व्यवस्था गरी नेपाल आउन सहजीकरण गरिने छ ।

१७०. गुणस्तरीय स्वास्थ्य शिक्षा र सेवाको विस्तार गरी प्रादेशिक सन्तुलन कायम गर्न विश्वविद्यालयहरूसँगको सहकार्यमा प्रदेश सरकार अन्तरगतका अस्पतालहरूमा मेडिकल कलेज स्थापना गर्ने नीति लिइने छ । बुटवल मेडिकल कलेज र लुम्बिनी प्रदेशक अस्पताल सुर्खेत मेडिकल कलेज र कर्णाली प्रादेशिक अस्पताल कर्णाली स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान र चौरजहारी सामुदायिक अस्पताल तथा गेटा मेडिकल कलेज र सेती तथा महाकाली अस्पताल बिचको सहकार्यमा सम्बन्धित विश्वविद्यालय अन्तरगत मेडिकल कलेज सञ्चालन गर्ने व्यवस्था मिलाइने छ । डडेलधुरामा मेडिकल कलेज स्थापनाको प्रकृया अगाडि बढाइने छ ।

१७१. जनसंख्याको अनुपातमा चिकित्सक तथा स्वास्थ्यकर्मीको अपर्याप्तता भएको अवस्थालाई मध्यनजर गरी स्वास्थ्य शिक्षामा प्रमाणपत्र तहदेखि विशिष्टकृत उच्च शिक्षासम्मको अध्ययनलाई सहज बनाउन भर्ना संख्या भर्ना प्रकृया र संस्थागत व्यवस्था सम्बन्धमा आवश्यक कानुनी प्रबन्ध गरिने छ । स्वास्थ्य शिक्षा उपलब्ध गराउने शिक्षण संस्थाहरूले वर्षको दुईपटक विद्यार्थी भर्ना गर्ने गरी क्षमता विकास गरिने छ । यसबाट नेपाली विद्यार्थीहरूलाई मेडिकल शिक्षा अध्ययनका लागि विदेशिनु नपर्ने अवस्था सिर्जना हुनुका साथै विदेशी मुद्रा समेत बचत हुने छ । मेडिकल शिक्षा अध्ययनमा विदेशी विद्यार्थीहरूलाई आकर्षित गर्न आवश्यक पूर्वाधारसहित काठमाडौँ बाहिर विभिन्न स्थानमा मेडिकल कलेज स्थापना गर्न सहजीकरण गरिने छ ।

१७२. विभिन्न विषयमा अनुसन्धान तथा अन्वेषण गर्ने निकायहरूबिच समन्वय र सहकार्य गरी अनुसन्धानमूलक कार्यक्रमहरूलाई थप प्रभावकारी बनाउन त्रिभुवन विश्वविद्यालय काठमान्डौ विश्वविद्यालय नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद र नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रतिष्ठानका कार्यकारी प्रमुखहरू सम्मिलित अनुसन्धान तथा विकास समन्वय समिति गठन गरिने छ । अनुसन्धानका लागि राष्ट्रिय आविष्कार केन्द्रसँग सहकार्य र साभेदारी गरिने छ । त्रिभुवन विश्वविद्यालयका सेडा सेरिड विज्ञान रिकाष्ट लगायत अनुसन्धान केन्द्रहरू मार्फत हुने अनुसन्धानको लागि आवश्यक रकम विनियोजन गरेको छ ।

१७३. खगोलशास्त्री सम्बन्धी ज्ञान तथा मनोरन्जनको लागि सरकारी तथा सार्वजनिक जग्गा एकीकृत गरी काठमान्डौ महानगरपालिकाको सहकार्यमा बहुउपयोगी प्लानिटेरियम पार्कसहितको संरचना निर्माण गरिने छ ।

१७४. शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको लागि रु ७० अर्ब ५ करोड विनियोजन गरेको छ । शिक्षा क्षेत्रतर्फ प्रदेशमा रु ५ अर्ब ३२ करोड र स्थानिय तहमा रु १ खर्ब २१ अर्ब १ करोड हस्तान्तरण गरेको छ ।

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि क्षेत्रमा विनियोजित कार्यक्रम तथा बजेट सारांश

क्र.स.	उपक्षेत्रहरू	संघ	प्रदेश	स्थानीय	जम्मा लाखमा	प्रतिशत
१	प्रारम्भिक बालबिकास	७६५१	०	५६३९५	६४०४६	३.२६
२	आधारभूत शिक्षा	६२४२६	०	८०८८६९	८७१२९४	४४.३६
३	माध्यमिक शिक्षा	१२२९३१	२५६३	२८८७९३	४१४२८७	२१.०९
४	उच्च शिक्षा	२१४८८१	०	०	२१४८८१	१०.९४
५	प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा	३६९४१	४४२८७	३८२६८	११९४९६	६.०८
६	साक्षरता तथा जीवनपर्यन्त सिकाइ	६९१	०	१०१३५	१०८२६	०.५५
७	शैक्षिक व्यवस्थापन	२३५५९४	४८७८	५७२५८६	८१३०५७	१२.५४
८	क्षमता विकास	१९४१९	१५०८	१९७६१९	२१८५४६	१.१७
	जम्मा	७००५३३	५३२३६	१२१०१६२	१९६३९३१	१००

शिक्षा क्षेत्रको पछिल्लो ५ वर्षको बजेट विवरण

बजेट रु लाखमा

आ.व.	कुल राष्ट्रिय बजेट	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि क्षेत्रमा बजेट	संघ	प्रदेश	स्थानीय	शिक्षा क्षेत्र %
२०७५/७६	१३१५१६१७	१३४५०८७	४६५३६४	२८५७३	८५११५०	१०.२३
२०७६/७७	१५३२९६७१	१६३७५५९	६५२८१७	४२५३२	९४२२१०	१०.६८
२०७७/७८	१४७४६४५४	१७१७१२२	५५८६८९	५०९८९	११०७४४४	११.६४
२०७८/७९	१६४७५७६७	१७८२०२१	५८२६७७	५०२३४	११४९११०	१०.९१
२०७९/८०	१७९३८३७३	१९६३९३१	७००५३२	५३२३६	१२१०१६२	१०.९५

पन्ध्रौं आवधिक योजना (वि.सं. २०७६-२०८१) मा शिक्षा :

मुलुकको उपलब्ध प्राकृतिक स्रोत, साधन र अन्य सम्भावनाहरूलाई मानव संसाधनको विकासले अवसर र समृद्धिमा परिणत गराउने भएकाले मानव संसाधनको विकासलाई राष्ट्रको मूल धनको रूपमा लिइएको पाइन्छ। यिनै दृष्टिकोणका आधारमा हालसम्म कार्यान्वयन भइसकेका १४ वटा विकास योजनाहरूले शिक्षालाई उच्च प्राथमिकतामा राखेको पाइन्छ। परिणामस्वरूप हाल कार्यान्वयनमा रहेको पन्ध्रौं योजनाले २५ वर्षे दीर्घकालिन सोच “समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली” सहित समुन्नत, स्वाधीन र समाजवाद उन्मुख अर्थतन्त्र

सहितको समान अवसर प्राप्त, स्वस्थ, शिक्षित, मर्यादित र उच्च जीवनस्तर भएका सुखी नागरिक बसोबास गर्ने मुलुकको रूपमा रूपान्तरण गर्ने राष्ट्रिय सङ्कल्प लिएको छ (राष्ट्रिय योजना आयोग, २०७६)। नेपालले बिक्रम सम्बत् २०८७ सम्ममा दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्दै मध्यम आयस्तर भएको राष्ट्रमा स्तरोन्नति गर्न र बिक्रम सम्बत् २१०० सम्ममा समुन्नत राष्ट्रको स्तरमा पुर्याउन राखिएको दीर्घकालिन राष्ट्रिय लक्ष्य (तालिका १ मा राखिएको छ) पूरा गर्न शिक्षाको अहम् भूमिका रहने देखिन्छ।

तालिका १: दीर्घकालीन राष्ट्रिय लक्ष्य

समृद्धि (Prosperity)

सुख (Happiness)

१. सर्व सुलभ आधुनिक पूर्वाधार एवम् सघन अन्तर १. परिस्कृत तथा मर्यादित जीवन आबद्धता

२. मानव पूँजी निर्माण तथा सम्भावनाको पूर्ण उपयोग २. सुरक्षित, सभ्य र न्यायपूर्ण समाज

३. उच्च र दिगो उत्पादन तथा उत्पादकत्व ३. स्वस्थ र सन्तुलित पर्यावरण

४. उच्च र समतामूलक राष्ट्रिय आय ४. सुशासन

५. सबल लोकतन्त्र

६. राष्ट्रिय एकता, सुरक्षा र सम्मान

स्रोत: राष्ट्रिय योजना आयोग, २०७६

सामाजिक आर्थिक रूपान्तरणका लागि मानव संसाधनको विकास गर्ने सोचसहित गुणस्तरीय शिक्षामार्फत सिर्जनशील, दक्ष, प्रतिस्पर्धी, उत्पादनशील र नवप्रवर्तनशील मानवस्रोतको विकास गर्ने लक्ष्य राखेको पन्ध्रौँ योजनाले योजना अवधिमा शिक्षासम्बन्धी देहायबमोजिमको परिमाणिक उपलब्धिहरू हासिल हुने अपेक्षा राखेको छ:

१. १५ वर्ष भन्दा माथिको साक्षरता दर ५८ बाट ९५ प्रतिशत पुगेको हुने।

२. युवा साक्षरता दर ९२ बाट ९९ प्रतिशत पुगेको हुने।

३. आधारभूत तहमा खुद भर्ना दर ९३ बाट ९९ प्रतिशत पुगेको हुने।

४. माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा खुद भर्ना दर ४६ बाट ६५ प्रतिशत पुगेको हुने।

५. प्रारम्भिक बालविकासमा खुद भर्नादर शत्रुतिशत पुगेको हुने।

६. उच्च शिक्षाको कूल भर्ना दर २२ प्रतिशत पुगेको हुने।

७. काम गर्ने उमेर समूहका प्राविधिक तथा व्यावसायिक क्षेत्रमा तालिम प्राप्त जनसङ्ख्या ३१ बाट ५० प्रतिशत पुगेको हुने।

८. मातृभाषामा पठनपाठन हुने विद्यालय सङ्ख्या २० प्रतिशतले वृद्धि भएको हुने।

९. आधारभूत तहमा महिला शिक्षकको अनुपात कम्तीमा ५० प्रतिशत पुगेको हुने।

१०. माध्यमिक शिक्षामा अध्ययन गर्ने मध्ये ३० प्रतिशत प्राविधिक धारमा र १५ प्रतिशत विज्ञान विषय अध्ययन गरेको हुने।

११. कक्षा ५, ८, १० र १२ मा विद्यार्थी उपलब्धि परीक्षण भएको हुने ।

विद्यालय क्षेत्र विकास योजना (वि.सं. २०७३-२०८०) :

मुलुकको संघीय स्वरूपलाई दृष्टिगत गर्दै समाजका विविधतापूर्ण परिवेश तथा आवश्यकताका यथार्थलाई आत्मसात् गरी सबै नागरिकलाई उत्पादनशील जीवनयापन गर्न चाहिने पूर्ण कार्यमूलक साक्षरता, गणितीय सिप, ज्ञान तथा आधारभूत जीवनोपयोगी सिपको विकासका अवसर प्राप्त गर्न सहजीकरण गर्दै निरन्तर एवम् समावेशी प्रयत्नमार्फत जनशक्तिको क्षमता विकास गरी मुलुकको सामाजिक आर्थिक विकासमा योगदान दिई विद्यमान असमानता घटाउने लक्ष्य लिएर कार्यान्वयनमा रहेको विद्यालय क्षेत्र विकास योजनाको पाँच वर्षे कार्यक्रम यसै आर्थिक वर्षमा समाप्त हुँदै छ । यस अघिका विद्यालय शिक्षाका योजनाहरूका उपलब्धि र सिकिएका पाठहरू तथा सबैका लागि शिक्षाको राष्ट्रिय कार्ययोजना (सन् २००१-२०१५) अन्तर्गत सञ्चालन गरिएका सबैका लागि शिक्षा कार्यक्रम (सन् २००४-२००९) र विद्यालय क्षेत्र सुधार योजना (वि.सं. २०६६-२०७२) का एकीकृत कार्यसूचीहरू तथा उपलब्धिहरू विद्यालय क्षेत्र विकास योजनाको पाँच वर्षे कार्यक्रम (विक्रम सम्बत् २०७३-२०७८) का प्रमुख मार्गदर्शकका रूपमा रहेका थिए । यस योजनाले राखेको दूरदृष्टि, अभियान र लक्ष्य निम्नानुसार रहेका छन् ।

दूरदृष्टि:

राष्ट्रको सामाजिक-आर्थिक रूपान्तरणका लागि आवश्यक स्वावलम्बी, प्रतिस्पर्धी, प्रवर्तनात्मक र मूल्यउन्मुख नागरिकको विकासमा योगदान पुऱ्याउनु ।

अभियान:

नेपाललाई वि.सं. २०७९ (सन् २०२२) सम्ममा अल्पविकसित राष्ट्रको स्तरबाट विकासशील राष्ट्रमा स्तरोन्नति गर्न र वि.सं. २०८७ (सन् २०३०) सम्ममा मध्यम आय भएको मुलुकको स्तरमा रूपान्तरण गर्न आवश्यक जनशक्ति उत्पादन गर्नु ।

लक्ष्य:

मुलुकको संघीय स्वरूपलाई दृष्टिगत गर्दै समाजका विविधतापूर्ण परिवेश तथा आवश्यकताका यथार्थलाई आत्मसात् गरी सबै नागरिकलाई उत्पादनशील जीवनयापन गर्न चाहिने पूर्ण कार्यमूलक साक्षरता, गणितीय सिप, ज्ञान तथा आधारभूत जीवनोपयोगी सिपको विकासका अवसर प्राप्त गर्न सहजीकरण गर्दै जनशक्तिको क्षमता विकासका निरन्तर एवम् समावेशी प्रयत्नमार्फत मुलुकको सामाजिक-आर्थिक विकासमा योगदान दिई विद्यमान असमानता घटाउनु ।

विद्यालय क्षेत्र विकास योजनाले आफ्नो उद्देश्य हासिल गर्न तपसिल बमोजिमका पाँच विषयमा सुधारको आवश्यकता महसुस गरेको देखिन्छ ।

१. समता: पहुँच, सहभागिता तथा सिकाइ उपलब्धिका दृष्टिले शिक्षा प्रणालीमा पछाडि परेका समुदाय विशेष

गरी समुह-समुहका बिचमा हुने विभेदलाई न्यूनीकरण गरी सबैका लागि समतामूलक पहुँच, सहभागिता तथा सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चित गर्नु ।

२. गुणस्तर: सिकाइको वातावरण, पाठ्यक्रम, शिक्षण सिकाइ सामग्री (पाठ्यपुस्तक लगायत), शिक्षण विधि, मूल्याङ्कन तथा परीक्षाको सान्दर्भिकता तथा गुणस्तरीयतामा अभिवृद्धि गराई विद्यार्थीको सिकाइ सुधारमा सुनिश्चितता प्रदान गर्नु ।

३. सक्षमता: समग्रतामा सिकाइ वातावरण तथा शिक्षण सिकाइ पद्धतिका न्यूनतम र सर्वस्वीकार्य मापदण्ड स्थापित गरी सुशासन तथा व्यवस्थापकीय पद्धतिको सुदृढीकरणबाट विद्यालय शिक्षा प्रणालीलाई स्थानीय सरकार प्रति उत्तरदायी बनाउनु ।

४. सुशासन तथा व्यवस्थापन: पहिचान भएका आवश्यकता तथा संघीय स्वरूपलाई ध्यानमा राखी शिक्षा क्षेत्रको राजनीतिक तथा प्रशासनिक पुनर्संरचना गर्दै संघीय, प्रान्तीय एवम् स्थानीय तहबिच लागत साभेदारीको अवधारणा अनुरूप दिगो र सुदृढ आर्थिक व्यवस्थापन सुनिश्चित गर्नु ।

५. उत्थानशीलता: विद्यालयहरूलाई छन्दबाट सुरक्षित भएको सुनिश्चित गर्न विद्यालय तहको विपत् व्यवस्थापन तथा विद्यालय, विद्यार्थी, शिक्षक एवम् समुदायबिच सहकार्य र सौहार्दता अभिवृद्धि गरी बृहत् विद्यालय सुरक्षा तथा विपत् जोखिम न्यूनीकरण गर्दै शिक्षालाई समग्रतामा मूल प्रवाहीकरण गर्नु ।

दिगो विकास लक्ष्य ४: नेपाल राष्ट्रिय ढाँचा (वि.सं.२०७६-२०८७)

नेपालले सन् २०१५ मे मा इन्चोन घोषणा र सेप्टेम्बर २०१५ मा संयुक्त राष्ट्र सङ्घको साधारण सभाको बैठकमा हस्ताक्षर गरी दिगो विकास लक्ष्य ४ को समावेशी र समतामूलक गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता तथा सबैका लागि जीवनपर्यन्त शिक्षाको प्रवर्द्धन गर्ने लक्ष्य लिएको छ । यस सन्दर्भमा शिक्षालाई नेपाली संस्कृति, स्थानीय परम्परा, ज्ञानको विकास र इतिहास, परम्परागत सिप तथा सृष्टि र विज्ञानलाई आधारका रूपमा लिई नेपालको शिक्षाका विषयवस्तु तय गर्न पूर्वीय दर्शनमा आधारित गुणस्तरीय शिक्षाको विकासका लागि संघ, प्रदेश, र स्थानीय तह तथा समुदायको आपसी समन्वयमा दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्ने उद्देश्यले दिगो विकास लक्ष्य ४: नेपाल राष्ट्रिय ढाँचा र सो का सूचकसहितको १२ वर्षे कार्यक्रमहरू तय भएका छन् । नेपाल राष्ट्रिय कार्यढाँचाले नेपाल सरकारको दीर्घकालीन रणनीतिक दूर दृष्टिलाई अनुसरण गरेको र निम्नानुसारका आधारभूत सिद्धान्तहरू अङ्गीकार गरेको छः

१. शैक्षिक गुणस्तरको पर्याप्तता: सबै तह र परिवेशहरूमा सान्दर्भिक, समतामूलक र प्रभावकारी सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्नका लागि शैक्षिक गुणस्तरको पर्याप्त सुनिश्चितता ।

२. शिक्षा आधारभूत मानव अधिकार र सबलीकरणको अधिकार: समान गुणस्तरको समावेशी शिक्षा र सिकाइमा सबैको समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गरी कसैलाई पछाडि नछेडी मानवीय व्यक्तित्व विकास, आपसी समझदारी, सद्भाव, सहिष्णुता, मैत्री र शान्तिको प्रवर्धन ।

३. लैङ्गिक समानता: सबैका लागि शिक्षाको अधिकारसँग लैङ्गिक समानता छात्रा तथा छात्र, महिला तथा पुरुष सबैले शिक्षामा समान पहुँच र शैक्षिक चक्र पूरा गर्ने समान अवसर तथा सशक्तीकरणमा समानता ।

४. जीवनपर्यन्त सिकाइ: जीवनपर्यन्त सिकाइलाई शिक्षाको परिपूरकका रूपमा ग्रहण गरी पर्याप्त स्रोतसाधन तथा संयन्त्रका साथै सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको समेत उपयुक्त उपयोगका माध्यमबाट व्यापक तथा लचिला अनौपचारिक पद्धतिको अवलम्बन ।

५. शिक्षा सार्वजनिक विषय: शिक्षा राज्यको दायित्वमा रहेको सामाजिक सहभागितात्मक प्रक्रिया भएकाले समावेशी पद्धतिका आधारमा सार्वजनिक नीति निर्माण र कार्यान्वयन तथा नागरिक समाज, शिक्षक तथा शिक्षाविद्हरू, निजी क्षेत्र, समुदाय, परिवार, युवा तथा बालबालिका सबैले महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्ने वातावरण सिर्जना गरी शिक्षाको जिम्मेवारी राज्यको ।

विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (वि.सं.२०७८-२०८७) :

पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानको मार्गदर्शन, परिवर्तित संघीय संरचनाको आवश्यकता र उल्लिखित नीतिगत प्राथमिकता अनुकूल विद्यालय शिक्षाको विकासलाई दिशानिर्देश गर्न नयाँ योजनाको आवश्यकता देखिएको छ । नेपालमा हाल कार्यान्वयनमा रहेको विद्यालय क्षेत्र विकास योजना (SSDP 2073-2080 BS) सात वर्षका लागि तयार गरिएको भए पनि पहिलो पाँच वर्षका लागि मात्र स्रोतको व्यवस्थापनसहितको कार्यान्वयन योजना तय गरिएकाले पहिलो चरणको पाँच वर्षे अवधि आर्थिक वर्ष २०७७/७८ को अन्तसम्म मात्र रहेकाले हाल सञ्चालनमा रहेका कार्यक्रमहरूमध्ये प्रभावकारी देखिएका तथा परीक्षणबाट उपयोगी ठहरिएका कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिन, कतिपय कार्यक्रमहरूलाई परिमार्जन गरी समसामयिक बनाउन र परिस्थितिअनुरूप नयाँ रणनीति तथा कार्यक्रम समावेश गर्न पनि विद्यालय शिक्षा क्षेत्रमा नयाँ योजना निर्माण गर्नु परेको हो ।

ज्ञान, विज्ञान तथा प्रविधिमा भएको विकास तथा परिवर्तनलाई सान्दर्भिक बनाई आत्मसात् गर्न र सृजनशील, सक्रिय तथा नेपालको आर्थिक तथा सामाजिक रूपान्तरणका लागि उपयोगी नागरिक तयार गर्नका लागि शिक्षाको योगदानलाई समय सापेक्ष बनाउन पनि शिक्षा प्रणालीमा सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ । विभिन्न समयमा देखापर्ने प्राकृतिक प्रकोप, महामारी तथा आपतविपतबाट उत्पन्न हुने जोखिमलाई न्यूनीकरण गर्न सक्षम उत्थानशील शिक्षा पद्धति विकासको आवश्यकतालाई अहिलेको कोभिड १९ जस्तो महामारीबाट शिक्षा क्षेत्रमा भएको लामो अवरोधले पनि थप पुष्टि गरेको छ । कोभिड १९ को प्रभावबाट शिक्षा क्षेत्रमा भएको नोक्सानी, खासगरी विद्यार्थीको सिकाइमा भएको क्षतिलाई घटाई गतिशीलता प्रदान गर्नुपर्ने छ ।

उल्लिखित सन्दर्भहरूले नेपालको विद्यालय तहको शिक्षाको विकासका लागि नयाँ योजनाको आवश्यकता महसुस गरी नेपाल सरकार शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले आगामी १० वर्ष (२०७८-२०८७) का लागि विद्यालय शिक्षा क्षेत्रको योजना (School Education Sector Plan-SESP) तयार गरेको छ । यस योजनामा शिक्षा विकासको १० वर्षे दृष्टिकोणसहित पहिलो पाँच वर्षका लागि आवश्यक स्रोतको आकलन

गरी कार्यान्वयनको खाका तयार गरिएको छ । नेपाल सरकार शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले तयार गरेको विद्यालय शिक्षा क्षेत्रको यो योजना निर्माण प्रक्रिया निम्नअनुसार रहेको थियो ।

योजना निर्माणको नेतृत्व र समन्वय

यो योजना निर्माणको समग्र नेतृत्व नेपाल सरकार शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयबाट भएको हो । शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रीबाट योजना निर्माणका लागि निरन्तर नीतिगत मार्गदर्शनका साथै आवश्यक संरचना तथा प्रक्रियाको निर्णय भएअनुसार योजना निर्माण प्रक्रियालाई मार्गदर्शन गर्न गठित निर्देशक समितिको अध्यक्षता मन्त्रालयका सचिवबाट भएको थियो । योजनाको तयारी तथा विकास कार्यको समग्र संयोजन मन्त्रालयको योजना तथा अनुगमन महाशाखाबाट भएको थियो भने यसमा आवश्यक समन्वयसहित समग्र व्यवस्थापनका लागि सचिवालयको काम मन्त्रालयको योजना तथा अनुगमन महाशाखाअन्तर्गत रहेको वैदेशिक सहायता समन्वय शाखाले गरेको थियो । मन्त्रालयले योजना निर्माणका क्रममा विभिन्न समिति, कार्य टोली तथा कार्य समूहहरू निर्माण तथा परिचालन गरेको थियो । योजनाका सन्दर्भमा मन्त्रालयबाट विभिन्न विषयगत मन्त्रालय तथा विभिन्न निकायहरूबिच समन्वय, विज्ञ तथा सरोकारवालाहरूसँग अन्तरकृया, प्रदेश तथा स्थानीय तहहरूसँग सञ्चार तथा समन्वय र विकास साझेदारहरूसँग समन्वय तथा सहकार्य भएको थियो ।

योजना निर्माणमा सहभागिता र सहकार्य

यो योजना तयारीका क्रममा राष्ट्रिय योजना आयोग, अर्थ मन्त्रालयलगायत अन्य मन्त्रालयहरूसँग सम्बन्धित विषयमा समन्वय तथा अन्तकृया गरी पृष्ठपोषण प्राप्त गरिएको थियो । शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रीको संयोजकत्वमा प्रदेश सामाजिक विकास मन्त्रालयका मन्त्रीहरूसँग भएका बैठक तथा अन्तकृयाबाट यो योजना निर्माणका लागि महत्वपूर्ण पृष्ठपोषण प्राप्त भएको थियो । योजना निर्माणका क्रममा विभिन्न स्थानीय तह, प्रदेश सरकारका निकायहरूलगायत केही विद्यालयहरूसँग अन्तरकृया गरी सुझावहरू लिइएको थियो । यस क्रममा सातऔँटै प्रदेश र २१ स्थानीय तहले १० वर्षे शिक्षा योजना निर्माण गरेका छन् । ती स्थानीय शिक्षा योजना निर्माणका विभिन्न चरणमा यस योजना विकासमा संलग्न व्यक्तिहरू सहभागी भई त्यसबाट प्राप्त सिकाइलाई यो योजना विकासका प्रक्रियामा समावेश गरिएको थियो । यसबाट योजनालाई स्थानीय परिवेश तथा आवश्यकतामा आधारित बनाउन सहयोग पुगेको छ ।

योजना निर्माणका विभिन्न चरणमा शिक्षा विद्हरू, योजना विद्हरू, शिक्षा योजना निर्माणमा अनुभव भएका व्यक्तिहरू तथा अभ्यासकर्ताहरू विभिन्न कार्यटोली तथा समूहमा संलग्न भएर, व्यक्तिगत रूपमा, कुनै अध्ययन अनुसन्धानमा संलग्न भएर वा विशिष्ट क्षेत्रमा प्राविधिक सहयोग तथा सल्लाह प्रदान गरेर सहभागी भएका थिए । योजना निर्माणका लागि गठन गरिएका योजना निर्देशक समिति, योजना प्राविधिक सल्लाहकार समूह, योजना प्राविधिक समिति, परामर्शदाता समूहहरू र विषयगत अध्ययन समूहहरूका माध्यमबाट योजना निर्माणमा सहभागिता विस्तार गर्न, योजना निर्माण प्रक्रियामा सरोकारवालाहरूको संस्थागत सहभागिता सुनिश्चित गर्न र विज्ञहरूको सहभागिता कायम गरी विभिन्न क्षेत्रबाट पृष्ठपोषण प्राप्त गर्न सहज भएको थियो ।

योजना निर्माणका क्रममा नागरिक समाज, शिक्षक तथा अभिभावक प्रतिनिधिहरू, विकास साभेदारहरूलगायत अन्य सरोकारवालाहरूसँग अन्तकृया गरी राय सुभाब लिइएको थियो । यस क्रममा नेपाल नगरपालिका संघ, नेपाल गाउँपालिका राष्ट्रिय महासंघ, नेपाल शिक्षक महासंघ, नेपाल अभिभावक महासंघलगायतका प्रतिनिधिहरूसँग छलफल तथा अन्तकृया गरी योजनाका विविध पक्षमा पृष्ठपोषण प्राप्त गरिएको थियो । राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगसँग पनि वित्तीय व्यवस्थापन सम्बन्धमा छलफल गरी सुभाब प्राप्त गरिएको थियो भने राष्ट्रिय योजना आयोग तथा अर्थ मन्त्रालयबाट यो योजना निर्माणका लागि आवश्यक पृष्ठपोषण प्राप्त भएको थियो । योजना तयारीका विभिन्न चरणमा विकास साभेदारहरूको सहयोग तथा सहभागिता निरन्तर रहेको थियो ।

योजना विकासका लागि संरचनात्मक व्यवस्था तथा कार्यक्षेत्र

योजना विकासका लागि निर्देशक समिति , प्राविधिक सल्लाहकार समूह , प्राविधिक समिति , परामर्शदाता समूहहरू तथा विषयगत अध्ययन समूहहरू गठन गरी कार्यक्षेत्र निर्धारण गरिएको थियो ।

निर्देशक समिति (Steering Committee):

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयका सचिवको अध्यक्षतामा रहेको योजना निर्देशक समितिमा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयका सम्बन्धित पदाधिकारीहरू, राष्ट्रिय योजना आयोग, अर्थ मन्त्रालय, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, महालेखा नियन्त्रकको कार्यालय, प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहलगायतको प्रतिनिधित्व रहेको थियो । यस समितिले योजना निर्माणका समग्र प्रक्रियालाई मार्गदर्शन तथा समन्वय गर्ने र योजना निर्माणका सन्दर्भमा राष्ट्रिय योजना आयोग, विभिन्न मन्त्रालय तथा निकायहरू, प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहहरूसँगको समन्वयका लागि सहजीकरण गरेको थियो ।

प्राविधिक सल्लाहकार समूह (Technical Advisory Team):

शिक्षा नीति तथा योजनासम्बन्धी विज्ञको संयोजकत्वमा गठित योजना प्राविधिक सल्लाहकार समूहमा विभिन्न विज्ञ तथा शिक्षा विद्हरूको सहभागिता रहेको थियो । यसले शिक्षा क्षेत्रको विश्लेषण र योजना निर्माणका क्रममा विभिन्न विषय तथा क्षेत्रमा निरन्तर आवश्यक विषयगत तथा प्राविधिक सरसल्लाह तथा सुभाब प्रदान गरेको थियो ।

प्राविधिक समिति (Technical Committee):

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको योजना तथा अनुगमन महाशाखाका प्रमुखको अध्यक्षतामा रहेको योजना प्राविधिक समितिमा मन्त्रालयान्तर्गतका विभागीय निकायहरू तथा मन्त्रालयान्तर्गतका विभिन्न शाखाका प्रमुखहरू रहेका थिए । यस समितिले योजना निर्माणको प्राविधिक तथा व्यवस्थापकीय पक्षको संयोजन तथा समन्वय र अन्तरनिकाय सहकार्यलाई सहजीकरण गरेको थियो ।

परामर्शदाता समूहहरू (Consultative Teams):

विज्ञ तथा परामर्शदाताहरूका समूहहरूले आवश्यकतानुसार विभिन्न विषयमा कार्य गरेका थिए ।

विषयगत अध्ययन समूहहरू (Thematic Teams):

मन्त्रालयले सम्बन्धित विषय क्षेत्रका विज्ञको संयोजकत्वमा सम्बन्धित विषयका विज्ञ, विगतमा योजना निर्माणमा अनुभव भएका व्यक्तिहरू, मन्त्रालय तथा विभागीय निकायका सम्बन्धित क्षेत्रको अनुभव भएका विज्ञहरू, सम्बन्धित क्षेत्रमा अनुभव भएका विकास साभेदार संस्थामा कार्यरत विज्ञहरू तथा स्थानीय तहको शिक्षा योजना तथा कार्यान्वयनमा अनुभव प्राप्त व्यक्ति संलग्न भएका १२ ओटा विषयगत अध्ययन समूहहरू गठन गरेको थियो।

प्रारम्भिक मस्यौदा तयारी समूहहरू (Initial Draft Preparation Teams):

मन्त्रालयले योजना निर्माणमा अनुभव भएका तथा सम्बन्धित विषय क्षेत्रमा विज्ञता हासिल गरेका व्यक्तिहरू सम्मिलित दुईदेखि चारजनासम्मको समूहलाई योजनाका विभिन्न खण्डहरूको प्रारम्भिक मस्यौदा तयार गर्न लगाएको थियो।

दूरदृष्टि, ध्येय, उद्देश्य, रणनीति

योजनाका दूरदृष्टि, ध्येय तथा उद्देश्यहरूलाई मूलतः नेपालको संविधानले गरेको मार्गदर्शन, नेपाल सरकारले निर्धारण गरेको विकासको दीर्घकालीन सोचको अनुकूलता र दिगो विकास लक्ष्य तथा पन्ध्रौँ योजनाका प्राथमिकतासँगको सामञ्जस्यतामा आधारित गरिएको छ। उल्लेख गरिएको राष्ट्रिय शैक्षिक परिवेशको समीक्षा तथा उठान गरिएका मुख्य चुनौती तथा अवसरहरूले नेपालको विद्यालय शिक्षाको आगामी १० वर्षको मार्ग पहिचानका लागि आधार तयार गरेका छन्। यही सन्दर्भमा आधारित भएर यस योजनाको माध्यमबाट अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा, निःशुल्क माध्यमिक शिक्षा र सर्वसुलभ साक्षरता, निरन्तर शिक्षा तथा जीवनपर्यन्त सिकाइमा नेपालले वि. सं. २०८७ (सन् २०३०) सम्ममा हासिल गर्ने उद्देश्य, रणनीतिहरू र प्राप्त हुने उपलब्धिहरूलाई यसमा समेटिएको छ।

दीर्घकालीन सोच (Vision)

सक्षम, सृजनशील र मूल्यउन्मुख नागरिक तयार गरी नेपालको आर्थिक तथा सामाजिक रूपान्तरणका माध्यमबाट "समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली" को आकांक्षा पूरा गर्ने।

ध्येय - (Mission)

अन्तर्राष्ट्रिय स्तरसँग तुलनायोग्य गुणस्तरयुक्त सान्दर्भिक शिक्षा प्राप्त गर्ने नागरिकको हक सुनिश्चित गर्न सक्षम, सुशासित, उत्तरदायी र प्रतिस्पर्धी सार्वजनिक विद्यालय शिक्षा पद्धतिको विकास।

उद्देश्यहरू (Objectives)

विद्यालय शिक्षामा सबै बालबालिका विशेषतः आर्थिक तथा सामाजिक कारणले सुविधाविहिन, सीमान्तकृत तथा अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको समतामूलक पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्नु।

➤ प्रत्येक बालबालिकामा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चित गर्दै समग्र विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर तथा सान्दर्भिकता अभिवृद्धि गर्नु।

- सबै नागरिकलाई आधारभूत कार्यमूलक तथा जीवनोपयोगी सिपसहित साक्षर बनाउनु र निरन्तर शिक्षा तथा जीवनपर्यन्त सिकाइको अवसर विस्तार गर्नु ।
- विद्यालय तथा विद्यालय शिक्षाका सबै निकायमा सुशासन प्रवर्द्धन, अन्तरसरकार समन्वय तथा सहकार्य सुदृढीकरण र क्षमता विकास गरी शैक्षिक सेवा प्रवाह प्रभावकारी बनाउनु ।

मुख्य मूल्य तथा निर्देशक सिद्धान्तहरू (Core values and guiding principles)

यस योजनाले अबलम्बन गरेका मुलभूत उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यक्रमहरू निम्नलिखित मूल्य तथा सिद्धान्तहरूमा आधारित छन्:

विविधता (Diversity): समाजमा विद्यमान सामाजिक, सांस्कृतिक, धार्मिक, भाषिक, लैङ्गिक, जातजातीय लगायतका पहिचानमा आधारित विविधताहरूको सम्मान गर्दै व्यक्तिगत विशेषता र पृष्ठभूमिका आधारमा व्यक्तिका संज्ञानात्मक क्षमता तथा सर्वाङ्गीण विकासका आवश्यकतामा हुनसक्ने भिन्नताप्रति सजग रहनु अपरिहार्य हुन्छ । विविधतायुक्त समाजमा सहअस्तित्व (Coexistence), ऐक्यबद्धता (Solidarity), सम्मान (Respect), विश्वास (Trust), सुसंगता (Cohesiveness) जस्ता मूल्यहरूले सामाजिक र वैयक्तिक विकासको आधार प्रदान गर्दछन् ।

समावेशिता (Inclusiveness) : समावेशिताले विविधताको सम्मान, समताको प्रत्याभूतिका साथसाथै पहुँच, सहभागिता र उपलब्धि प्राप्तिमा रहेका बाधाहरूलाई हटाउनु भन्ने जनाउँदछ । शिक्षामा समावेशिताले उपलब्धता, पहुँच योग्यता, स्वीकार्यता र ग्रहणयोग्यताको सुनिश्चितता खोज्दछ ।

समता (Equity): समताको अर्थ व्यक्तिगत तथा सामाजिक/आर्थिक अवस्थाका आधारमा हुने विभेदलाई निषेध गर्नु र व्यक्तिगत, सामाजिक/आर्थिक तथा लैङ्गिक अवस्थाका आधारमा सहभागी हुन र उपलब्धि प्राप्त गर्न कुनै बाधा नहुने कुराको सुनिश्चितता गर्नु हो । यसका लागि निष्पक्षता र समान अवसर मात्र पर्याप्त हुदैन, आवश्यकतानुसार अवसरमा भिन्नता पनि आवश्यक हुन्छ अर्थात् सबैभन्दा कम सुविधा भएकालाई पहिलो प्रथमिकता दिने सिद्धान्तलाई पनि समताले आत्मसात गर्दछ भने गुणात्मक शिक्षा र समताका बिचमा अन्योन्याश्रित सम्बन्ध रहन्छ ।

निष्ठा/सदाचार (Integrity): निष्ठा/सदाचार भनेको इमान्दारिता, नैतिकता तथा आचरणमा स्थिरता हो । यसले विश्वासयोग्यता, निष्पक्षता, उत्तरदायित्वजस्ता मूल्यहरूलाई आत्मसात गर्दछ ।

विद्यार्थी केन्द्रितता (Student centeredness): विद्यार्थी केन्द्रितताको अर्थ समग्र शिक्षा पद्धतिलाई बालकेन्द्रित बनाउने, प्रत्येक बालबालिकाको सिकाइ सफलता सुनिश्चित गर्ने, बालबालिकाको आवश्यकता र रुचि अनुकूलको वैयक्तिक सिकाइ र कुशलतामा ध्यान दिने सिद्धान्तमा आधारित गरिनु हो । शिक्षा प्रणालीले प्रत्येक बालबालिकालाई सिङ्गो व्यक्तिको रूपमा ग्रहण गर्दै उसको सर्वाङ्गीण विकासका लागि अवसर सिर्जना गर्दछ ।

सुशासन (Good governance): समस्त शिक्षा पद्धतिमा सुशासनको प्रत्याभूति गर्न निर्णय र कार्यान्वयनमा अभिभावक तथा अन्य सरोकारवालाहरूको सहकार्य र सहभागिता कायम, विधिको पालना, पारदर्शिता, भूमिका र नतिजाप्रतिको जिम्मेवारी तथा उत्तरदायित्व सुनिश्चित गर्ने र प्रभावकारिता तथा कुशलता कायम गर्ने पक्षहरू समावेश हुन्छन्।

नवप्रवर्तन (Innovation) : नवप्रवर्तनले शिक्षाको प्रवाह तथा प्रक्रियामा विशेष शिक्षक तथा विद्यार्थीलाई खोजी तथा अध्ययन/अनुसन्धानमा प्रोत्साहन गरी सिर्जनात्मकता तथा समस्या समाधानको सिपमा जोड दिनु भन्ने जनाउँदछ। यसमा शैक्षिक उन्नयन र नवप्रवर्तनमा प्रविधिको प्रयोग गरी समतामूलक र समवेशी पद्धतिसहित गुणस्तर अभिवृद्धिमा जोड दिइन्छ।

परिवर्तनको सिद्धान्तहरू (Theory of Change)

यो योजना निश्चित परिवर्तनको सिद्धान्त र त्यसका मूलभूत मान्यताहरूबाट निर्देशित छ। योजनाले राखेको दूरदृष्टि “सक्षम, सृजनशील र मूल्यउन्मुख नागरिक तयार गरी नेपालको अर्थिक तथा सामाजिक रूपान्तरणका माध्यमबाट समृद्ध नेपाल, सुखी नेपालीको आकांक्षा पूरा गर्ने” प्राप्तिका लागि सहयोग पुर्याउने गरी यस योजनाको ध्येय-“अन्तर्राष्ट्रिय स्तरसँग तुलनायोग्य गुणस्तरयुक्त सान्दर्भिक शिक्षा प्राप्त गर्ने नागरिकको हक सुनिश्चित गर्न सक्षम, सुशासित, सुसङ्गठित र उत्तरदायी सार्वजनिक विद्यालय शिक्षा पद्धतिको विकास गर्नु” रहेको छ। योजनाको ध्येय प्राप्तिसँग सम्बन्धित चार ओटा उद्देश्य निर्धारण गरिएको छ। ती उद्देश्यहरू समतामूलक पहुँच तथा सहभागिता, विद्यालय शिक्षाको सान्दर्भिकता अभिवृद्धि तथा गुणस्तर सुधार, सुशासन तथा व्यवस्थापन सुधार र सबैलाई साक्षरता बनाई निरन्तर शिक्षा तथा जीवनपर्यन्त सिकाइको अवसर विस्तारसँग सम्बन्धित रहेका छन्। यस परिच्छेदमा तय गरिएका समग्र उद्देश्यलाई परिच्छेद चार र पाँचमा आवश्यकतानुसार विस्तृतीकरण गरिएको छ भने विषयक्षेत्रगत रूपमा रणनीतिहरू पहिचान गरिएको छ। पहिचान गरिएका रणनीतिहरू प्रयोग गरेर उद्देश्य प्राप्तिका लागि विद्यालय शिक्षाका विभिन्न विषयक्षेत्रसँग सम्बन्धित आवश्यक क्रियाकलापहरू निर्धारण गरिएको छ।

निर्धारित रणनीतिअनुरूप योजनाबद्ध रूपमा क्रियाकलाप सञ्चालन गर्दै लक्षित उपलब्धिहरू प्राप्त हुने अपेक्षा गरिएको छ। लक्षित उपलब्धि हासिल भएमा विद्यालय क्षेत्रको समग्र दीर्घकालीन उपलब्धि प्राप्त भई नेपालको आर्थिक तथा सामाजिक रूपान्तरणका माध्यमबाट समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली को आकांक्षा पूरा गर्ने गन्तव्यमा पुग्न सहयोग हुने अपेक्षा गरिएको छ। यसरी निर्धारित रणनीति तथा क्रियाकलापका माध्यमबाट विद्यालय शिक्षाका विद्यमान चुनौती तथा मुद्दाहरू सम्बोधन भई वर्तमान अवस्थामा परिवर्तन हुने र लक्षित उपलब्धि प्राप्त भई गन्तव्यमा पुग्न सहयोग मिल्ने छ।

मान्यता, जोखिम तथा जोखिम न्यूनीकरण (Assumption, risk and risk mitigation)

निर्धारित रणनीति तथा क्रियाकलापहरूले विद्यालय शिक्षामा अपेक्षित उपलब्धि प्राप्त भई यसबाट देशको समग्र विकासमा प्रभाव पर्ने अपेक्षा गरिए पनि यो परिवर्तनको सिद्धान्त केही निश्चित मान्यतामा आधारित

छ। यी मान्यताहरूलाई यस योजनाका आधारभूत सर्तका रूपमा लिन सकिन्छ। यी मान्यताहरू अनुसरण नभएमा उपलब्धि प्राप्तिमा कठिनाई हुने भएकाले उपलब्धि प्राप्त नहुने जोखिम रहने हुनसक्छ।

यो योजना पाँचओटा प्रमुख मान्यताहरूमा आधारित छ। पहिलो मान्यता शिक्षा विकासका लागि राष्ट्रिय सहमति र राजनीतिक प्रतिबद्धता प्राप्त भई आवश्यक नीति तथा कानून तयार हुने र कार्यान्वयनलाई सहजीकरण हुने भन्ने हो। संघीय संरचनाअनुरूप संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा आवश्यक देखिएका नीतिगत तथा कानुनी प्रबन्ध समयमै पूरा भई कार्यान्वयनमा सहयोग हुने मान्यतामा आधारित भई यो योजना तयार गरिएको छ। योजनाको दोस्रो मान्यता भनेको कार्यान्वयन तथा व्यवस्थापनको संरचना पुनर्संरचित भई संघीय संरचनाअनुकूल हुने गरी व्यवस्थित हुने छ भन्ने हो। यसमा कार्यमूलक संरचना स्थापनाका साथसाथै जिम्मेवारी तथा उत्तरदायित्वको स्पष्टता हुने छ भने आवश्यक जनशक्तिको व्यवस्था तथा सबै जनशक्ति विशेषतः स्थानीय जनशक्तिको क्षमतामा सुधार हुने छ भन्ने मान्यतामा आधारित भएर यो योजना विकास गरिएको छ। तेस्रो, तीनै तहका सरकार शिक्षामा लगानीका लागि तयार भई अपेक्षित लगानी सुनिश्चित हुने छ। प्रत्येक तहको सरकारले शिक्षामा गर्ने लगानीलाई प्राथमिकतामा राखी बढ्दो दायित्वलाई विचार गरेर आवश्यक लगानी सुनिश्चित गर्ने छन् भन्ने विशेषतः स्थानीय तहहरूले विद्यालय शिक्षालाई प्राथमिकतामा राखी यो योजना र यसका कार्यक्रमहरू अपेक्षित रूपमा कार्यान्वयन गर्न अपनत्व लिने छन् भन्ने मान्यता यस योजनाको रहेको छ।

चौथो मान्यता, सुविधा सम्पन्न स्थानमा स्रोत एकीकृत भई त्यसबाट हुनसक्ने भिन्नतालाई विचार गरेर लगानीलाई समतामा आधारित रही निश्चित मापदण्डका आधारमा स्रोतको वितरण र सदुपयोग गरिएको हुने छ भन्ने हो।

पाँचौँ मान्यता, शिक्षकको सक्षमता र उत्प्रेरणामा सुधार भई सक्षम र उत्प्रेरित शिक्षकबाट शिक्षण सिकाइ हुन्छ भन्ने हो। समग्रमा शिक्षण पेसाको आकर्षण र प्रतिष्ठामा अभिवृद्धि सँगसँगै शिक्षकसम्बन्धी नीति र समग्र शिक्षक व्यवस्थापनमा सुधार ल्याई शिक्षकहरूमा व्यावसायिक प्रवृत्ति, लगनशीलता, जवाफदेहिताको विकास गर्नु अपरिहार्य हुने छ।

उल्लिखित आधारभूत मान्यताहरू पूरा नभएमा यो योजना कार्यान्वयनका कतिपय पक्षहरूमा देखापर्न सक्ने सम्भाव्य जोखिमलाई न्यूनीकरण गरी योजनाका मूलभूत उद्देश्यहरू तथा मुख्य उपलब्धि प्राप्ति सुनिश्चित हुन सक्ने गरी सम्भाव्य जोखिम न्यूनीकरण गर्न वा वैकल्पिक तथा पुरक उपाय अवलम्बन गर्न सकिने गरी लचकता प्रदान गरिएको छ। नीतिगत प्रबन्ध अन्तरगत संघीय शिक्षा ऐन तथा प्रदेश र स्थानीय शिक्षा ऐन नबनेको अवस्थामा अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन र स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनका प्रावधानका आधारमा संवैधानिक प्रत्याभूति अनुकूल हुने गरी यो योजना कार्यान्वयन गरिने छ। कार्यान्वयन तथा व्यवस्थापनको संरचना पुनर्संरचित भई संघीय संरचनाअनुकूल हुने गरी व्यवस्थित भएमा योजना कार्यान्वयनमा सहजता हुने छ तापनि हालको संरचना पनि संघीयताको कार्यान्वयनका क्रममा तयार गरिएको हुनाले यसमा केही क्रमिक सुधार गरी यो योजना कार्यान्वयनमा सहजीकरण गर्न सकिने छ। सरकारको लगानीको

प्राथमिकताको निरन्तरता, संवैधानिक प्रावधान, अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन, अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा गरिएका प्रतिबद्धता, नागरिक समाजलगायतको सार्वजनिक चासो तथा राजनीतिक सहमति, वैदेशिक सहयोग प्राप्तिको निरन्तरता, विभिन्न गैरसरकारी तथा समुदायमा आधारित संघसंस्थाको विद्यालय शिक्षाका विभिन्न पक्षमा सहयोग तथा संलग्नता इत्यादिले सार्वजनिक शिक्षामा लगानीको सुनिश्चितताप्रति विश्वस्त हुने आधार तयार भएको छ भने स्थानीय तह र प्रदेश तहबाट हुनसक्ने थप लगानीले पनि यसमा सकारात्मक प्रभाव पार्ने देखिन्छ। यस योजना अवधिमा समताका सूचकहरूलाई समेत विचार गरेर लगानीका मापदण्ड विकास गरी विद्यालय शिक्षामा लगानी गर्ने अवसर भएकाले यसबाट लगानीलाई समता अभिवृद्धिमा सहयोग पुग्नेगरी कुशलतापूर्वक व्यवस्थित गर्न सहयोग पुग्ने छ। यस योजनामा प्रस्ताव गरिएका शिक्षक विकास र व्यवस्थापनसम्बन्धी रणनीति तथा क्रियाकलापको माध्यमबाट शिक्षकको सक्षमता र उत्प्रेरणामा सुधार भई सक्षम र उत्प्रेरित शिक्षक व्यवस्थापन भई सिकाइ सुधारमा सहयोग पुग्ने छ।

राष्ट्रिय जनगणना २०७८

साक्षरता :

१. राष्ट्रिय जनगणनामा ५ वर्ष वा सो भन्दा माथिल्लो उमेरका व्यक्तिहरूको शैक्षिक अवस्था सम्बन्धी विवरण संकलन गरिएको थियो। जनगणनाको नतिजाले देशका ५ वर्ष वा सो भन्दा माथिल्लो उमेरका कुल २,६७,२५,२९५ जनसङ्ख्यामा २,०३,७७,९८० जना पढ्न र लेख्न दुवै जान्ने देखाएको छ। यसअनुसार देशको समग्र साक्षरता दर ७६.२ प्रतिशत कायम हुन्छ। पुरुषको साक्षरता दर ८३.६ प्रतिशत रहेको छ र महिलाको साक्षरता दर ६९.४ प्रतिशत रहेको छ। अघिल्लो अर्थात् २०६८ को जनगणनामा कुल साक्षरता दर ६५.९ प्रतिशत, पुरुषको साक्षरता दर ७५.१ प्रतिशत र महिलाको साक्षरता दर ५७.४ प्रतिशत रहेको थियो।

२. प्रदेशगत आधारमा अध्ययन गर्दा वाग्मती प्रदेशमा सबैभन्दा धेरै साक्षरता दर रहेको छ। वाग्मती प्रदेशमा पाँच वर्ष वा सो भन्दा माथिल्लो उमेरका जनसंख्याको ८२.१ प्रतिशत साक्षर रहेका छन्। पुरुषको साक्षरता दर गण्डकी प्रदेशमा उच्च रहेको छ। मधेश प्रदेशमा सबैभन्दा कम साक्षरता दर ६३.५ प्रतिशत रहेको छ। पुरुष र महिलाको साक्षरता दरसमेत मधेश प्रदेशमा अन्य प्रदेशको तुलनामा सबैभन्दा कम रहेको छ।

३. सबै जिल्लाहरूमा ५५ प्रतिशत भन्दा धेरै साक्षरता दर देखिएको छ। काठमाडौँ जिल्लामा सबैभन्दा बढी ८९.२३ र रौतहट जिल्लामा सबैभन्दा कम साक्षरता दर ५७.७५ रहेको छ। पुरुष र महिलाको साक्षरता दर पनि अन्य जिल्लाको तुलनामा काठमाडौँ जिल्लामा क्रमशः ९४.१९ प्रतिशत र ८४.१६ प्रतिशत रहेको छ। रौतहट जिल्लामा भने महिला र पुरुष दुवैको साक्षरता दर अन्य सबै जिल्लाहरूको भन्दा कम रहेको छ।

साक्षर जनसंख्याको उत्तीर्ण गरेको तह सम्बन्धी विवरण :

जनगणनामा प्राप्त नतिजाअनुसार कुल साक्षर जनसंख्याको सबैभन्दा बढी २८.७ प्रतिशत व्यक्तिहरूले प्राथमिक तह (कक्षा १ देखि ५ सम्म) मात्र उत्तीर्ण गरेका छन्। निम्न माध्यमिक तह (कक्षा ६ देखि ८ सम्म) मात्र उत्तीर्ण गरेका व्यक्तिहरू १९.९ प्रतिशत रहेका छन्। एस.एल.सी. वा सो सरह मात्र उत्तीर्ण गर्ने व्यक्तिहरू

९.५ प्रतिशत देखिन्छन्। यस्तै १.८ प्रतिशत व्यक्तिहरूले अनौपचारिक शिक्षा अध्ययन गरेको देखिएको छ। प्राप्त नतिजाले देशका ५ वर्ष वा सो भन्दा बढी उमेरका साक्षर पुरुष र महिलाहरूले सबैभन्दा बढी संख्याले प्राथमिक तह मात्र उत्तीर्ण गरेका छन् जसमा पुरुष र महिला क्रमशः २८.८ प्रतिशत र २८.६ प्रतिशत रहेका छन्। दोस्रो ठूलो हिस्सा १५.५ ले निम्न माध्यमिक तह मात्र उत्तीर्ण गरेका छन्। एस.एल.सी. भन्दा माथि माथिल्लो तह उत्तीर्ण गर्ने महिलाहरूको तुलनामा पुरुषहरूको प्रतिशत धेरै रहेको छ। अनौपचारिक शिक्षामा भने महिलाहरूको प्रतिशत पुरुषको भन्दा धेरै रहेको छ।

अध्ययन गरेको विषय/क्षेत्र सम्बन्धी विवरण :

जनगणनाको नतिजाअनुसार सबैभन्दा धेरै व्यक्तिहरू अर्थात ३५.१ प्रतिशतले व्यवस्थापन क्षेत्रको अध्ययन गरेको देखिएको छ। शिक्षाशास्त्र अध्ययन गरेका व्यक्तिहरू २९.९ प्रतिशत सहित दोस्रो स्थानमा रहेका छन् भने मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र अध्ययन गरेका व्यक्तिहरू ११.५ प्रतिशत सहित तेस्रो स्थानमा रहेका छन्। विज्ञान, स्वास्थ्य, चिकित्साशास्त्र, इन्जिनियरिङ, कम्प्युटर, सूचना प्रविधि, कानून, कृषि, वन र पशुविज्ञान/पशुचिकित्सा/मत्स्यपालन विषय अध्ययन गर्ने व्यक्तिहरू क्रमशः ७.१ प्रतिशत, ४.४ प्रतिशत, ३.० प्रतिशत, १.२ प्रतिशत, ०.८ प्रतिशत, ०.७ प्रतिशत, ०.३ र ०.२ प्रतिशत रहेको छ।

लैङ्गिक आधारमा विश्लेषण गर्दा सबैभन्दा धेरै पुरुषहरू ३६.९ ले व्यवस्थापन विषय/क्षेत्र अध्ययन गरेको देखिएको छ भने धेरै महिलाहरू ३६.१ ले शिक्षाशास्त्र अध्ययन गरेका छन्। मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र ११.६ अध्ययन गर्ने महिला र पुरुष बराबर रहेका छन्।

नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०७४ अनुसार शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको कार्य क्षेत्र :

१. शिक्षासम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड र नियमन
२. केन्द्रीय विश्वविद्यालयसम्बन्धी नीति, कानून र मापदण्ड
३. विदेशी विश्वविद्यालयसँगको सम्बन्धन, समकक्षता निर्धारण, प्रत्यायन (एक्रिडिटेशन), समन्वय तथा नियमन
४. केन्द्रीय पुस्तकालयसम्बन्धी नीति, कानून र व्यवस्थापन
५. मानव संसाधन आवश्यकता प्रक्षेपण, राष्ट्रिय शैक्षिक योजना एवम् मानवस्रोत विकास योजना
६. विद्यालय तहको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, मूल विषयको पाठ्यक्रम, नमुना पाठ्यपुस्तक र नियमन
७. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमको राष्ट्रिय नीति, पाठ्यक्रम प्रारूप, योग्यता निर्धारण, सिप परीक्षणको मापदण्ड
८. विद्यालय तहको शिक्षकको सेवा सर्त, योग्यता एवम् समकक्षताको नीति र मापदण्ड
९. शिक्षक तालिमसम्बन्धी नीति, मापदण्ड र स्तरीकरण, पाठ्यक्रम प्रारूप, योग्यता निर्धारण, सिप परीक्षणको मापदण्ड तथा तालिम केन्द्रसँगको समन्वय
१०. विद्यालय तहको परीक्षाको राष्ट्रिय मापदण्ड, माध्यमिक तहको परीक्षा व्यवस्थापन तथा समकक्षता निर्धारण

११. कूटनीतिक नियोगबाट सम्बन्धन लिई सञ्चालन हुने शैक्षिक संस्थाको स्वीकृति
१२. विदेशी शैक्षिक संस्थाबाट सम्बन्धन लिई सञ्चालन हुने शैक्षिक संस्थाको स्वीकृति, प्रत्यायन तथा नियमन
१३. प्रदेश तथा स्थानीय तहको शैक्षिक विषयमा समन्वय
१४. विश्वविद्यालय अनुदान आयोग, केन्द्रीय विश्वविद्यालय, खुला विश्वविद्यालय र केन्द्रीयस्तर का शैक्षिक प्रतिष्ठानसँग समन्वय
१५. छात्रवृत्ति र विद्वत्वृत्तिसम्बन्धी नीति र मापदण्ड
१६. शैक्षिक अध्ययन, अनुसन्धानको स्वीकृतिसम्बन्धी नीति, कानून र मापदण्ड
१७. राष्ट्रिय प्राज्ञिक अनुसन्धान तथा शैक्षिक तथ्याङ्क व्यवस्थापन
१८. शैक्षिक गुणस्तर मानक निर्धारण, मापन तथा नियमन
१९. राष्ट्रिय परीक्षा बोर्ड, प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्
२०. विज्ञान प्रविधिसम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड
२१. वैज्ञानिक, अन्तरिक्ष विज्ञान र खगोल विज्ञानसम्बन्धी अध्ययन तथा अनुसन्धान
२२. विज्ञान र प्रविधिको खोज, अनुसन्धान, आविस्कार, प्रवर्द्धन र विकास
२३. विज्ञान प्रविधि विषयक तथ्याङ्क सङ्कलन, प्रशोधन र सर्वेक्षणको मापदण्ड
२४. पारमाणविक प्रविधि, रेडियोधर्मी पदार्थहरूको गुणस्तर तथा उपयोगसम्बन्धी तथ्याङ्क प्रणालीको स्थापना, व्यवस्थापन र नियमन
२५. जैविक तथा पारमाणविक प्रविधिको उपयोग तथा प्रवर्द्धन, नियन्त्रण र नियमन
२६. ओजोन अध्ययन, सौर्य विकीरण मापन तथा सूचना प्रवाह
२७. वैज्ञानिक उपकरण क्यालिब्रेशन तथा प्रमाणिकरण
२८. रासायनिक पदार्थको उपयोग तथा प्रवर्द्धन, नियन्त्रण र नियमन
२९. पारमाणविक पदार्थ, वेवारिसे स्रोतहरूको खोज तथा पुनर्लाभ र व्यवस्थापन
३०. आणविक ऊर्जा सम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड कार्यान्वयन र नियमन
३१. नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठान, राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रतिष्ठान, प्लानेटेरियम, बोधशाला र विज्ञान संग्रहालय
३२. मन्त्रालयसम्बन्धी राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय संघसंस्थासँग सन्धि, सम्झौता, अभिसन्धि, सम्पर्क र समन्वय
३३. मन्त्रालयसम्बन्धी सार्वजनिक संस्थान, प्राधिकरण, समिति, प्रतिष्ठान, कम्पनी आदिको सञ्चालन र नियमन
३४. नेपाल शिक्षा सेवाको सञ्चालन (आर्कियोलजी समूह बाहेक) ।

माथि उल्लिखित कार्यहरू सम्पादन गरी मुलुकको समग्र शैक्षिक प्रशासन सञ्चालनमार्फत देशमा शैक्षिक सुशासन कायम राख्दै छिटो, छरितो एवम् गुणस्तरीय शैक्षिक सेवा प्रवाहको प्रबन्ध मिलाउन शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको स्थापना भएको छ ।

नेपालमा विक्रम सम्बत २००७ सालमा आएको राजनीतिक परिवर्तनपछि शिक्षा मन्त्रालयको स्थापना गरिएको हो भने शिक्षा मन्त्रालयको पहिलो नेतृत्व सम्हाल्ने व्यक्तिको रूपमा माननीय मन्त्री नृपजङ्ग राणा हुनुहुन्थ्यो । शिक्षा मन्त्रालयको स्थापना भएपछि विभिन्न कालखण्डमा मन्त्रालयलाई विभिन्न जिम्मेवारीसहित विभिन्न नामले सम्बोधन गर्ने गरिएको पाइएको छ । जस्तै: कहिले शिक्षा मन्त्रालय, कहिले शिक्षा तथा संस्कृति मन्त्रालय, कहिले शिक्षा, संस्कृति तथा समाज कल्याण मन्त्रालय यस्तै गरी कहिले शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालय हुँदै हाल यो मन्त्रालयको नाम शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय कायम हुन गएको छ । शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि क्षेत्रका कार्यहरू सम्पादन गर्नको लागि मन्त्रालयमा निम्नानुसार ७ वटा महाशाखा र सो अन्तर्गत ३० वटा शाखाहरू रहने गरी सङ्गठन संरचना स्वीकृत गरिएको छ । उक्त महाशाखा अन्तर्गतका शाखाहरू सहितको सङ्गठन संरचना अनुसूची १ मा उल्लेख गरिएको छ ।

१. प्रशासन महाशाखा

२. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा महाशाखा

३. विद्यालय शिक्षा महाशाखा

४. उच्च शिक्षा महाशाखा

५. योजना तथा अनुगमन महाशाखा

६. विज्ञान प्रविधि महाशाखा

७. पारमाणविक पदार्थ व्यवस्थापन महाशाखा

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको संगठन संरचना अनुसूची १ मा दिइएको छ ।

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय अन्तर्गतका केन्द्रीय र विभागीय निकायहरू :

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको मातहतमा विभागस्तरको निकायको रूपमा केन्द्रीयस्तरमा शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रको सङ्गठन संरचना र दरवन्दी स्वीकृत गरिएको छ । शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रले विद्यालय शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा र शैक्षिक जनशक्ति विकासको लागि विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रम तथा विद्यालय शिक्षाको वार्षिक योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, व्यवस्थापन तथा प्रतिवेदनसम्बन्धी काम गर्ने छ । शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रले प्रदेश सरकार, प्रादेशिक सामाजिक विकास मन्त्रालय, प्रादेशिक शिक्षा विकास निर्देशनालय, प्रदेश शिक्षा तालिम केन्द्र, जिल्ला तहको शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाइ र स्थानीय सरकार गाउँपालिका तथा नगरपालिकासँग सहकार्य र समन्वय गरी शैक्षिक योजना कार्यान्वयन, अनुगमन र व्यवस्थापनसम्बन्धी कार्यहरू सम्पादन गर्ने छ ।

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय अन्तर्गत केन्द्रीयस्तरमा पाठ्यक्रम विकास केन्द्र रहेको छ जसले विद्यालय तहको शिक्षाको लागि समय सापेक्ष पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक र शैक्षणिक सामग्रीहरूको विकास, परिमार्जन र कार्यान्वयनको लागि सिफारिश गर्नेछ । यसै गरी शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय अन्तर्गत केन्द्रीयस्तरमा राष्ट्रिय परीक्षा बोर्डको स्थापना गरिएको छ जसले विद्यालय शिक्षाको अन्तमा लिइने कक्षा १२ को निर्णयात्मक परीक्षाको प्रबन्ध, सञ्चालन र व्यवस्थापनसम्बन्धी कार्यसम्पादन गर्ने छ । यसका अतिरिक्त विद्यालय तहका

शिक्षकहरूको स्थायी नियुक्ति र बढुवाको लागि विज्ञापन प्रकाशन गरी खुला तथा आन्तरिक प्रतियोगितात्मक परीक्षाहरू सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गरी नियुक्तिको लागि सिफारिश गर्न शिक्षक सेवा आयोगको गठन भई कार्य सञ्चालन भइरहेको छ। यस मन्त्रालय अन्तर्गत केन्द्रीय स्तरमा शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र रहेको छ। जसले शैक्षिक गुणस्तर तथा विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धिको मापन तथा मूल्याङ्कन गरी स्तरनिर्धारण गर्ने छ। पाठ्यपुस्तकहरू तथा अन्य शैक्षिक सामग्रीहरूको छपाइ र वितरणका लागि सरकारी स्वामित्व सहितका संस्थानहरू जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र र साभा प्रकाशन पनि रहेका छन्। राष्ट्र निर्माणमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्ने उच्च तथा विशिष्ट स्तरीय जनशक्ति उत्पादनको जिम्मेवारीमा रहेको उच्च शिक्षाको नीति निर्माणमा सहयोग र सञ्चालनको समन्वय अन्तर्गत केन्द्रीय स्तरमा विश्वविद्यालय अनुदान आयोग रहेको छ। विश्वविद्यालयहरू आफ्ना कार्यहरू सञ्चालन गर्नका लागि स्वायत्त छन्।

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय अन्तर्गत केन्द्रीयस्तरमा प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमका कार्यक्रमहरूको सम्बन्धन, सञ्चालन र व्यवस्थापनका लागि प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्को स्थापना भएको छ जसले (विश्वविद्यालयका कार्यक्रमहरू बाहेक), छोटो अवधिको सिप विकास तालिम, प्राविधिक प्रवेशिका र डिप्लोमा तहका कार्यक्रमहरू सञ्चालन र सिप परीक्षण गर्ने कार्यहरू सम्पादन गर्दै आइरहेको छ। यसैगरी यस मन्त्रालय अन्तर्गत दुईवटा केन्द्रीय पुस्तकालयहरू (राष्ट्रिय पुस्तकालय र केशर पुस्तकालय) र एउटा स्वायत्त पुस्तकालय (डिल्लीरमण-कल्याणी रेग्मी स्मारक पुस्तकालय) सञ्चालनमा रहेका छन्।

यसै गरी विज्ञान प्रविधितर्फ केन्द्रीय निकायका रूपमा नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठान, विधि विज्ञान प्रयोगशाला, वी.पी. कोइराला प्लानेटोरियम एण्ड अब्जरभेटरी विकास समिति रहेका छन् जसको कार्यविवरण यहाँ उल्लेख गरिएको छ।

नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठान (NAST)

मुलुकको चौतर्फी विकासमा विज्ञान तथा प्रविधिको अहम् भूमिका रहने भएकोले विज्ञान तथा प्रविधिको माध्यमबाट देश विकास गर्ने उद्देश्यले २०३९ साल मङ्सिर २० गते नेपाल राजकीय विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठानको स्थापना भएको हो। यसलाई व्यवस्थित गर्ने ऐन नेपाल राजकीय विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठान ऐन, २०४८ हो जुन २०४९ बैशाख १७ गते लालमोहर लागी प्रकाशन भएको देखिन्छ। नेपालमा २०६३ सालको राजनीतिक परिवर्तनले राजसंस्थाको अन्त्य गरेपछि २०६४/०६/१५ मा भएको यस ऐनको दोस्रो संशोधनले यसको नाममा रहेको "नेपाल राजकीय विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठान" भन्ने शब्दहरूको सट्टा "नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठान" भन्ने शब्दहरू राखी रूपान्तरण गरिएको छ। यो संस्था स्थापनाको औचित्यको सम्बन्धमा नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठान ऐन, २०४८ को प्रस्तावनामा निम्न व्यहोरा उल्लेख भएको देखिन्छ: "विज्ञान तथा प्रविधिको विकास, अनुसन्धान र प्रवर्धन गर्न वैज्ञानिक तथा प्राविधिक क्रियाकलापका लागि उपयुक्त वातावरणको सिर्जना गर्न, विज्ञान तथा प्रविधिको क्षेत्रमा कार्यरत प्रतिभावान्

वैज्ञानिक तथा प्राविधिकहरूलाई प्रोत्साहन र कदर गर्न नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठानलाई एक सङ्गठित र सक्षम निकायका रूपमा सञ्चालन गर्न वाञ्छनीय भएकोले व्यवस्थापिका संसदले यो ऐन बनाएको छ” । यो अविच्छिन्न उत्तराधिकारवाला एक स्वशासित एवम् सङ्गठित संस्था हुने तथा यसको अंग्रेजी नाम (Nepal Academy of Science and Technology -NAST) रहने छ भनी ऐनमा उल्लेख भएको छ । नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठानको संगठन संरचना अनुसूची २ मा दिइएको छ ।

प्रज्ञा-प्रतिष्ठानको उद्देश्य:

राष्ट्रको सर्वाङ्गीण विकासका लागि देशमा विज्ञान तथा प्रविधिको विकास गर्नु गराउनु, स्वदेशी प्रविधिको संरक्षण र आधुनिकीकरण गर्नु, गराउनु, विज्ञान तथा प्रविधिसम्बन्धी अनुसन्धान गर्नु, गराउनु र देशको लागि उपयुक्त विदेशी प्रविधि पहिल्याउनु र सो को हस्तान्तरणको लागि सहयोग पुर्याउनु प्रज्ञा प्रतिष्ठानको मूलभूत उद्देश्य हुने छ ।

प्रज्ञा-प्रतिष्ठानको काम, कर्तव्य र अधिकार :

ऐनको दफा ६ मा उल्लिखित प्रज्ञा-प्रतिष्ठानका काम, कर्तव्य र अधिकार देहायबमोजिम छन् ।

- क. विज्ञान तथा प्रविधिका विभिन्न विषयहरूमा प्राथमिकताको आधारमा अध्ययन, अनुसन्धान तथा विकास र प्रवर्धन गर्ने ।
- ख. प्रविधि हस्तान्तरणसम्बन्धी नीति तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने सम्बन्धमा नेपाल सरकारलाई सहयोग पुर्याउने ।
- ग. स्वदेशी तथा विदेशी वैज्ञानिक तथा प्रविधिसम्बन्धी निकायहरूसित समन्वयात्मक ढङ्गले कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।
- घ. विज्ञान तथा प्रविधिसम्बन्धी केन्द्रीय प्रलेख तथा सूचना प्रणालीको विकास गरी सेवा प्रदान गर्ने ।
- ङ. विज्ञान तथा प्रविधि विषयहरूमा गोष्ठी, सम्मेलन आदि आयोजना गर्ने, गराउने तथा विज्ञान तथा प्रविधिसम्बन्धी विभिन्न प्रकाशन गर्ने, गराउने ।
- च. विज्ञान तथा प्रविधिसम्बन्धी क्षेत्रीय वा अन्तर्राष्ट्रिय र अन्य विदेशी सङ्घसंस्थासित सम्बन्ध स्थापना, विस्तार र सुदृढ गरी पारस्परिक सहयोग आदानप्रदान गर्ने ।
- छ. प्रज्ञा-प्रतिष्ठानको सञ्चालन तथा विज्ञान तथा प्रविधिसम्बन्धी कार्यका लागि राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय निकायबाट वित्तीय, प्राविधिक तथा अन्य सहयोग प्राप्त गर्ने र परिचालन गर्ने ।
- ज. विज्ञान तथा प्रविधिको विकास, प्रवर्धन वा प्रयोगमा उत्कृष्ट योगदान दिने व्यक्ति वा संस्थालाई कदर गर्ने र प्रोत्साहित गर्ने ।
- झ. विज्ञान तथा प्रविधिको उपयोगिता र उपादेयताबारे जनमानसमा जागरुकता अभिवृद्धि गर्ने, गराउने र विज्ञान तथा प्रविधिको प्रयोग बढाउन अनुकूल वातावरण सृजना गर्ने ।
- ञ. विज्ञान तथा प्रविधिसम्बन्धी राष्ट्रिय निकायहरूको कार्यक्रम र उपलब्धिबारे अध्ययन गरी आवधिक प्रतिवेदन तयार गर्ने ।

- ट. विज्ञान तथा प्रविधि विकास कार्यक्रम सम्बन्धमा नेपाल सरकारलाई सुझाव दिने ।
- ठ. विज्ञान तथा प्रविधिको अनुसन्धान तथा विकासका लागि नयाँ निकाय वा प्रयोगशाला स्थापना गर्ने सम्बन्धमा नेपाल सरकारलाई राय दिने ।
- ड. देशभित्र रहेको विज्ञान तथा प्रविधिसँग सम्बन्धित कुनै प्रयोगशाला वा निकायको विकासका निमित्त तोकिएबमोजिम वित्तीय वा प्राविधिक सहयोग प्रदान गर्ने ।
- ढ. विज्ञान तथा प्रविधिसम्बन्धी उत्कृष्ट आविष्कार तथा नमुनाहरूको प्रदर्शन कक्ष स्थापना गर्ने ।
- ण. प्रज्ञा-प्रतिष्ठानको उद्देश्य पूर्ति गर्न अन्य आवश्यक कामहरू गर्ने गराउने ।

राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला विकास समितिको कार्यविवरण :

१. विधि विज्ञान (Forensic Scienc) सँग सम्बन्धित विभिन्न विषय क्षेत्रहरूमा अध्ययन, अनुसन्धान, परीक्षण तथा विश्लेषण गर्ने गराउने ।
२. अपराध अनुसन्धान तथा न्याय सम्पादनमा सहयोग पुऱ्याउन विभिन्न भौतिक सबुदहरू (Physical Evidences) जस्तै: विषादी, लागू औषध, डि.एन.ए., वन्यजन्तुका अखेटोपहार, विवादित लिखत आदिको वैज्ञानिक परीक्षण गर्ने ।
३. अदालतबाट माग भएका विवरण उपलब्ध गराउने वा विशेषज्ञलाई अदालतमा उपस्थित गराई बयान वा बकपत्र गराउने ।
४. प्रयोगशालाको सेवा प्राप्त सरकारी, अर्धसरकारी तथा गैरसरकारी संस्थामा कार्यरत व्यक्तिलाई विधि विज्ञान सम्बन्धमा आवश्यक तालिम दिने ।

वि.पी. कोइराला मेमोरियल प्लानेटेरियम तथा अब्जरभेटरी र विज्ञान सङ्ग्रहालय विकास समितिको कार्य विवरण :

१. बेधशाला, प्लानेटेरियम तथा विज्ञान सङ्ग्रहालयको स्थापना एवम् सञ्चालन
२. खगोल एवम् अन्तरिक्ष विज्ञानमा अध्ययन अनुसन्धान गर्ने गराउने
३. राष्ट्रिय अन्तरिक्ष विज्ञान तथा प्रविधि अनुसन्धान केन्द्रको स्थापना गर्ने
४. आम जनमानस र विद्यार्थीहरूमा विज्ञानको प्रवर्द्धन गर्ने तथा आम जनमानसमा पुऱ्याउनलाई राष्ट्र विकासमा सहयोग गर्ने ।

शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्रको कार्य विवरण :

१. विद्यालय शिक्षासम्बन्धी द्विपक्षीय र बहुपक्षीय विकास साभेदारहरू र निकायसँगको समन्वय ।
२. शिक्षासम्बन्धी राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिवद्धता तथा सम्भौताअनुरूप विद्यालय क्षेत्र विकास योजनालगायतका आयोजना तथा कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन तथा समन्वय ।
३. अनिवार्य आधारभूत शिक्षा र माध्यमिक शिक्षा एवम् राष्ट्रिय पठन सिपलगायतका विषयमा नमुना कार्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन ।

४. मानव संसाधन प्रक्षेपण, योजना तर्जुमा, त्यसअनुरूप शैक्षिक योजना, कार्यक्रम विकास एवम् मानव संसाधन विकास योजना तयार ।
५. विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर सुधारका लागि अध्ययन अनुसन्धान गर्ने गराउने तथा राष्ट्रिय गुणस्तर मापदण्ड निर्धारण तथा अनुगमन ।
६. प्रदेश र स्थानीय तहबाट माग भएबमोजिम प्राविधिक विषयमा सहजीकरण एवम् समन्वय ।
७. विद्यालय शिक्षाको एकीकृत शैक्षिक तथ्याङ्क सङ्कलन, व्यवस्थापन तथा प्रवोधीकरण ।
८. विद्यालय शिक्षाको लागि भौतिक सुविधासहितको न्यूनतम सिकाइ अवस्थाको योजना निर्माण तथा कार्यान्वयनको लागि आवश्यक स्रोत व्यवस्थापन एवम् सहजीकरण ।
९. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिशु शिक्षासम्बन्धी नीति तथा मापदण्ड निर्धारण एवम् कार्यक्रम सञ्चालनको समन्वय ।
१०. अनिवार्य आधारभूत शिक्षा कार्यान्वयनका लागि आवश्यक मापदण्ड निर्माण तथा कार्यान्वयनमा सहजीकरण ।
११. माध्यमिक शिक्षातर्फ साधारण तथा प्राविधिक शिक्षाको लागि आवश्यक नीतिगत व्यवस्था ।
१२. शिक्षण संस्थाको स्थापना र सञ्चालनको न्यूनतम राष्ट्रिय मापदण्ड निर्धारण तथा आवश्यक समन्वय, सहजीकरण र अनुगमन ।
१३. विद्यालय शिक्षामा सूचना प्रविधिको प्रयोगका लागि आवश्यक स्रोत साधनको व्यवस्थापन एवम् सहजीकरण ।
१४. विद्यालय शिक्षामा पहुँच बढाउन छात्रवृत्ति, दिवा खाजालगायतका प्रोत्साहन कार्यक्रम तर्जुमा तथा कार्यान्वयनमा सहजीकरण ।
१५. शिक्षक व्यवस्थापन तथा विकासका लागि मापदण्ड तर्जुमा तथा कार्यान्वयनमा सहजीकरण ।
१६. सेवाकालीन शिक्षक तालिमको लागि पाठ्यक्रमको ढाँचा निर्माण एवम् स्वीकृति, कोर्स तथा स्रोत सामग्री विकास, प्रशिक्षक तयारी, तालिम मापदण्ड विकास, तालिमको प्रमाणीकरण तथा समकक्षता निर्धारण ।
१७. प्रदेश अन्तरगतका शैक्षिक तालिम कार्यक्रम तथा निकायहरूको सम्बन्धन, प्राविधिक सहयोग, समन्वय, अनुगमन तथा नियमन ।
१८. शिक्षक तालिमसम्बन्धी नीति, मापदण्ड र स्तरीकरण, पाठ्यक्रम प्रारूप, योग्यता निर्धारण, सिप परीक्षणको मापदण्ड तथा तालिम केन्द्रसँग समन्वय समावेशी शिक्षा, लैङ्गिक समविकास, मातृभाषा तथा विशेष शिक्षा सम्बन्धी कार्यहरू ।
१९. विद्यालयमा हुने विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि सुरक्षित विद्यालय नीति तथा एकीकृत विद्यालय सुरक्षा कार्यक्रमसम्बन्धी कार्यक्रमहरूको विकास तथा कार्यान्वयन ।
२०. नमुना विद्यालय विकास, व्यवस्थापन एवम् सञ्चालनमा समन्वय र सहजीकरण ।
२१. परम्परागत (गुरुकुल, गुम्बा, गोन्पा, मदरसा) लगायत वैकल्पिक एवम् खुला शिक्षा तथा निरन्तर सिकाइसम्बन्धी नीति एवम् मापदण्ड निर्धारण तथा कार्यान्वयनमा सहजीकरण ।
२२. विभिन्न तहमा शैक्षिक गुणस्तर सुधारका लागि शैक्षिक सामग्रीको सूची विकास, तालिम पाठ्यक्रम

- तथा सन्दर्भ सामग्री विकास र प्रमाणीकरण, नमुना तालिम सामग्री उत्पादन तथा वितरणसम्बन्धी कार्यहरू ।
२३. विद्यालय शिक्षाका नमुना परीक्षण कार्यक्रमहरू सञ्चालन र प्राप्त नतिजाका आधारमा आवश्यक सुधारका नीति तर्जुमा ।
  २४. भाषिक, लैङ्गिक, अपाङ्गता लगायतका विविधतालाई व्यवस्थापन गर्न समावेशी शिक्षा नीति अनुरूपका नमुना कार्यक्रमहरू तर्जुमा एवम् कार्यान्वयन ।
  २५. विद्यालय पोषण, बालमैत्री विद्यालयसम्बन्धी सहजीकरण तथा सवलीकरणका कार्यहरू
  २६. शिक्षक तथा शिक्षा प्रशासनमा कार्यरत जनशक्तिको क्षमता विकाससम्बन्धी मापदण्ड विकास, कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन र प्रमाणीकरण ।
  २७. दूर शिक्षार खुला सिकाइ कार्यक्रमको लागि श्रव्य तथा श्रव्यदृष्य सामग्री विकास एवम् प्रसारण कार्यक्रम सञ्चालन एवम् समन्वय ।
  २८. स्वदेशी तथा विदेशी दातृसंस्था, सरकारी तथा गैर सरकारी संस्था एवम् तालिम प्रदायक संस्थाहरूसँग साभेदारी र सहकार्यमा शैक्षिक गुणस्तर सुधारसम्बन्धी कार्यक्रम तर्जुमा एवम् कार्यान्वयन ।
  २९. अनौपचारिक शिक्षा, निरन्तर शिक्षा तथा सामुदायिक अध्ययन केन्द्रको नीति तर्जुमा योजना विकास र नियमन ।
  ३०. केन्द्रमा कार्यरत कर्मचारीको व्यवस्थापन, वृत्तिविकास, क्षमता विकास र आन्तरिक व्यवस्थापनसम्बन्धी कार्यहरू ।
  ३१. समावेशी शिक्षा, लैङ्गिक समविकास तथा विशेष शिक्षासम्बन्धी कार्यहरू ।
  ३२. प्रदेश तथा स्थानीय तहको शैक्षिक विषयमा समन्वय गर्न तोकिएका अन्य कार्यहरू ।
  ३३. शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले तोकेका अन्य कार्यहरू ।

शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्रमा निम्न महाशाखाहरू रहेका छन्:

- क) शैक्षिक योजना तथा विकास महाशाखा
- ख) शैक्षिक प्रविधि तथा अनौपचारिक शिक्षा महाशाखा
- ग) मानव संसाधन विकास महाशाखा

शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्रको संगठन संरचना अनुसूची ३ मा दिइएको छ ।

पाठ्यक्रम विकास केन्द्रको कार्यविवरण

पाठ्यक्रम विकास केन्द्रको समग्र कार्यविवरण देहायबमोजिम उल्लेख गरिएका छन् ।

१. विद्यालय शिक्षाका लागि राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप विकास तथा पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, पाठ्यसामग्री एवम् विद्यार्थी मूल्याङ्कनसम्बन्धी गुणस्तर मापदण्ड निर्धारणसम्बन्धी कार्य ।
२. विद्यालय शिक्षाको योग्यता परीक्षण, मान्यता तथा समकक्षता र प्रमाणीकरणसम्बन्धी कार्य ।
३. विद्यालय शिक्षाको पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीसम्बन्धी योजना तथा कार्यक्रम विकास, कार्यान्वयन र मूल्याङ्कन गर्ने ।

४. पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक तथा पाठ्यसामग्री (डिजिटल पाठ्यसामग्री समेत) विकाससम्बन्धी कार्य ।
  ५. थप पाठ्यसामग्रीको अनुमति तथा स्वीकृति तथा अनुगमनसम्बन्धी कार्य ।
  ६. पाठ्यक्रम कार्यान्वयन, मूल्याङ्कन, नियमन, अध्ययन अनुसन्धान तथा अनुगमनसम्बन्धी कार्य ।
  ७. पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री एवम् विद्यार्थी मूल्याङ्कनसम्बन्धी गोष्ठी, सेमिनार तथा कार्यशाला सञ्चालन गर्ने गराउने ।
  ८. प्रदेश तथा स्थानीय तहसँग पाठ्यक्रम सम्बद्ध क्रियाकलापमा समन्वय, क्षमता विकास र प्राविधिक सहयोग र सहजीकरण ।
- पाठ्यक्रम विकास केन्द्रको संगठन संरचना अनुसूची ४ मा दिइएको छ ।

शिक्षक सेवा आयोग

पृष्ठभूमि :

शिक्षक सेवा आयोग शिक्षकहरूको नियुक्ति तथा बढुवा सम्बन्धी काम गर्न ऐनद्वारा निर्देशित मान्यता प्राप्त स्वतन्त्र र स्वायत्त निकाय हो । संविधानको भाग २३ धारा २४३ मा स्पष्टीकरणमा “यस धाराको प्रयोजनका लागि संगठित संस्था भन्नाले विश्वविद्यालय र शिक्षक सेवा आयोग बाहेकका..... संगठित संस्था सम्भन्धित छैन ।” भन्ने उल्लेख भएकाले सामुदायिक विद्यालयमा रिक्त शिक्षक पदपूर्तिका लागि योग्य उम्मेदवारको छनौट गरी सिफारिस गर्ने संविधान प्रदत्त जिम्मेवारी यस आयोगलाई प्राप्त भएको देखिन्छ । आयोगको स्थापना कालदेखि नै कार्य सम्पादनमा निष्पक्षता र तटस्थता यसको मूलमन्त्र रही आएको छ । आयोगबाट सम्पन्न गरिएका नतिजा प्रकाशन सम्बन्धी कार्यहरू संख्यात्मक र गुणात्मक रूपमा अभूतपूर्व परिस्कृत हुँदै सरोकारवालाहरूको विश्वास जित्न सफल हुँदै गएको छ ।

साबिकमा जिल्ला शिक्षक छनौट समिति क्षेत्रीय शिक्षक छनौट समितिबाट सामुदायिक विद्यालयमा नेपाल सरकार बाट स्वीकृत दरबन्दीअनुसार शिक्षक नियुक्ति गर्ने व्यवस्था रहँदै आएकोमा उच्चस्तरीय राष्ट्रिय शिक्षा आयोगको प्रतिवेदन २०५५ को सिफारिस समेतको आधारमा शिक्षकहरूको नियुक्ति तथा बढुवाको लागि सिफारिस गर्न एउटा स्वतन्त्र र निष्पक्ष अलग निकायको आवश्यकताको महसुस भई शिक्षा ऐन, २०२८ को छैटौँ संशोधनको व्यवस्था बमोजिम सामुदायिक विद्यालयहरूमा कार्यरत शिक्षकहरूको स्थायी नियुक्ति तथा बढुवाका लागि सिफारिस गर्न शिक्षक सेवा आयोग गठन भएको हो । राष्ट्रिय शिक्षक सेवा आयोगको नामबाट स्थापित यो निकाय पुनः शिक्षा ऐनको सातौँ संशोधनबाट शिक्षक सेवा आयोगको नाममा परिणत भयो । जिल्ला शिक्षक छनौट समिति तथा क्षेत्रीय शिक्षक छनौट समितिको नामबाट लिइएको २०५२ सालको शिक्षक विज्ञापनको नतिजा लामो समयसम्म हुन नसकेपछि उक्त परीक्षालाई योग्यतामा आधारित रही निष्पक्ष रूपबाट प्रकाशन गर्ने एउटा स्वतन्त्र र निष्पक्ष अलग निकायको आवश्यकताको महसुस भई शिक्षा ऐनको छैटौँ संशोधनबाट शिक्षक सेवा आयोगको गठन भएको हो । योग्यता प्रणालीमा आधारित रहेर शिक्षण पेशामा दक्ष, प्रतिभाशाली र क्षमतावान व्यक्तिको निर्वाध प्रवेश गराई शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धिमा योगदान पुर्याउन शिक्षक छनौट कार्यलाई सक्षमतामा आधारित, निष्पक्ष र तटस्थ ढङ्गबाट सम्पादन गर्ने एउटा स्वतन्त्र निकायको

रूपमा आयोग रहेको छ। शिक्षा ऐन, २०२८ को सातौँ संशोधनले आयोगबाट अध्यापन अनुमति पत्र नलिई कसैले पनि शिक्षक पदको उम्मेदवार हुन नपाउने व्यवस्था गरेपछि आयोगको कार्य क्षेत्र थप विस्तार भयो। जसअनुसार स्थायी शिक्षक छनौट तथा बढुवाको लागि सिफारिस गर्ने कार्यका अतिरिक्त अध्यापन अनुमतिपत्रको परीक्षा सञ्चालन गरी त्यस्तो अनुमतिपत्र प्रदान गर्ने जिम्मेवारी पनि आयोगमा थप गरियो। आयोगको कार्य सम्पादनलाई थप व्यवस्थित गर्न वि.सं. २०५७ सालमा शिक्षक सेवा आयोग नियमावली जारी भयो।

उद्देश्य

सक्षमतामा आधारित शिक्षक छनौट र कार्य सम्पादनमा निष्पक्षता र उत्कृष्टता नै शिक्षक सेवा आयोगको प्रमुख उद्देश्य हो।

शिक्षक सेवा आयोगको गठन

शिक्षा ऐन, २०२८ (संशोधन सहित) को दफा ११ ख अनुसार सामुदायिक विद्यालयमा नेपाल सरकारबाट स्वीकृत दरवन्दी अनुसार रिक्त शिक्षक तथा कर्मचारी पदको नियुक्ति तथा त्यस्तो पदमा नियुक्त शिक्षक तथा कर्मचारीको बढुवाको लागि सिफारिस गर्न एक शिक्षक सेवा आयोग गठन हुने प्रावधानबमोजिम यो आयोग गठन भएको हो।

आयोगमा अध्यक्ष र एकजना महिला सहित अन्य २ जना सदस्य रहने छन्। आयोगका अध्यक्ष र सदस्यहरूको नियुक्तिको लागि सिफारिस गर्न नेपाल सरकारले लोक सेवा आयोगको अध्यक्षको अध्यक्षतामा त्रिभुवन विश्वविद्यालयका उप-कुलपति र मन्त्रालयको सचिव सदस्य रहेको एक समिति गठन गर्ने र सो समितिले सिफारिस गरेको व्यक्तिलाई नेपाल सरकारले नियुक्त गर्ने व्यवस्था छ। यसरी नियुक्त पदाधिकारीहरूको पदावधि ५ वर्षको हुने व्यवस्था रहेको छ। आयोगका वरिष्ठ कर्मचारीले आयोगको सचिव भई काम गर्ने व्यवस्थाबमोजिम छ।

आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार

शिक्षक सेवा आयोग नियमावली (संशोधन सहित), २०५७ अनुसार आयोगको काम कर्तव्य र अधिकार यस प्रकार रहेको छ।

१. शिक्षकको स्थायी नियुक्ति तथा बढुवाको लागि सिफारिस गर्ने।
२. विद्यालयमा अध्यापन गर्न चाहने शिक्षकलाई अध्यापन अनुमति पत्र दिने।
३. अध्यापन अनुमति पत्रका लागि लिइने परीक्षाको पाठ्यक्रम निर्धारण गर्ने तथा परीक्षासम्बन्धी कार्य गर्ने।
४. शिक्षकको सेवा, सर्त र सुविधासम्बन्धी विषयमा मन्त्रालयलाई सुझाव दिने।
५. शिक्षकको नियुक्ति तथा बढुवाको लागि लिइने परीक्षाको पाठ्यक्रम निर्धारण गर्ने तथा परीक्षासम्बन्धी अन्य कार्य गर्ने।
६. उजुरी परेको अवस्थामा बाहेक नतिजा प्रकाशन भएको एक वर्षपछि परीक्षासम्बन्धी कागजात

धुल्याउने ।

७. ऐन वा यस नियमावली बमोजिम आयोगले गर्नुपर्ने काम कारवाहीको विषयमा आवश्यकता अनुसार निरीक्षण तथा जाँचबुझ गर्ने ।

शिक्षक सेवा आयोगको संगठन संरचना अनुसूची ५ मा दिइएको छ ।

शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र

शिक्षा मन्त्रालय पद्धतिका निकायलाई आफ्नो कार्यसम्पादन स्तर तथा शिक्षण संस्थाहरूलाई विद्यार्थी उपलब्धिप्रति जवाफदेही बनाउने उद्देश्यले शैक्षिक निकायको कार्यसम्पादन तथा विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिस्तर परीक्षणका लागि एक स्वतन्त्र र स्वायत्त निकायको संस्थागत व्यवस्थाको परिकल्पना विद्यालय क्षेत्र सुधार योजना २०६६-२०७२ ले गरेअनुसार नेपाल सरकारबाट शिक्षा मन्त्रालय अन्तर्गत शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र (Education Review Office) को स्थापना २०६६ कार्तिकमा भएको हो ।

केन्द्रको कार्य क्षेत्र

नेपाल सरकार मातहतका शैक्षिक निकाय तथा विद्यालयहरूलाई प्रमाणमा आधारित भई पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने उद्देश्यका साथ स्थापित शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रका प्रमुख कार्यका क्षेत्रहरू देहायका विषयवस्तुसँग सम्बन्धित छन् :

- क. विद्यार्थीहरूको सिकाइ उपलब्धिको राष्ट्रिय परीक्षण
- ख. विद्यालय तथा शैक्षिक निकायहरूको कार्यसम्पादन परीक्षण
- ग. प्रारम्भिक कक्षा पठन सिप परीक्षण
- घ. शैक्षिक मुद्दाहरूमा विषयगत अध्ययन/अनुसन्धान
- ङ. प्रारम्भिक बालविकास केन्द्र र बालबालिकाको परीक्षण

शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र सञ्चालन निर्देशिका २०७४ अनुसार उपर्युक्त कार्यक्षेत्रहरू अन्तर्गत केन्द्रको काम, कर्तव्य र अधिकारहरू निम्नानुसार छन् :

- क) आवधिक रूपमा विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिस्तर परीक्षण गरी गुणस्तर सुधार तथा समताको अभिवृद्धि गर्ने उद्देश्यले शैक्षिक नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमाका लागि शिक्षा मन्त्रालय तथा सम्बद्ध निकायलाई पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने ।
- ख) विद्यालय तथा शैक्षिक निकायहरूको कार्य सम्पादनस्तरको नियमित रूपमा परीक्षण गरी सेवा प्रवाह तथा विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर सुधारका निम्ति सम्बद्ध निकायहरूलाई प्रमाणमा आधारित पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने ।
- ग) जवाफदेहितामा वृद्धि गरी शैक्षिक सेवा प्रवाहमा सुधार गर्ने उद्देश्यले विद्यालय तथा शैक्षिक निकायहरूलाई आफ्नो कार्यसम्पादन स्तरको स्वमूल्याङ्कनका लागि सहजीकरण गर्ने ।
- घ) शैक्षिक आयोजना र परियोजनाको कार्य सम्पादन परीक्षण गर्ने ।

ड) शैक्षिक कार्यक्रम, आयोजना तथा परियोजनाहरूको मूल्याङ्कन गर्ने ।

च) शिक्षा क्षेत्रका समसामयिक मुद्दाहरूमा अध्ययन-अनुसन्धान गरी शिक्षामा समता र गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि प्रमाणमा आधारित सूचना तथा सुझावहरू उपलब्ध गराउने ।

छ) विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि परीक्षण र विद्यालय तथा निकायहरूको कार्यसम्पादन परीक्षणका लागि उपयुक्त विधि, प्रविधि तथा प्रक्रियाको खोजी तथा प्रयोग गर्ने गराउने ।

ज) सिकाइ उपलब्धि परीक्षण, कार्यसम्पादन परीक्षण तथा शैक्षिक अध्ययन, अनुसन्धानका लागि मानवीय तथा संस्थागत क्षमता विकास गर्ने गराउने ।

झ) सिकाइ उपलब्धि परीक्षण, कार्यसम्पादन परीक्षण तथा शैक्षिक अध्ययन-अनुसन्धानलाई प्रभावकारी बनाउन यस क्षेत्रमा कार्यरत राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संघसंस्थाहरूसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने । शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रको संगठन संरचना अनुसूची ६ मा दिइएको छ ।

प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्

आधारभूत तथा मध्यमस्तरीय प्राविधिक जनशक्ति उत्पादन गर्न सुनियोजित रूपमा प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमको व्यवस्था गर्दै प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमलाई सुव्यवस्थित र स्तरयुक्त गर्न एवम् त्यस्ता तालिम दिने विभिन्न निकायहरूका बिच समन्वय कायम गर्न तथा सिपको स्तर निर्धारण एवम् प्रमाणीकरण गर्नको लागि २०४५ साल कार्तिक २८ गतेका दिन प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद् ऐन, २०४५ जारी गरी सोहीअनुसार प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्को स्थापना गरिएको छ ।

ऐनको दफा ६ ले व्यवस्था गरेको प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्का काम, कर्तव्य र अधिकारहरूलाई निम्नानुसार उल्लेख गरिएको छ :

१. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमको विकास गर्नको लागि तोकिएबमोजिमका विभिन्न शिक्षण प्रशिक्षण र अनुसन्धानको व्यवस्था गर्ने र त्यसको सञ्चालनको व्यवस्था मिलाउने ।
२. निजी एवम् गैरसरकारी क्षेत्रमा स्थापना वा सञ्चालन हुने प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमको अध्यापन वा सञ्चालनको स्वीकृति दिने र तिनीहरूले पाउने सुविधा र सहयोगसम्बन्धी व्यवस्था गर्ने ।
३. प्राविधिक शिक्षा एवम् व्यावसायिक तालिमको सम्बन्धमा स्वदेशी विश्वविद्यालय वा शैक्षिक संस्थासँग सम्बन्ध कायम गर्ने र स्तरयुक्त शिक्षा वा तालिममा जोड दिने ।
४. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमसम्बन्धी नीति निर्धारण गरी सभामा स्वीकृतिको लागि पेश गर्ने ।
५. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम कार्यक्रमहरूको क्षेत्र र स्तर निर्धारण गर्ने ।
६. आधारभूत तहको सिप तथा तालिम सञ्चालन गर्ने र मध्यमस्तरीय जनशक्ति उत्पादन गर्ने ।
७. बहु-प्राविधिक (पोलिटेक्निक) शिक्षालय स्थापना एवम् सञ्चालन गर्ने गराउने ।
८. नेपाल सरकारको स्वामित्वमा रहेका सङ्गठित संस्था तथा गैर सरकारी सङ्गठित संस्थाद्वारा सिप विकासको

निमित्त दिइने व्यावसायिक तालिमको पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक निर्धारण समितिले निर्धारण गरेबमोजिम लागू गर्ने गराउने ।

१९. विभिन्न तालिमसम्बन्धी कार्यक्रमहरू बिच समन्वय कायम गर्ने गराउने ।
  १०. प्राविधिक प्रशिक्षकसम्बन्धी तालिम सञ्चालन गर्ने गराउने ।
  ११. एप्रेन्टिससिप तालिमसम्बन्धी आवश्यक व्यवस्था मिलाउने ।
  १२. प्राविधिक शिक्षालयको क्षेत्रभित्र विभिन्न स्थानमा अल्पकालिन वा घुम्ती तालिम कार्यक्रम सञ्चालन गर्न प्रशिक्षण केन्द्रहरू, पाठ्यविषय (ट्रेनिङ्ग प्याकेज) तथा तालिम दिने शिक्षकसम्बन्धी आवश्यक व्यवस्था मिलाउने ।
  १३. सिपको वर्गीकरण, परीक्षण तथा प्रमाणीकरणसम्बन्धी व्यवस्था गर्ने गराउने ।
  १४. सिप प्रमाणिका बनाउने र सिपको स्तर निर्धारण गर्ने ।
  १५. सरकारी तथा गैरसरकारी निकायहरूले सञ्चालन गरी आएका सेवाकालीन तथा पूर्व सेवाकालीन, प्राविधिक तथा व्यावसायिक तालिम पाठ्यक्रममा सामञ्जस्य ल्याई त्यस्ता तालिमहरूको राष्ट्रियस्तरमा मूल्याङ्कन गरी स्तर निर्धारण गर्ने र मान्यता प्रदान गर्ने ।
  १६. आधारभूत, मध्यमस्तरीय तथा उच्चस्तरीय प्राविधिक जनशक्ति उत्पादन गर्न आवश्यक कार्य गर्ने गराउने ।
  १७. सभाले पारित गरेको कार्यक्रमको कार्यान्वयन गर्ने गराउने ।
  १८. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रबाट सहयोग जुटाउने र प्राप्त सहयोगको सुव्यवस्थित रूपले परिचालन गर्ने गराउने ।
  १९. नेपाल सरकारलाई प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमका लागि आवश्यक परामर्श दिने ।
  २०. नेपाल सरकारको पूर्व स्वीकृति लिई स्वदेशी, विदेशी वा अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थासँग सम्झौता वा करार गर्ने ।
  २१. परिषद्को वार्षिक बजेट, प्रगति प्रतिवेदन, लेखा परीक्षण र अन्य प्रतिवेदन स्वीकृत वा अनुमोदन वा जानकारीकोलागि सभामा पेश गर्ने ।
  २२. यस ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयनको लागि आवश्यक अन्य कार्यहरू गर्ने गराउने ।
- प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्को संगठन संरचना अनुसूची ७ मा दिइएको छ ।

विश्वविद्यालय अनुदान आयोग

नेपाल सरकारले निर्धारण गरेका उच्च शिक्षाका उद्देश्य पूरा गर्दै राष्ट्रलाई आवश्यक पर्ने साधारण, व्यावसायिक एवम् प्राविधिक क्षेत्रका उच्च तथा विशिष्टस्तरीय जनशक्ति उत्पादनको लागि स्थापित विभिन्न विश्वविद्यालयहरूको सञ्चालन तथा विकासको निमित्त विभिन्न क्षेत्रबाट प्राप्त अनुदानको रकम समुचित तवरले वितरण गर्न तथा विश्वविद्यालयहरूको शैक्षिक स्तर निर्धारण गरी गुणस्तरयुक्त शिक्षा प्रदानार्थ प्रोत्साहन दिने सम्बन्धी काम गर्न विश्वविद्यालय अनुदान आयोगको स्थापना र व्यवस्था गर्न जरुरी देखिएकोले नेपालमा विक्रम सम्बत् २०५० मा विश्वविद्यालय अनुदान आयोग ऐनमार्फत अविच्छिन्न उत्तराधिकारवाला स्वशासित

र सङ्गठित संस्थाको रूपमा विश्वविद्यालय अनुदान आयोगको स्थापना भएको देखिन्छ ।

आयोगका काम, कर्तव्य र अधिकार :

आयोगका काम, कर्तव्य र अधिकार देहायबमोजिम छन्:

- क) विश्व विद्यालय स्थापना गर्ने सम्बन्धमा नेपाल सरकारलाई परामर्श दिने ,
- ख) विभिन्न क्षेत्रबाट प्राप्त अनुदानको रकम विश्वविद्यालयहरूलाई प्रदान गर्ने सम्बन्धमा नीति निर्धारण गर्ने,
- ग) विश्वविद्यालयहरूलाई अनुदान दिने तथा थप अनुदान माग गर्ने विश्वविद्यालयहरूको लागि सम्बन्धित निकायहरूमा सिफारिश गर्ने,
- घ) विश्वविद्यालयहरूमा सञ्चालन गरिने शैक्षिक कार्यक्रम स्तरयुक्त बनाउन विश्वविद्यालयहरूबिच समन्वय कायम गराउने,
- ङ) शैक्षिक स्तर वृद्धिका लागि उपयुक्त कार्यक्रम तर्जुमा गर्ने,
- च) विश्वविद्यालयहरूमा उपयुक्त शैक्षिक स्तर निर्धारण गराउने सम्बन्धमा आवश्यक व्यवस्था गर्ने,
- छ) नेपालभित्र तथा बाहिरका विश्वविद्यालय तथा शैक्षिक संस्थाहरूबिच छात्रवृत्ति, विद्वतवृत्ति आदि आदानप्रदान गर्ने सम्बन्धमा आवश्यक व्यवस्था गर्ने,
- ज) विश्वविद्यालयहरूबिच समन्वय कायम गर्ने,
- झ) आयोगको काम कारवाहीको वार्षिक प्रतिवेदन नेपाल सरकार समक्ष पेश गर्ने,
- ञ) आयोगको उद्देश्य पूर्तिको लागि तोकिएबमोजिमका अन्य कामहरू गर्ने ।

विश्वविद्यालय अनुदान आयोगको संगठन संरचना अनुसूची ८ मा दिइएको छ ।

चिकित्सा शिक्षा आयोग

परिचय

नेपालको संविधानले शिक्षा र स्वास्थ्यलाई नागरिकका आधारभूत आवश्यकता एवम् नैसर्गिक अधिकारका रूपमा स्वीकार गरी मौलिक हकको रूपमा राखिएको छ । मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्रले सुलभ र गुणस्तरीय शिक्षा र स्वास्थ्यको अधिकारलाई सुनिश्चित गरेको छ । त्यसैको फलस्वरूप नेपाल सरकारले आवधिक योजना र वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेटमा शिक्षा र स्वास्थ्यका विषयलाई उच्च प्राथमिकतामा राखेर नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्दै आएको छ ।

विभिन्न समयमा नागरिक समाज, सम्वाद दवाव समूह एवम् सरोकारवालाहरूबाट प्रस्तुत मागहरूको सम्बोधन एवम् नेपालको संविधान तथा कानूनबाट प्रत्याभूत गुणस्तरीय चिकित्सा शिक्षामा नागरिकको सहज पहुँचका अभिवृद्धिका लागि चिकित्सा शिक्षाको क्षेत्रमा समसामयिक सुधार गर्न नेपाल सरकारले विभिन्न समयमा विभिन्न आयोग, कार्यदल र समितिहरू गठन गरी सुझाव प्रतिवेदनसमेत दिने कार्य भएको थियो । चिकित्सा शिक्षाको क्षेत्रमा राज्यको लगानी अभिवृद्धि गर्ने, चिकित्सा शिक्षालाई नेपालको राष्ट्रिय आवश्यकता

अनुरूप विकास गरी चिकित्सा शिक्षाको नियमनलाई एकीकृत तथा चुस्त बनाउन, चिकित्सा शिक्षा सम्बन्धी शिक्षण संस्थाको स्थापना र सञ्चालन सम्बन्धी कार्यलाई व्यवस्थित गर्न तथा चिकित्सा शिक्षामा गुणस्तर, पेशाधर्मिता, संस्थागत जवाफदेही, भौगोलिक सन्तुलन र सामाजिक न्याय कायम गरी, विपन्न लगायत सबै विद्यार्थीहरूको समान पहुँच सुनिश्चित गर्नका लागि चिकित्सा शिक्षा सुधार गर्ने सम्बन्धमा विभिन्न समयमा गठित आयोग, समिति तथा कार्यदलको प्रतिवेदनको मर्म र भावनासमेतलाई मध्यनजर गरी चिकित्सा शिक्षा आयोगको स्थापना र सञ्चालन गर्न वि.सं. २०७५ फागुन १० मा राष्ट्रिय चिकित्सा शिक्षा ऐन जारी भएको थियो ।

आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार

राष्ट्रिय चिकित्सा शिक्षा ऐन, २०७५ को दफा ६ मा चिकित्सा शिक्षा आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार निम्नानुसार हुने व्यवस्था छ :

- क) चिकित्सा शिक्षाको क्षेत्रमा अवलम्बन गर्नुपर्ने राष्ट्रिय नीति तय गर्ने,
- ख) संघ तथा प्रदेश तहका चिकित्सा शिक्षाको सबै तह तथा विधाको मापदण्ड सम्बन्धी नीति तथा मापदण्ड निर्धारण गर्ने,
- ग) एकीकृत प्रवेश परीक्षा (कमन इन्ट्रान्स) सञ्चालनका लागि नीति तथा मापदण्ड निर्धारण गर्ने,
- घ) प्रत्यायनसम्बन्धी नीति, आधार तथा मापदण्ड निर्धारण गर्ने,
- ङ) प्राज्ञिक उन्नयन तथा अनुसन्धानसम्बन्धी नीति निर्धारण गर्ने,
- च) चिकित्सा शिक्षाको विषयमा विश्वविद्यालय, प्रतिष्ठान र परिषदलाई आवश्यकताअनुसार निर्देशन दिने,
- छ) नेसनल बोर्ड अफ मेडिकल स्पेसियालिटिजका लागि प्रत्यायनका आधार स्वीकृत गर्ने,
- ज) आशय पत्र, सम्बन्धन र सम्बन्धन खारेजीसम्बन्धी नीति र मापदण्ड तय गर्ने,
- झ) नेसनल बोर्ड अफ मेडिकल स्पेसियालिटिजले लिएको परीक्षामा उत्तीर्ण हुने चिकित्सकलाई उपाधि प्रदान गर्ने,
- ञ) आयोगको वार्षिक बजेट तथा आयोगको लागि आवश्यक कर्मचारीको दरबन्दी स्वीकृत गर्ने,
- ट) शिक्षण संस्था स्थापनाका लागि नक्साङ्कन स्वीकृत गर्ने,
- ठ) तोकिएबमोजिमका अन्य कार्य गर्ने ।

निर्देशनालय

चिकित्सा शिक्षा आयोगको कार्य सम्पादनलाई प्रभावकारी बनाउनका लागि चार ओटा निर्देशनालयहरू रहेका छन् । प्रत्येक निर्देशनालयमा अलग अलग निर्देशक रहने व्यवस्था छ । आयोगमा देहायअनुसारका निर्देशनालयहरू छन् :

- मापदण्ड तथा प्रत्यायन निर्देशनालय,
- योजना, समन्वय तथा प्राज्ञिक उन्नयन निर्देशनालय,
- परीक्षा निर्देशनालय,

➤ नेशनल बोर्ड अफ मेडिकल स्पेसियालिटी ।

चिकित्सा शिक्षा आयोगले सम्पादन गरेका मुख्य मुख्य कार्यहरु

आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा चिकित्सा शिक्षा आयोगले सम्पादन गरेका मुख्य मुख्य कार्यहरु देहाय अनुसार रहेका छन ।

क) शुल्क निर्धारण

चिकित्सा शिक्षा आयोगले शैक्षिक सत्र २०७७/७८ का लागि स्नातक तह र स्नातकोत्तर तहको चिकित्सा शिक्षाका विभिन्न कार्यक्रमहरुको शुल्क निर्धारण गरेको छ ।

ख) छात्रवृत्ति तथा अनुदान वितरण

स्वदेशी तथा विदेशी शिक्षण संस्थामा छात्रवृत्तिमा चिकित्सा विधाका विभिन्न कार्यक्रम अध्ययनका लागि विद्यार्थी छनोट गर्ने सिलसिलामा आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा चीन सरकारबाट नेपाल सरकारलाई प्राप्त भएको छात्रवृत्तिमा अध्ययनका लागि चिकित्सा शिक्षाको स्नातकोत्तर तहका विभिन्न २० (बिस) ओटा कार्यक्रमअन्तर्गत ४२ (बयालिस) सिटमा विद्यार्थी सिफारिस गरी शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय पठाएको थियो । त्यसैगरी सार्वजनिक शिक्षण संस्थाले स्नातक तहको कार्यक्रममा उपलब्ध सिट संख्याको कम्तीमा पचहत्तर प्रतिशत सिट निःशुल्क छात्रवृत्तिको लागि व्यवस्था गर्नुपर्ने र निःशुल्क छात्रवृत्ति उपलब्ध गराएवापत नेपाल सरकारले सम्बन्धित शिक्षण संस्थालाई एकमुष्ट अनुदान प्रदान गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । सोही प्रावधानअनुसार आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा सार्वजनिक शैक्षिक संस्थाहरुलाई रकम रु ३६ करोड ९६ लाख ८२ हजार पाच सय चौरासी रुपैया अनुदान रकम उपलब्ध गराइएको छ ।

ग) सिट निर्धारण

चिकित्सा शिक्षा आयोगले कानुनी प्रावधान र निश्चित मापदण्डलाई टेकेर शैक्षिक सत्र २०७७ का लागि चिकित्सा शिक्षा सम्बन्धी शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने विश्वविद्यालय, प्रतिष्ठान र अन्य शिक्षण संस्थाको तहगत र विषयगत सिट संख्या निर्धारण गरेको छ ।

घ) एकीकृत प्रवेश परीक्षा सञ्चालन

चिकित्सा शिक्षा आयोगले चिकित्सा शिक्षा स्नातकोत्तर तहको विभिन्न कार्यक्रमहरुको एकीकृत प्रवेश परीक्षा सञ्चालन गरी अध्ययनका लागि विद्यार्थीहरुलाई सम्बन्धित विश्वविद्यालय, प्रतिष्ठान एवम् शैक्षिक संस्थाहरुमा पठाएको छ । चिकित्सा शिक्षा अन्तर्गत स्नातक तहको विभिन्न विषय एवम् कार्यक्रममा अध्ययनका लागि एकीकृत प्रवेश परीक्षा सञ्चालनको तयारी सम्पन्न गरेको छ ।

ङ) वैदेशिक अध्ययन अनुमति पत्र वितरण

चिकित्सा शिक्षा विषयमा स्नातक तह, स्नातकोत्तर तह, फेलोसिप कार्यक्रम तथा उच्चस्तरीय तालिमका लागि विदेशमा जाने विद्यार्थीको योग्यता निर्धारण गरी आ.व. २०७७/२०७८ को असार मसान्तसम्म स्नातक

तहको २७३ जना, स्नातकोत्तर तहको २०९ जना र फेलोसिप कार्यक्रम तथा उच्चस्तरीय तालिमको ९ जना गरी जम्मा ४९१ जनालाई वैदेशिक अध्ययन अनुमति पत्र जारी गरिएको छ।

चिकित्सा शिक्षा आयोगको संगठन संरचना अनुसूची ९ मा दिइएको छ।

राष्ट्रिय किताबखाना (शिक्षक)

परिचय

सेवानिवृत्त हुने शिक्षकहरूलाई निवृत्तभरण, उपदान लगायतका सेवा सुविधा दिने व्यवस्था २०३५ सालमा भएपछि अभिलेख राख्ने र सेवा सुविधा प्रदान गर्ने कार्य साबिकको क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालयबाट हुँदै आएकोमा अलग्गै निकायबाट उक्त कार्य संचालन गर्ने उद्देश्यले मन्त्रिपरिषद्को मिति २०५४ माघ २ गतेको निर्णयबमोजिम शिक्षा नियमावली २०४९ मा भएको (छैटौँ संशोधन), २०५४ ले विद्यालय शिक्षक किताबखाना स्थापना भई यस कार्यलाई २०५४।११।१९ गतेदेखि शिक्षा नियमावलीमा आवद्ध गरियो। यसपछि मिति २०५४।१२।२६ गतेदेखि शिक्षा मन्त्रालय, केशरमहल परिसरको एक कोठाबाट आफ्नो कार्य आरम्भ गरी वि.सं. २०५५ साल भाद्र महिनादेखि ताहाचलस्थित साबिकको जिल्ला शिक्षा कार्यालय काठमाडौँको भवनमा स्थानान्तरण गरियो। वि.सं. २०६६ जेष्ठदेखि विद्यालय शिक्षक किताबखानाको आफ्नै भवन काठमाडौँ महानगरपालिका वडा नं. १३ म्युजियम मार्ग, छाउनीमा निर्माण भएपछि यहीबाट सेवाप्रदान गर्दै आएको छ।

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय अन्तर्गत विभागस्तरीय कार्यालयको रूपमा रहेको यस विद्यालय शिक्षक किताबखाना नै सामुदायिक विद्यालयका स्थायी शिक्षकहरूको व्यक्तिगत विवरण राख्ने केन्द्रीय निकाय हो। यसले नीति निर्माताहरूलाई शिक्षक सम्बन्धी आवश्यक विवरण एवम् तथ्याङ्क उपलब्ध गराउनुका साथै सेवाबाट अलग भएका शिक्षकहरूलाई निवृत्तभरण, उपदान, पारिवारिक निवृत्तभरण, पारिवारिक वृत्ति, शैक्षिक भत्ता तथा सन्तति वृत्ति, बिरामी विदा (अस्थायी अवधिको समेत) को रकम जस्ता सुविधाहरू प्रदान गर्ने कार्यमा प्रमुख भूमिका निर्वाह गर्दछ। विद्यालय शिक्षक किताबखानाले शिक्षकहरूको अभिलेख व्यवस्थापनलगायत शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाईको सिफारिससहित सेवा निवृत्त वा सेवारत स्थायी शिक्षकहरूलाई शिक्षा ऐन २०२८ र शिक्षा नियमावली, २०५९ (संशोधन सहित) बमोजिम उपलब्ध गराउनु पर्ने सेवा सुविधाहरू निर्धारण गरी निरन्तर रूपमा आधुनिक प्रविधिको माध्यमबाट समेत छिटो, छरितो एवम् चुस्त, दुरुस्त रूपमा सेवा प्रदान गर्न सदैव कार्यरत रहेको छ। यसका साथै भ्रष्टाचार निवारण ऐन २०५९ को दफा ५० बमोजिम स्थायी शिक्षकहरूको सम्पत्ति विवरण व्यवस्थित रूपमा राख्ने महत्वपूर्ण जिम्मेवारी पनि पूरा गर्दै आएको छ।

नेपालको संविधान २०७२ जारी भएपश्चात मुलुक संघीय संरचनामा गएसँगै नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को मिति २०७५ आषाढ ४ गतेको निर्णयानुसार संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय मातहत निजामती किताबखाना, विद्यालय शिक्षक किताबखाना र प्रहरी किताबखानालाई गाभेर राष्ट्रिय किताबखाना बनाइएको

छ। यसपछि यस किताबखानाले राष्ट्रिय किताबखानाको विद्यालय शिक्षक माहाशाखाको रुपमा कार्य गर्दै आएको छ।

संस्थाको दीर्घकालिन दृष्टिकोण

व्यवस्थित अभिलेख पद्धतिको विकास गरी सरल र सुलभ ढंगबाट सामुदायिक विद्यालयका शिक्षकलाई ऐन नियमले निर्दिष्ट गरेका सेवा सुविधा उपलब्ध गराउने।

संस्थाको मुख्य लक्ष्य

- क) यस किताबखानाको कार्यलाई आधुनिक प्रविधिमा आधारित वैज्ञानिक र व्यवस्थित अभिलेख व्यवस्थापनको माध्यमबाट सेवा प्रवाहमा पारदर्शी, सर्वसुलभ र सरलीकृत गर्दै सेवाग्राहीलाई गुणस्तरीय सेवा प्रदान गर्ने।
- ख) विश्वसनीय, तथ्यपरक अभिलेखका आधारमा सम्पूर्ण सामुदायिक विद्यालयका स्थायी शिक्षकको सूचना केन्द्रिकृत गरी सुधारात्मक नीति तथा कार्यक्रम निर्माणमा सरकारलाई सहयोग पुर्याउने।

उद्देश्य

- क) सामुदायिक विद्यालयका स्थायी शिक्षकको सुरु नियुक्तिदेखि अवकाश हुँदासम्मको अभिलेख सुरक्षित र व्यवस्थित रुपमा अद्यावधिक गर्ने।
- ख) सेवाबाट निवृत्त भएका शिक्षकको निवृत्तभरण, उपदान, उपचार खर्च, पारिवारिक निवृत्तभरण, सन्तति वृत्ति, विरामी विदा (अस्थायी अवधिको समेत) को रकम आदि सुविधा उपलब्ध गराउने र सो को अभिलेख राख्ने।
- ग) सरकारका विभिन्न निकायहरूलाई नीति निर्माणका लागि आवश्यक पर्ने शिक्षक सम्बन्धी सूचना तथा तथ्याङ्कहरू उपलब्ध गराउने।
- घ) सामुदायिक विद्यालयका स्थायी शिक्षकको अभिलेखको सूचना केन्द्रको रुपमा कार्य गर्ने।
- ङ) सामुदायिक विद्यालयका स्थायी शिक्षकको वार्षिक तलवी प्रतिवेदन पारित गर्ने/गराउने।
- च) सामुदायिक विद्यालयका स्थायी शिक्षकको सम्पत्ति विवरणको वार्षिक रुपमा अभिलेख राख्ने।

कार्यहरू

- (क) स्थायी शिक्षकको वैयक्तिक तथा नोकरी विवरण (सिटरोल) दर्ता गरी नियुक्ति, पदस्थापन, सरुवा, वढुवा, तालिम, शैक्षिक योग्यता, पुरस्कार, विभागीय कारवाही, असाधारण एवम् अध्ययन विदा, उपचार खर्चको रकम जस्ता शिक्षकसँग सम्बन्धित विवरणहरू वैयक्तिक तथा नोकरी विवरण(सिटरोल) फाइलमा संलग्न गरी अद्यावधिक गर्ने।
- ख) शिक्षकको वार्षिक तलवी प्रतिवेदन पारित गर्ने।
- ग) ६ महिना अगावै शिक्षकलाई अनिवार्य अवकाशको जानकारी दिने सम्बन्धी सूचना व्यवस्थापन गर्ने।

- घ) सेवाबाट अलग भएका शिक्षकको बिरामी विदा (अस्थायीको समेत) उपचार खर्च, उपदानको रकम निकासी दिने तथा निवृत्तभरण, पारिवारिक निवृत्तभरण, पारिवारिक वृत्ति, शैक्षिक भत्ता तथा सन्तति वृत्ति जस्ता सुविधा कटान गरी निवृत्तभरण अधिकारपत्र (पेन्सनपट्टा) प्रदान गर्ने ।
- ङ) शिक्षा ऐन र नियमावलीमा व्यवस्था भएअनुसार सेवा अवधि गणना गर्ने ।
- च) निवृत्तभरण प्राप्त शिक्षकलाई परिचयपत्र प्रदान गर्ने ।
- छ) स्थायी शिक्षकको स्थायी ठेगाना परिवर्तन गर्ने ।
- ज) शिक्षकको अभिलेख तथा सुविधा सम्बन्धी सूचना केन्द्रको रूपमा काम गर्ने ।
- झ) शिक्षकको सम्पत्ति विवरणको वार्षिक रूपमा अभिलेख राख्ने ।
- ञ) सम्बन्धित निकाय तथा शिक्षकलाई शिक्षकको अभिलेखअनुरूपका तथ्याङ्कहरू नियमानुसार उपलब्ध गराउने ।
- ट) शिक्षकको अभिलेखलाई निरन्तर आधुनिक प्रविधिअनुरूप व्यवस्थित एवम् अद्यावधिक गर्दै जाने । राष्ट्रिय किताबखाना (शिक्षक) को संगठन संरचना अनुसूची १० मा दिइएको छ ।

शिक्षा दिवसका आदर्श वाक्यहरू:

क्र. स	साल	आदर्श वाक्यहरू
१.	२०३१	"शिक्षाको उज्यालो घामबाट कुनै पनि बालबालिकाले वञ्चित हुन नपरोस् ।"
२.	२०३५	"नानीहरूलाई माया गरौं ।"
३.	२०३८	"शिक्षाको गुणस्तर बढाऔं ।"
४.	२०३९	"शिक्षाको गुणस्तर बढाऔं जनसहभागिता जुटाऔं ।"
५.	२०४०	"शिक्षालाई उत्पादनशील र सृजनशील बनाऔं ।"
६.	२०४१	"शिक्षालाई जनमुखी बनाऔं ।"
७.	२०४२	"शिक्षालाई जीवनोपयोगी बनाऔं ।"
८.	२०४३	"शिक्षाको स्तर र विकासको मर्यादा बढाऔं ।"
९.	२०४४	"आफ्ना छोरा छोरीलाई पढ्न पठाऔं, शिक्षालाई जगैबाट उठाऔं ।"
१०.	२०४५	"शिक्षाको उज्यालो घामबाट कुनै पनि बालबालिका टाढा हुन नपरोस् ।"
११.	२०४६	"साक्षर बनौं र साक्षरता बढाऔं ।"
१२.	२०४७	" शिक्षाको उज्यालो घर घरमा पुऱ्याऔं प्रजातान्त्रिक विकास विकसित गराऔं ।"
१३.	२०४८	"शिक्षाको उपलब्धि: दक्ष र सक्षम जनशक्ति ।"
१४.	२०४९	"स्वच्छ शैक्षिक वातावरण सिर्जना गरौं शिक्षाको विकास गरौं ।"
१५.	२०५०	"शिक्षाको विस्तार: विकासको पूर्वाधार ।"
१६.	२०५१	"शिक्षाको गुणस्तर उठाऔं, स्वावलम्बी बनाऔं ।"
१७.	२०५२	"शिक्षाको ज्योति जगाऔं, सक्षम नागरिक तयार गरौं ।"

१८.	२०५३	"लगनशील विद्यार्थी, समर्पित शिक्षक, स्तरयुक्त शिक्षा, आजको आवश्यकता ।"
१९.	२०५४	"दक्ष शिक्षक, स्तरीय शिक्षा सक्षम जनशक्ति, राष्ट्रको प्रगति ।"
२०.	२०५५	स्तरीय शिक्षा घर घर पुर्याऔं ।"
२१.	२०५६	"प्रजातान्त्रिक शिक्षाका मान्यता, रोजगार, विकास र मानवता ।"
२२.	२०५७	"आजको आवश्यकता सबैलाई जीवनोपयोगी शिक्षा, गुणस्तरका लागि सक्रिय जनसहभागिता"
२३.	२०५८	"सहभागितामूलक स्वच्छ शिक्षाको विस्तार एकता र दिगो विकासको आधार ।"
२४.	२०५९	"आदर्श शिक्षाका चरण चार शान्ति, सहिष्णुता, सदाचार र रोजगार ।"
२५.	२०६०	"शिक्षालयलाई शान्ति क्षेत्र बनाऔं, गुणत्मक शिक्षाको विस्तार गरौं ।"
२६.	२०६१	"हिंसारहित शान्त शिक्षणस्थल सबैको इच्छा, सँगै बस्न र जिउन सबैका लागि शिक्षा ।"
२७.	२०६२	"शान्ति सबैको इच्छा, गुणस्तरीय एवम् रोजगार मूलक शिक्षा ।"
२८.	२०६४	"लोकतान्त्रिक नेपालको आवश्यकता, समावेशी र गुणात्मक शिक्षा ।"
२९.	२०६५	"लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको आधार शिक्षा सबैको मौलिक अधिकार ।"
३०.	२०६६	"नयाँ नेपालको मूल आधार, गुणस्तरीय शिक्षा मौलिक अधिकार ।"
३१.	२०६७	"शिक्षा हाम्रो मौलिक अधिकार, उन्नति र समृद्धिको आधार ।"
३२.	२०६८	"श्रम सिप र प्रविधियुक्त गुणस्तरीय शिक्षा विद्यालय शान्ति क्षेत्र नेपालीको इच्छा ।"
३३.	२०६९	"समुन्नत समाज, परिष्कृत संस्कार साक्षरता र शिक्षा:विकासको आधार ।"
३४.	२०७०	"बालमैत्री, अनिवार्य शिक्षा ज्ञान र सिपको सुनिश्चितता ।"
३५.	२०७१	"सक्षम शिक्षक स्तरीय शिक्षा, समृद्धिका लागि साक्षरता र प्रविधियुक्त शिक्षा ।"
३६.	२०७२	"दिगो विकासका लागि गुणस्तरीय शिक्षा सबैका लागि सुरक्षित शिक्षण संस्था ।"
३७.	२०७३	"समृद्ध राष्ट्र निर्माणका लागि जीवनोपयोगी शिक्षामा लगानी ।"
३८.	२०७४	"सङ्घीय नेपाल समृद्धिको आधार, स्तरीय शिक्षा सबैको अधिकार ।"
३९.	२०७५	"समाजवाद उन्मुख सम्भृद्ध राष्ट्र निर्माणको आधार, दक्ष जनशक्ति विकास एवम् दिगो शैक्षिक पूर्वाधार ।"
४०.	२०७६	"हामी सबैको प्रण- सार्वजनिक शिक्षा प्रणालीको सबलीकरण ।"

नीति, निर्देशिका तथा कार्यविधिको विवरण :

शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय लगायत निकायहरुबाट जारी भएका शिक्षासँग सम्बन्धित नीति, निर्देशिका तथा कार्यविधिको विवरणहरु निम्नानुसार रहेका छन् ।

क्र.सं	नीति, निर्देशिका, कार्यविधिको नाम	जारी गर्ने निकाय	कैफियत
१	राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	
२	राष्ट्रिय विज्ञान प्रविधि तथा नवप्रवर्तन नीति, २०७६	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	
३	निजी लगानीमा संचालन गरिने प्राविधिक महाविद्यालय	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	

	(कलेज/क्याम्पस) सम्बन्धमा बनेको आधारभूत नीति		
४	विदेशी शिक्षण संस्थाको सम्बन्धमा उच्च शिक्षा संचालन गर्ने सम्बन्धी निर्देशिका, २०५९	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	
५	वैदेशिक अध्ययन स्वीकृति सम्बन्धी निर्देशिका, २०७९	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	
६	वैज्ञानिक समाजलाई अनुदान सहयोग कार्यविधि, २०७९	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	
७	एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली सञ्चालन निर्देशिका, २०७९	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	
८	शैक्षिक परामर्श सेवा तथा भाषा शिक्षण सम्बन्धी निर्देशिका, २०७३	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	
९	विद्यालय संचालन सम्बन्धी कार्यढाँचा, २०७७	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	
१०	विद्यार्थी सिकाइ सहजीकरण निर्देशिका, २०७७	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	
११	जैविक प्रविधि नीति, २०६३	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	
१२	सूचना प्रविधि नीति, २०६७	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	
१३	पुस्तकालय तथा सूचना सेवा राष्ट्रिय नीति २०६४	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	
१४	पुस्तकालय तथा सूचना व्यवस्थापन निर्देशिका २०६९	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	
१५	राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला विकास समिति गठन आदेश, २०५२	राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला	
१६	राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला विकास समिति गठन कार्यसंचालन नियमावली, २०६५	राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला	
१७	राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला विकास समिति कर्मचारी सेवा शर्त नियमावली, २०६५	राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला	
१८	राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला विकास समिति आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६६	राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला	
१९	राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला विकास समिति आन्तरिक विविध कोष संचालन निर्देशिका आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०७०	राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला	
२०	राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला विकास समिति विशेषज्ञको बोर्ड गठन सम्बन्धी कार्य निर्देशिका, २०७२	राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला	
२१	राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला विकास समिति परीक्षण सम्बन्धी कार्यविधि, २०७४	राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला	
२२	डि.एन.ए.परीक्षण सेवा सम्बन्धमा गरिएको व्यवस्था, २०६२	राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला	

२३	राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला विकास समिति परीक्षण शुल्क सम्बन्धी व्यवस्था, २०७४	राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला	
२४	माध्यमिक शिक्षा उत्तीर्ण(एस.एल.सी) परीक्षा सञ्चालन तथा व्यवस्थापन निर्देशिका, २०६५(चौथो संशोधन)	राष्ट्रिय परीक्षा बोर्ड	
२५	पुराना प्रमाणपत्रका त्रुटि तथा अभिलेख संशोधन सम्बन्धी आन्तरिक कार्यविधि २०७०	राष्ट्रिय परीक्षा बोर्ड	
२६	शिक्षक सेवा आयोग कार्य सञ्चालन कार्यविधि २०७८	शिक्षक सेवा आयोग	
२७	परीक्षा सञ्चालन निर्देशिका २०७८	शिक्षक सेवा आयोग	
२८	उत्तरपुस्तिका परीक्षण तथा सम्परीक्षण निर्देशिका २०७६	शिक्षक सेवा आयोग	
२९	अन्तर्वार्ता सञ्चालन निर्देशिका २०७९	शिक्षक सेवा आयोग	
३०	अध्यापन अनुमतिपत्र वितरण र व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यविधि २०७९	शिक्षक सेवा आयोग	
३१	शिक्षकहरुको बढुवा सम्बन्धी कार्यविधि २०७९	शिक्षक सेवा आयोग	
३२	शिक्षक सेवा आयोग आचारसंहिता २०७८	शिक्षक सेवा आयोग	
३३	कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिका (प्रत्येक आर्थिक वर्षको प्रारम्भमा प्रकाशित हुने)	शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र	
३४	सामुदायिक विद्यालयको सामाजिक परीक्षण मापदण्ड: २०७८	शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र	
३५	एकमुष्ट अनुदान कार्यविधि: २०७६	शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र	
३६	नमूना विद्यालय विकास तथा सञ्चालन निर्देशिका: २०७५	शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र	
३७	दूर शिक्षा प्रणालीबाट शिक्षक पेशागत विकास कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि: २०७७	शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र	
३८	पढ्दै कमाउँदै कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि: २०७८	शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र	
३९	प्रारम्भिक बालविकास लागत सहभागिताको प्रारूप: २०७७	शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र	
४०	विद्यालय दिवा खाजा व्यवस्थापन सहयोगी पुस्तिका: २०७७	शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र	
४१	विद्यालय सरसफाई तथा स्वच्छता सम्बन्धी कार्यविधि: २०७६	शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र	
४२	विपन्न लक्षित छात्रवृत्ति कार्यान्वयन मापदण्ड: २०७८	शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र	
४३	शिक्षण सहयोग अनुदान व्यवस्थापन कार्यविधि: २०७७	शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र	

४४	शिक्षक दरबन्दी (मिलान तथा व्यवस्थापन) कार्यविधि: २०७६	शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र	
४५	सामुदायिक विद्यालय समायोजन एवम् एकीकरण कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि: २०७७	शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र	
४६	सामुदायिक सिकाइ केन्द्र सञ्चालन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी मापदण्ड: २०७८	शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र	
४७	सेनेटरी प्याड वितरण सम्बन्धी कार्यविधि: २०७६	शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र	
४८	परम्परागत शिक्षण संस्था(सञ्चालन तथा व्यवस्थापन) मापदण्ड: २०७९	शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र	
४९	सामुदायिक विद्यालयमा दिवा खाजा मापदण्ड तथा कार्यक्रम सहजीकरण पुस्तिका: २०७६	शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र	
५०	विद्यालयमा गुनासो सुनुवाइ संयन्त्र: २०७६	शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र	
५१	विद्यालय लेखाङ्कन दिग्दर्शन, २०७६	शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र	
५२	विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ (दोस्रो संस्करण)	पाठ्यक्रम विकास केन्द्र	
५३	लेटर ग्रेडिङ निर्देशिका, २०७८	पाठ्यक्रम विकास केन्द्र	
५४	लेटर ग्रेडिङ पद्धति: सहयोग पुस्तिका, २०७९	पाठ्यक्रम विकास केन्द्र	
५५	मान्यता तथा समकक्षता निर्धारण निर्देशिका (दोस्रो संशोधन २०७९)	पाठ्यक्रम विकास केन्द्र	
५६	विद्यालयमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा सञ्चालन निर्देशिका (दोस्रो संशोधन) २०७५	प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम परिषद	
५७	शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रको निर्देशिका २०७४	शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र	

नीतिगत ब्यवस्था

राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ :

मुलुकको समग्र विकासको दृष्टिकोण तथा प्राथमिकता स्पष्ट रूपमा निर्धारण गर्न लक्ष्य, उद्देश्य, नीति, रणनीति, कार्यनीति र कार्यक्रमहरू तर्जुमा गरिन्छ। राष्ट्रको शैक्षिक विकासको दृष्टिकोण र कार्यदिशा शिक्षा नीतिमार्फत प्रतिविम्बित हुने गर्दछ। कुनै पनि देशको शिक्षा नीतिले आफ्नो राष्ट्रिय विकासका प्राथमिकताहरूलाई सम्बोधन गर्ने प्रयास गरेको हुन्छ। यसै परिप्रेक्ष्यमा नेपाल सरकारले सङ्घीय संरचना अनुरूप शिक्षा क्षेत्रको मार्गदर्शक नीतिका रूपमा यो राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ (नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्बाट मिति २०७६।०७।१८मा स्वीकृत) तर्जुमा गरेको हो।

राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ का उद्देश्य, रणनीति र नीतिहरू अनुसूची ११ मा दिइएको छ।

शिक्षाको सोचपत्र २०७९ :

“सुखी नेपाली, समृद्ध नेपाल” को लक्ष्य पूरा गर्न शिक्षाको अहम् भूमिका रहन्छ। शिक्षाको विकासबाट मात्र समाज र राष्ट्रका आकांक्षा परिपूर्ति गर्न सकिन्छ। व्यक्तिको सर्वाङ्गीण जीवनपद्धति विकास र निर्माणको माध्यम शिक्षा हो। शिक्षाको विकासबाट नै ज्ञानवान्, गुणवान्, सिपवान्, क्षमताशील, दक्षतायुक्त, अनुशासित, प्रतिस्पर्धी र विवेकशील नागरिक तयार गर्न सकिन्छ र यसबाट राष्ट्रिय अभीष्ट हासिल गर्न सकिन्छ। नेपालको संविधानले व्यवस्था गरेअनुरूप अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा, निःशुल्क माध्यमिक शिक्षा तथा सबै तहमा गुणस्तरीय शिक्षा प्राप्त गर्नु हरेक नेपालीको नैसर्गिक अधिकार हो। नेपालको संविधानले शिक्षालाई वैज्ञानिक, प्राविधिक, व्यावसायिक, सिपमूलक, रोजगारमूलक एवम् जनमुखी बनाउँदै सक्षम, प्रतिस्पर्धी, नैतिक एवम् राष्ट्रिय हितप्रति समर्पित जनशक्ति तयार गर्ने व्यक्तित्व विकासको संवाहकका रूपमा अङ्गीकार गरेको सन्दर्भ तथा शिक्षा सम्बन्धी दिगो विकास लक्ष्य, पन्ध्रौं योजना तथा शिक्षा नीति समेतलाई दृष्टिगत गरी शिक्षामा समसामयिक सुधार गर्दै आमूल परिवर्तन गर्न प्रस्तुत सोचपत्र तयार गरिएको छ। शिक्षासम्बन्धी दिगो विकासको लक्ष्य, पन्ध्रौं योजनाले परिलक्षित गरेको शिक्षासम्बन्धी समष्टिगत उद्देश्यका साथै राष्ट्रिय शिक्षा नीति समेतलाई दृष्टिगत गरी शिक्षामा आमूल परिवर्तन र समसामयिक सुधार गर्न यो सोचपत्र तयार गरिएको छ।

शिक्षाको सोचपत्रका प्रमुख विषयहरु अनुसूची १२ मा दिइएको छ।

खण्ड दुई :

शिक्षासँग सम्बन्धित तथ्याङ्कहरू

तालिका १: साक्षरता दर सम्बन्धी विवरण

क्षेत्र	साक्षरता दर (प्रतिशत)		
	जम्मा	पुरुष	महिला
नेपाल	७६.२	८३.६	६९.४
शहरी/ग्रामीण			
नगरपालिका क्षेत्र	७८.५	८५.४	७१.९
गाउँपालिका क्षेत्र	७१.९	७९.८	६४.४
भौगोलिक क्षेत्र			
हिमाल	७२.८	८१.१	६४.८
पहाड	८०.९	८७.९	७४.३
तराई	७३.१	८०.५	६६.१
प्रदेश			
कोशी प्रदेश	७९.७	८६.१	७३.६
मधेश प्रदेश	६३.५	७२.५	५४.७
वाग्मती प्रदेश	८२.१	८८.३	७६.०
गण्डकी प्रदेश	८१.७	८८.८	७५.३
लुम्बिनी प्रदेश	७८.१	८५.२	७१.७
कर्णाली प्रदेश	७६.१	८३.३	६९.४
सुदूरपश्चिम प्रदेश	७६.२	८५.४	६८.२

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना २०७८ संक्षिप्त प्रतिवेदन राष्ट्रिय तथ्यांक कार्यालय

तालिका २: सबैभन्दा बढी र कम साक्षरता दर (%) हुने पाँच/पाँच वटा जिल्लाहरू

जिल्ला	साक्षरता दर(%)			जिल्ला	साक्षरता दर(%)		
	जम्मा	पुरुष	महिला		जम्मा	पुरुष	महिला
काठमाडौँ	८९.२३	९४.१९	८४.१६	रौतहट	५७.७५	६६.०२	४९.४८
ललितपुर	८८.०८	९३.४१	८२.७५	महोत्तरी	५९.७७	६८.३७	५१.५५
भक्तपुर	८७.९६	९४.१०	८१.७४	सर्लाही	६०.३१	६८.२३	५२.३४
कास्की	८७.७३	९३.४१	८२.३९	हुम्ला	६३.८४	७३.३५	५४.२६
चितवन	८३.६८	८८.९१	७८.७४	बारा	६४.५४	७३.१४	५५.६३

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना २०७८ संक्षिप्त प्रतिवेदन राष्ट्रिय तथ्यांक कार्यालय

तालिका ३: साक्षर जनसंख्याले उत्तीर्ण गरेको तह

उत्तीर्ण गरेको तह	जम्मा		पुरुष		महिला	
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
नेपाल	२०४०८१२४	१००	१०८४५३००	१००	९५६२८२४	१००
पूर्व प्राथमिक तह	८९६५४६	४.४	४८३८२४	४.५	४१२७२२	४.३
प्राथमिक तह (१-५)	५८५५७३२	२८.७	३११८५५०	२८.८	२७३७१८२	२८.६
निम्न माध्यमिक तह (६-८)	४०७१३३१	१९.९	२१८७२९९	२०.२	१८८४०३२	१९.७
माध्यमिक तह (९-१०)	३१४८१८०	१५.४	१६७८१५६	१५.५	१४७००२४	१५.४
एस.एल.सी. वा सो सरह	१९३९६३१	९.५	१०४८९२०	९.७	८९०७११	९.३
प्रमाणपत्र वा सो सरह	२६००९०३	१२.७	१३३३८७८	१२.३	१२६७०२५	१३.२
स्नातक वा सो सरह	९३०१७६	४.६	५१५१०३	४.७	४१५०७३	४.३
स्नातकोत्तर वा सो सरह वा सो भन्दा माथि	४४१५८५	२.२	२८१३७८	२.६	१६०२०७	१.७
अन्य	१७७६१	०.१	७३३२	०.१	१०४२९	०.१
तह नभएको/तह नखुलेको	३५७५९२	१.८	१२५३३०	१.२	२३२२६२	२.४
उल्लेख नभएको	१४८६७८	०.७	६५५३०	०.६	८३१५७	०.९

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना २०७८ संक्षिप्त प्रतिवेदन राष्ट्रिय तथ्यांक कार्यालय

तालिका ४: दश जोड २ वा सो सरह वा सो भन्दा माथिल्लो तह उत्तीर्ण गरेका व्यक्तिहरूले अध्ययन गरेको विषय/क्षेत्र

अध्ययन गरेको विषय/क्षेत्र	जम्मा		पुरुष		महिला	
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र	४५८२१६	११.५	२४५१०१	११.५	२१३११५	११.६
व्यवस्थापन	१३९५३१०	३५.१	७८६३३४	३६.९	६०८९७६	३३.१
शिक्षा	११८९५५६	२९.९	५२३८३४	२४.६	६६५७२२	३६.१

विज्ञान तथा प्रविधि	२८१८८७	७.१	१८७१५८	८.८	९४७२९	५.१
स्वास्थ्य/चिकित्साशास्त्र	१७३८०८	४.४	६९९१२	३.३	१०३८९६	५.६
इन्जिनियरिङ	१२०६३३	३.०	१०२८९२	४.८	१७७४१	१.०
कानुन	२९७९५	०.८	२०९२५	१.०	८८७०	०.५
कृषि	२५९३२	०.७	१५०६९	०.७	१०८६३	०.६
वन	१२९२०	०.३	७८४४	०.४	५०७६	०.३
पशुविज्ञान/पशुचिकित्सा/मत्स्यपालन	९३०९	०.२	६६१६	०.३	२६९३	०.१
कम्प्युटर/सूचना प्रविधि	४५८८०	१.२	३४८०२	१.६	११०७८	०.६
अन्य	७१०३२	१.८	४२४९८	२.०	२८५३४	१.५
उल्लेख नभएको	१५८३८६	४.०	८७३७४	४.१	७१०१२	३.९
नेपाल	३९७२६६४	१००	२१३०३५९	१००	१८४२३०५	१००

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना २०७८ संक्षिप्त प्रतिवेदन राष्ट्रिय तथ्यांक कार्यालय

तालिका ५: शैक्षिक सूचकमा आधारित उपलब्धिहरू

सूचकहरू	२०७०	२०७१	२०७२	२०७३	२०७४	२०७५	२०७६	२०७७	२०७८	२०७९
१. आधारभूत शिक्षा (प्रारम्भिक बालविकास/पूर्वप्राथमिक शिक्षा समेत)										
१.१ पूर्वप्राथमिक शिक्षामा कुल भर्नादर	७६.७					८४.७		८७.६		९४.९
		७७.७	८१	८२.९	८४.१		८६.२		८९.६	
१.२ पूर्वप्राथमिक शिक्षामा अनुभव भई कक्षा १ मा नवप्रवेशीको प्रतिशत	५६.९					६६.९		७०.२		७६.७
		५९.६	६२.४	६४.७	६६.३		६८.६		७४.९	
१.३ कक्षा १ मा कुल प्रवेशदर	१४१.८	१३७	१३६.७	१३३.५	१२८.६	१२३.९	१२१.९	१२०.७	१२७.०	१२५.७
१.४ कक्षा १ मा खुद प्रवेशदर	९१.६	९३	९३.९	९५.२	९५.९	९६.३	९६.९	९७.३	९६.३	९५.९
१.५ कुल भर्नादर (कक्षा १-५)			१३५.४	१३४	१३२.३	११८.८	११९.२	११८.२	१२२.०	१२९.५
१.६ खुद भर्नादर (कक्षा १-५)	९५.६	९६.२	९६.६	९६.९	९७.२	९६.५	९७.१	९७.४	९६.९	९७.१
१.७ कुल भर्नादर (कक्षा १-८)	११५.७	११७.१	१२०.१	१२२	१२०.२	१०९.३	११०.४	११३.२	११८.०	११९.३
१.८ खुद भर्नादर (कक्षा १-८)	८६.३	८७.६	८९.४	९१.	९२.३	९२.७	९३.४	९४.७	९५.१	९६.१
१.९ कक्षा १-८ को खुद भर्नादरमा लैंगिक समता			१.००	१.००	१.००	०.९८	०.९८	०.९९		०.९९
१.१० कक्षा ८ मा			७६.६	७५.९	७७.४	७७.९	७९.३	८२.०२	८५.१	८५.७
१.११ आधारभूत शिक्षाको तह पूरा गर्नेको दर			६९.६	६८.४	७०.७	७१.३	७२.७	७५.३		७७.१
१.१२ ५-१२ वर्ष उमेरका विद्यालय बाहिर रहेका			१०.६	९.०	८.७	७.३	६.७	५.४		३.९

सूचकहरू	२०७०	२०७१	२०७२	२०७३	२०७४	२०७५	२०७६	२०७७	२०७८	२०७९
बालबालिकाको प्रतिशत										
१.१३ कक्षा ३ मा विद्यार्थीको पठन सक्षमता प्रतिशत			१२.८	-	-	-	१४.६	१४.६		४३.७१
२. माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१२)										
२.१ कक्षा ९-१० को खुद भर्नादर	५०.४	५१.६	५७.७	५९.६	६०.६		६६.२	७१.४	७५.७	७६.९
२.२ कक्षा ९-१२ को खुद भर्नादर	३३.२	३४.७	३७.७	३८.९	४३.९	४६.४	४७.६	५१.२	५४.३	५७.४
२.३ कक्षा १०			३७.९	४५.२	५७.१	५८.५	६०.३	६४.६	६६.१	६७.३
२.४ कक्षा १२			११.५	-	१७.२	२२.२	२४.०	२९.२	३३.१	३५.६
२.५ कक्षा ९-१२ मा लैंगिक समता सूचकांकका आधारमा खुद भर्नादर			०.९९	०.९८	०.९९	१.०१	१.०१	१.०१	१.०१	१.००
३. साक्षरता दर										
३.१ साक्षरता दर ६+वर्ष	६५.९	६५.९	६५.९	७८	७८	७८	७८	७८	७८	७८
३.२ साक्षरता दर १५-२४ वर्ष	८४.७	८४.७	८४.७	८८.६	८८.६	८८.६	८८.६	८८.६	८८.६	८८.६
३.३ साक्षरता दर १५+ वर्ष	५६.५	५६.५	५७	५७	५७	५७	५८	५८	५८	५८
४. शिक्षक व्यवस्थापन										
४.१ आधारभूत तह			३८.८	४०.७	४१.२	४३.१	४३.७	४६.६	४६.५	४७.२
४.२ माध्यमिक तहमा महिला शिक्षक प्रतिशत			१४.१	१४.८	१६.१३	१७.४	१९.८	२०.७	२०.४	१७.४

स्रोत: शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, २०७९

तालिका ६: विद्यालय प्रकार अनुसारका विद्यालयको विवरण

तह र प्रकार अनुसारका विद्यालय	सामुदायिक	संस्थागत	परम्परागत/धार्मिक	जम्मा
आधारभूत तह (कक्षा १-५)	१४९९८	१५४१	१०८९	१७६२८
आधारभूत तह (कक्षा १-८)	४९७९	१६०५	१४७	६७३१
माध्यमिक तह (कक्षा १-१०)	३६४८	३०२५	५१	६७२४
माध्यमिक तह (कक्षा १-१२)	३६८६	११३२	२८	४८४६
माध्यमिक तह (कक्षा ११-१२)	३२	७०	१	१०३
जम्मा	२७३४३	७३७३	१३१६	३६०३२

स्रोत: शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, २०७९

तालिका ७: प्रदेश अनुसार विभिन्न तहका विद्यालयको विवरण

प्रदेश	जम्मा विद्यालय	विद्यालय विवरण					प्रतिशत
		आधारभूत (१-५)	आधारभूत (१-८)	माध्यमिक (१-१०)	माध्यमिक (१-१२)	माध्यमिक (११-१२)	
कोशी	७०२६	३४३५	१३९८	१३१९	८६५	९	१९.५०
मधेश	४६६९	२४८३	९१९	७१६	५४७	४	१२.९६
बागमती	६९२४	२७८६	१०४१	१८२४	१२०३	७०	१९.२२
गण्डकी	४१३५	२१५५	६४८	७२५	५९७	१०	११.४८
लुम्बिनी	५८७८	२८८०	११४७	१०४५	७९९	७	१६.३१
कर्णाली	३२४३	१८५९	६३६	४१२	३३६	०	९.००
सुदूरपश्चिम	४१५७	२०३०	९४२	६८३	४९९	३	११.५४
जम्मा	३६०३२	१७६२८	६७३१	६७२४	४८४६	१०३	१००

स्रोत: शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, २०७९

तालिका ८ : सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयमा कार्यरत शिक्षक विवरण २०७९

तह	सामुदायिक विद्यालय		संस्थागत विद्यालय		कुल		जम्मा
	महिला	पुरुष	महिला	पुरुष	महिला	पुरुष	
आधारभूत (कक्षा १-५)	५०४४६	५६४४५	२८०२८	२४७५५	७८४७४	८१२००	१५९६७४
आधारभूत (कक्षा ६-८)	१०२५७	२५८८४	१०१७४	११४७५	२०४३१	३७३५९	५७७९०
माध्यमिक (कक्षा ९-१०)	४९५१	२३५८१	४६१५	१८३००	९५६६	४१८८१	५१४४७
माध्यमिक (कक्षा ११-१२)	९८७	६६२१	७०३	५३६३	१६९०	११९८४	१३६७४
जम्मा	६६६४१	११२५३१	४३५२०	५९८९३	११०६६१	१७२४२४	२८२५८५

स्रोत: शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, २०७९

तालिका ९: सामुदायिक विद्यालयमा तहगत विद्यालय, विद्यार्थी र शिक्षक अनुपात (शैक्षिक सत्र २०७९)

प्रदेश	विद्यालय विद्यार्थी अनुपात				शिक्षक विद्यार्थी अनुपात			
	आधारभूत (१-५)	आधारभूत (६-८)	माध्यमिक (९-१०)	माध्यमिक (११-१२)	आधारभूत (१-५)	आधारभूत (६-८)	माध्यमिक (९-१०)	माध्यमिक (११-१२)
कोशी	९४	८२	९७	१५०	२६	३०	२६	७५
मधेश	२९६	२१४	२०९	१६२	८७	९७	६३	९८
बागमती	९७	८२	८३	१२२	२४	२८	२०	६८
गण्डकी	६८	६९	७३	११४	१६	२१	१७	५१
लुम्बिनी	१५१	११८	१२१	१७२	३७	३८	२९	८२
कर्णाली	११६	१०३	१२१	१७४	४१	३७	३७	८४
सुदूरपश्चिम	१२२	१०४	११७	१५६	३६	३४	३२	६१
जम्मा	१३२	१०६	११२	१४७	३५	३७	२९	७३

स्रोत: शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, २०७९

तालिका १० : विद्यालयगत र तहगत शिक्षकको लैङ्गिक विवरण

तह	सामुदायिक विद्यालयमा कार्यरत सबै किसिमका जम्मा शिक्षक सङ्ख्यामा लैङ्गिक समता सूचकाङ्क			संस्थागत विद्यालयमा कार्यरत कुल शिक्षक सङ्ख्यामा लैङ्गिक समता सूचकाङ्क			सबै प्रकारका विद्यालयमा कार्यरत कुल शिक्षक सङ्ख्यामा लैङ्गिक समता सूचकाङ्क		
	महिला प्रतिशत	पुरुष प्रतिशत	लैङ्गिक समता सूचकाङ्क	महिला प्रतिशत	पुरुष प्रतिशत	लैङ्गिक समता सूचकाङ्क	महिला प्रतिशत	पुरुष प्रतिशत	लैङ्गिक समता सूचकाङ्क
आधारभूत (कक्षा १-५)	४७.२	५२.८	०.९	५३.१	४६.९	१.१	४९.१	५०.९	१.०
आधारभूत (कक्षा ६-८)	२८.४	७१.६	०.४	४७.०	५३.०	०.९	३५.४	६४.६	०.५
आधारभूत (कक्षा १-८)	४२.४	५७.६	०.७	५१.३	४८.७	१.१	४५.५	५४.५	०.८
माध्यमिक (कक्षा ९-१०)	१७.४	८२.६	०.२	२०.१	७९.९	०.३	१८.६	८१.४	०.२
माध्यमिक (कक्षा ११-१२)	१३.०	८७.०	०.१	११.६	८८.४	०.१	१२.४	८७.६	०.१
माध्यमिक (कक्षा ९-१२)	१६.४	८३.६	०.२	१८.३	८१.७	०.२	१७.३	८२.७	०.२

स्रोत: शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, २०७९

तालिका ११: सामुदायिक विद्यालयमा कार्यरत शिक्षकको प्रदेशगत विवरण

प्रदेश तह		कोशी	मधेश	वागमती	गण्डकी	लुम्बिनी	कर्णाली	सुदूरपश्चिम	जम्मा
आधारभूत (कक्षा १-५)	स्थायी	१५६३२	९३१५	१४२४४	११२६२	११६००	५६००	६७६३	७४४१६
	अस्थायी	८३६	२९३	१४२०	१३२०	५९९	३७८	३५९	५२०५
	राहत	३४२९	३६६३	३९९७	१६१५	३६१०	२२४४	३३१३	२१८७१
आधारभूत (कक्षा ६-८)	स्थायी	३२८६	१७३५	२९४४	२५३२	२१९४	९२८	१३३०	१४९४९
	अस्थायी	३२६	१८८	२४६	१५६	१२२	८७	११२	१२३७
	राहत	१७५७	७५०	२२१६	१०७३	१४७८	९८९	१३४६	९६०९
माध्यमिक (कक्षा ९-१०)	स्थायी	२३५४	१६५०	२५४०	२०४०	१८५९	६४२	९३३	१२०१८
	अस्थायी	१६०	६६		१७३	१०१	४५	८८	६३३
	राहत	१२९९	५६६	१४७३	८७९	१००३	५५१	९८७	६७५८
माध्यमिक कक्षा (११-१२)	स्थायी								०
	अस्थायी	२५५	२२९	४२३	२५७	३३४	१९८	३०४	२०००
	राहत	८१५	४४५	७६१	५३७	६३२	३०१	५०९	४०००
प्राविधिक धार ९-१२	अस्थायी	९२९	७९०	८९३	४२८	८६४	२८८	४६६	४६५८
कुल	स्थायी	२१२७२	१२७००	१९७२८	१५८३४	१५६५३	७१७०	९०२६	१०१३८३
	अस्थायी	२५०६	१५६६	२९८२	२३३४	२०२०	९९६	१३२९	१३७३३
	राहत	७३००	५४२४	८४४७	४१०४	६७२३	४०८५	६१५५	४२२३८
	जम्मा	३१०७८	१९६९०	३११५७	२२२७२	२४३९६	१२२५१	१६५१०	१५७३५४

स्रोत: शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रमा रहेको अभिलेख

तालिका १२ :विद्यालय तहमा विद्यार्थी भर्नाको अवस्था

तह/शैक्षिक	२०७१	२०७२	२०७३	२०७४	२०७५	२०७६	२०७७	२०७८	२०७९
आधारभूत (१-५)	४३३५३ ५५	४२६४ ९४२	४१३५२ ५३	३९७०० १६	३७३०६ ०२	३५४३८६ २	३५२०९ २२	३५४८६३ ६	३६१०६०३
आधारभूत (६-८)	१८३५३ १३	१८६२ ८७३	१८५९३ ५९	१८६६७ १६	१८२४७ ७७	१७७५१४ २	१८१६७ ७२	१७७७३४ ४	१८२७४३३
आधारभूत (१-८)	६१७०६ ६८	६१२७ ८१५	५९९४६ १२	५८३६७ ३२	५५५५३ ७९	५३१९०० ४	५३३७६ ९४	५३२५९८ ०	५४३८०३ ६
माध्यमिक (९-१०)	९००५८ ५	९३८८ ९७	९५८५० २	९७०७२ ०	१०२७५ १२	१०४०९७ ६	१०६४७ ४४	१०७९३६३	१०८२७८ ०
माध्यमिक (११-१२)	४१६९९ ५	४५०७ ५३	४९२९८ ४	५८४०७ २	६३१६३ ४	६६१६४२	६७९९४ १	६८७६१६	७४८७३५
माध्यमिक (९-१२)	१३१७५ ८०	१३८९ ६५०	१४५१४ ८६	१५५४७ ९२	१६५९१ ४६	१७०२६१ ८	१७४४६ ८५	१७६६९७ ९	१८३१५१५
कक्षा (१-१२)	७४८८२ ४८	७५१७ ४६५	७४४६० ९८	७३९१५ २४	७२१४५ २५	७०२१६२ २	७०८२ ३७९	७०९२९ ५९	७२६९५५१

तालिका १३: शैक्षिक सत्र २०७९ मा तहगत विद्यार्थी भर्नाको अवस्था

तह	छात्रा	छात्र	अन्य	जम्मा
आधारभूत (१-५)	१७४०१४४	१८७०२५०	२०९	३६१०६०३
आधारभूत (६-८)	८८७५१८	९३९८५२	६३	१८२७४३३
आधारभूत (१-८)	२६२७६६२	२८१०१०२	२७२	५४३८०३६
माध्यमिक (९-१०)	५३२३६८	५५०३९५	१७	१०८२७८०
माध्यमिक (११-१२)	३८१३९३	३६७२९०	५२	७४८७३५
माध्यमिक (९-१२)	९१३७६१	९१७६८५	६९	१८३१५१५
कक्षा १-१२ सम्मको जम्मा	३५४१४२३	३७२७७८७	३४१	७२६९५५१

तालिका १४ : प्रदेशगत रूपमा विद्यार्थी भर्नाको विवरण

तह/प्रदेश		कोशी	मधेश	बागमती	गण्डकी	लुम्बिनी	कर्णाली	सुदूर पश्चिम	जम्मा
आधारभूत तह (कक्षा १-५)	छात्रा	२६५८८९	४३५०१३	२८७९४१	११६३१६	३१७३२३	१३०७३१	१८६९३१	१७४०१४४
	छात्र	२८५९५९	४४७८३४	३२८१२८	१३३०३१	३४९९३२	१३२३४१	१९३०२५	१८७०२५०
	अन्य	११	१४४	१८	१	३०	२	३	२०९
आधारभूत तह (कक्षा ६-८)	छात्रा	१४१८४३	१८२४३६	१६७५७३	६८९४८	१५५५७०	६८५६८	१०२५८०	८८७५१८
	छात्र	१४७९६६	१८८५३७	१८६१४०	७५८५९	१६९३५०	६८९३८	१०३०६२	९३९८५२
	अन्य	९	२६	६	२	८	८	४	६३
आधारभूत तह (कक्षा १-८)	छात्रा	४०७७३२	६१७४४९	४५५५१४	१८५२६४	४७२८९३	१९९२९९	२८९५११	२६२७६६२
	छात्र	४३३९२५	६३६३७१	५१४२६८	२०८८९०	५१९२८२	२०१२७९	२९६०८७	२८१०१०२
	अन्य	२०	१७०	२४	३	३८	१०	७	२७२
माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०)	छात्रा	८८०३३	९५१६४	१०५०५९	४५१३६	९२९४५	४३१८७	६२८४४	५३२३६८
	छात्र	८८५१६	१०५६३१	११००७१	४६३३१	९५६७३	४२३८७	६१७८६	५५०३९५
	अन्य	४	२	२	४	३	१	१	१७
माध्यमिक तह कक्षा (११-१२)	छात्रा	६६७०१	४२३०८	९४०८७	३३७०९	७१६७७	२९८२०	४३०९१	३८१३९३
	छात्र	६०७२०	४१०९९	९९७४४	३२६०२	६८०५५	२७७४०	३७३३०	३६७२९०
	अन्य	७	८	१५	५	१२	५	०	५२
माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२)	छात्रा	१५४७३४	१३७४७२	१९९१४६	७८८४५	१६४६२२	७३००७	१०५९३५	९१३७६१
	छात्र	१४९२३६	१४६७३०	२०९८१५	७८९३३	१६३७२८	७०१२७	९९११६	९१७६८५
	अन्य	११	१०	१७	९	१५	६	१	६९
कुल	छात्रा	५६२४६६	७५४९२१	६५४६६०	२६४१०९	६३७५१५	२७२३०६	३९५४४६	३५४१४२३
	छात्र	५८३१६१	७८३१०१	७२४०८३	२८७८२३	६८३०१०	२७१४०६	३९५२०३	३७२७७८७
	अन्य	३१	१८०	४१	१२	५३	१६	८	३४१
	जम्मा	११४५६५८	१५३८२०२	१३७८७८४	५५१९४४	१३२०५७८	५४३७२८	७९०६५७	७२६९५५१

तालिका १५: प्रदेशगत रूपमा सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयमा विद्यार्थी भर्नाको विवरण

प्रदेश	सामुदायिक				संस्थागत			
	आधारभूत	आधारभूत	माध्यमिक	माध्यमिक	आधारभूत	आधारभूत	माध्यमिक	माध्यमिक
	(१-५)	(६-८)	(९-१०)	(११-१२)	(१-५)	(६-८)	(९-१०)	(११-१२)
कोशी	३४६५२०	१९६४८५	१३०३९८	९५७३२	२०५३३९	९३३३३	४६१५५	२९६०९
मधेश	७१८९७४	३०३६३०	१७१३८८	६९१४०	१६४०१७	६७३६९	२९४०९	११९१५
बागमती	३१४६६०	१९०७५५	१२११६८	९०८७२	३०१४२७	१६२९६४	९३९६४	६९०६९
गण्डकी	१५७९६१	१०२०६२	६९०६९	५१६८८	९१३८७	४२७४७	२२४०२	१०४५१
लुम्बिनी	४६८१८७	२४४१८८	१४८९०५	१०८९२९	१९९०९८	८०७४०	३९७१६	२८४९९
कर्णाली	२३५३९१	१२७९८९	८१४६६	५४९५३	२७६८३	९५२५	४१०९	२६१२
सुदूर पश्चिम	२८७४२६	१६८६३०	१०९०९४	६६८९२	९२५३३	३७०१६	१५५३७	११२२०
जम्मा	२५२९११९	१३३३७३९	८३१४८८	५३८२०६	१०८१४८४	४९३६९४	२५१२९२	१६३३७५
विद्यार्थी प्रतिशत	७०.०४	७२.९८	७६.७९	७६.७१	२९.०६	२७.२२	२३.२१	२३.२९

तालिका १६: पाठ्यक्रम विकास केन्द्रबाट परीक्षण तथा कार्यान्वयन गरिएको पाठ्यपुस्तक सम्बन्धी विवरण:

कक्षा	शैक्षिक वर्ष, परीक्षण तथा कार्यान्वयन वर्ष				
	शैक्षिक वर्ष २०७६	शैक्षिक वर्ष २०७७	शैक्षिक वर्ष २०७८	शैक्षिक वर्ष २०७९	शैक्षिक वर्ष २०८०
१	परीक्षण	कार्यान्वयन			
२		परीक्षण	कार्यान्वयन		
३		परीक्षण	कार्यान्वयन		
४			परीक्षण	कार्यान्वयन	
५				परीक्षण	कार्यान्वयन
६		परीक्षण	कार्यान्वयन		
७			परीक्षण	कार्यान्वयन	
८					कार्यान्वयन
९			परीक्षण	कार्यान्वयन	
१०					कार्यान्वयन
११		कार्यान्वयन			
१२			कार्यान्वयन		

लेटर ग्रेडिड निर्देशिका, २०७८ (मा मन्त्रीस्तरको स्वीकृत मिति २०७८।०९।०७) पहिलो संशोधन २०७८।११।१८ बमोजिम विद्यालय तह कक्षा १ देखि १२ सम्म लागू गर्न देहाय बमोजिमको ग्रेड निर्धारणको व्यवस्था गरिएको छः

तालिका १७: ग्रेड निर्धारण

क्र.स.	उपलब्धि प्रतिशत	स्तरीकृत अंक	अक्षरमा उपलब्धिस्तर	उपलब्धिस्तरको व्याख्या
१	९० र सो भन्दा माथि	४.०	A+	सर्वोत्तम (Outstanding)
२	८० र सो भन्दा माथि ९० भन्दा कम	३.६	A	अत्युत्तम (Excellent)
३	७० र सो भन्दा माथि ८० भन्दा कम	३.२	B+	उत्कृष्ट (Very Good)
४	६० र सो भन्दा माथि ७० भन्दा कम	२.८	B	उत्तम (Good)
५	५० र सो भन्दा माथि ६० भन्दा कम	२.४	C+	सन्तोषजनक (Satisfactory)
६	४० र सो भन्दा माथि ५० भन्दा कम	२.०	C	ग्राह्य (Acceptable)
७	३५ र सो भन्दा माथि ४० भन्दा कम	१.६	D	आधारभूत (Basic)
८	३५ भन्दा कम	-	NG	अवर्गीकृत (Non Graded)

18. Summary of SEE (Grade 10) Results 2079 by province and sex

Province	Province No. 1	Province No. 2	Province No. 3	Province No. 4	Province No. 5	Karnali	6	7	Grand Total	7	7
Description	BOY	GIRL	TOTAL	BOY	GIRL	TOTAL	BOY	GIRL	TOTAL	BOY	GIRL
Total Appeared	43854	43854	87708	33527	33527	67054	33527	33527	67054	33527	33527
Total Change	81076	39071	120147	42005	66454	108459	42005	66454	108459	42005	66454
Regular/without Technical											
1A	1464	698	2162	815	1347	2162	815	1347	2162	815	1347
GPA 0.80 To < 1	492	237	729	524	830	1354	524	830	1354	524	830
GPA 1.20 To < 1	7296	3306	10602	11776	6818	18594	11776	6818	18594	11776	6818
GPA 1.60 To < 2	18880	8203	27083	16413	7826	24239	16413	7826	24239	16413	7826
GPA 2.00 To < 2	18065	7963	26028	10104	10095	20199	10104	10095	20199	10104	10095
GPA 2.40 To < 2	12940	6500	19440	8713	5282	13995	8713	5282	13995	8713	5282
GPA 2.80 To < 3	13081	5652	18733	7225	6992	14217	7225	6992	14217	7225	6992
GPA 3.20 To < 3	8004	4732	12736	4596	3025	7621	4596	3025	7621	4596	3025
GPA 3.60 To < 3	1584	1145	2729	931	640	1571	931	640	1571	931	640
Total	79340	37934	117274	42005	66454	108459	42005	66454	108459	42005	66454
Technical (Regular)											
1A	342	113	455	32	12	44	32	12	44	32	12
GPA 0.80 To < 1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
GPA 1.20 To < 1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
GPA 1.60 To < 2	2	2	4	3	3	6	3	3	6	3	3
GPA 2.00 To < 2	56	37	93	204	134	338	204	134	338	204	134
GPA 2.40 To < 2	304	177	481	177	127	304	177	127	304	177	127
GPA 2.80 To < 3	596	389	985	319	414	733	319	414	733	319	414
GPA 3.20 To < 3	487	313	800	240	185	425	240	185	425	240	185
GPA 3.60 To < 3	145	104	249	22	15	37	22	15	37	22	15
Total	1716	1137	2853	1053	753	1806	1053	753	1806	1053	753
Grand Total	81076	39071	120147	42005	66454	108459	42005	66454	108459	42005	66454

Source : NEB, Grade 10

19. Six Years Data of Grade 1 Entrants and SLC/SEE Appeared Students

Year	Grade 1 Enrollment			SLC Appeared		Gap			Gap Percentage			
	Girls	Boys	Total	Girls	Boys	Total	Girls	Boys	Total	Girls	Boys	Total
Grade 1 (2064)	797977	861405	1659382	203223	202227	405450	594754	659178	1253932	74.5327246	76.5235865	75.5662048
Grade 1 (2065)	731831	773086	1504917	312926	278554	591480	418905	494532	913437	57.2406744	63.9685624	60.6968358
Grade 1 (2066)	651872	682323	1334195	234235	227901	462136	417637	454422	872059	64.0673322	66.5992499	65.3621847
Grade 1 (2067)	733493	751902	1485395	209324	245214	454562	524169	506688	1030833	71.4620317	67.3875053	69.3979043
Grade 1 (2068)	733660	738353	1472013	238558	236445	475003	495102	501908	997010	67.4838481	67.9766995	67.7310594
Grade 1 (2069), SLC (2079)												
Total												

Source : CEHRD and NEB Grade 10, 21

Table: 20, Provincewise Result Status of Grade XII (Regular Students)

PROVINCES	OBTAINED GPA (GRADE POINT AVERAGE) BY STUDENTS (YEAR 2078)									
	3.61-4.0	3.21-3.60	2.81-3.20	2.41-2.80	2.01-2.40	1.61-2.00	1.21-1.60	0.81-1.20	0.00-0.80	Total
Koshi	445	5929	10271	15553	15792	6764	1067	105	1844	57770
Madhesh	320	2813	7392	12787	7745	1591	138	6	1540	34332
Bagmati	5357	30056	27382	23440	14971	4192	545	31	2283	108257
Gandaki	194	2618	6787	10350	9195	4169	983	64	584	34944
Lumbini	684	5738	12281	20099	12287	3343	491	33	1316	56272
Karnali	17	346	1862	5950	5961	1883	233	15	1117	17384
Sudurpashchim	46	738	4026	11358	9138	2573	418	42	1390	29729
TOTAL	7063	48238	70001	99537	75089	24515	3875	296	10074	338688

Resource: NEB, 2079

Table: 21, Provincewise Result Status of Grade XII (Regular Students)

PROVINCES	OBTAINED GPA (GRADE POINT AVERAGE) BY STUDENTS (YEAR 2079)									
	3.61-4.0	3.21-3.60	2.81-3.20	2.41-2.80	2.01-2.40	1.61-2.00	NG	Total		
Koshi	292	3198	9020	10177	2170	8	38910	63775		
Madhesh	124	2461	8135	9329	1509	2	26026	47586		
Bagmati	3206	17949	26576	15995	2196	7	40817	106746		
Gandaki	173	2006	5874	6321	1024	3	20438	35839		
Lumbini	354	3752	9433	9308	1376	5	38841	63069		
Karnali	13	308	3370	6573	1216	5	13397	24882		
Sudurpashchim	17	433	2876	6390	1409	5	23864	34994		
TOTAL	4179	30107	65284	64093	10900	35	202293	376891		

Resource: NEB, 2079

22. Educational Institutions of all types by Province in 2079 BS

Description	Total	Koshi	Madhesh	Bagmati	Gandaki	Lumbini	Karnali	Sudurpas hchim
Total Number of Technical Schools/Institutions for Pre-Diploma Level Programs (Under CTEVT)	556	53	54	110	60	85	79	115
Technical Schools/Institutions running Diploma Level Programs (Under CTEVT)	771	79	126	205	68	122	82	89

Technical Education and Vocational Training

23. Institutes Running Under the Umbrella of CTEVT by their Types by Province

Provinces	Types of Institutes	Constituent Schools	Technical Education in Community Schools (TECS)	PPCP Institutes	Affiliated Institutes	Total	Short term Training providing Institutes
Koshi	Total No of Institutes	7	44	16	54	122	
	Institutes running Pre-Diploma Program	2	28	3	20	53	
	Institutes running Diploma Program	7	29	16	27	79	
Madhesh	Total No of Institutes	8	91	11	55	166	
	Institutes running Pre-Diploma Program	1	33	0	20	54	
	Institutes running Diploma Program	8	72	11	35	126	
Bagmati	Total No of Institutes	18	117	7	145	290	
	Institutes running Pre-Diploma Program	3	65	1	41	110	
	Institutes running Diploma Program	18	74	7	106	205	
	Total No of Institutes	12	59	8	35	115	

Gandaki	Institutes running Pre-Diploma Program	2	37	3	17	60	
	Institutes running Diploma Program	10	35	7	16	68	
Lumbini	Total No of Institutes	10	88	5	85	188	
	Institutes running Pre-Diploma Program	2	52	0	31	85	
	Institutes running Diploma Program	10	58	5	49	122	
Karnali	Total No of Institutes	4	107	2	18	132	
	Institutes running Pre-Diploma Program	1	61	0	17	79	
	Institutes running Diploma Program	4	71	2	5	82	
Sudurpashchim	Total No of Institutes	6	130	3	31	171	
	Institutes running Pre-Diploma Program	1	95	0	19	115	
	Institutes running Diploma Program	6	66	3	14	89	
Total	Total No of Institutes	65	636	52	422	1184	
	Institutes running Pre-Diploma Program	13	371	7	165	556	
	Institutes running Diploma Program	63	405	51	252	771	

Source : CTEVT, (2079)

24. Total Numbers of Technical Schools/ Institutions for Diploma/PCL programs, their Capacity and Enrollment in 2079 BS

SN	Name of Course	Province																Total	
		Koshi		Madhesh		Bagmati		Gandaki		Lumbini		Karnali		Sudurpashchim					
		No	Capacity	No	Capacity	No	Capacity	No	Capacity	No	Capacity	No	Capacity	No	Capacity	No	Capacity	No	Capacity
	Engineering	71	3408	96	4600	115	5416	35	1672	90	4288	35	1680	41	1962	483	23026		
1	Diploma in Architecture Engineering	3	144	0		4	192	0		4	192	0		0		11	528		
2	Diploma in Automobile Engineering	1	48	3	144	7	288	2	88	6	288	0		2	96	21	952		
3	Diploma in Biomedical Equipment Engineering	0		0		1	24	0		0		0		0		1	24		
4	Diploma in Civil Engineering	35	1680	44	2104	52	2496	23	1104	35	1680	22	1056	27	1290	238	11410		
5	Diploma in Computer Engineering	10	480	20	960	8	384	4	192	8	384	5	240	4	192	59	2832		
6	Diploma in Electrical Engineering	3	144	8	384	10	480	2	96	5	240	0		2	96	30	1440		
7	Diploma in Electrical and Electronics Engineering	2	96	2	96	2	96	0		2	96	0		0		8	384		
8	Diploma in Electronics Engineering	1	48	2	96	2	96	1	48	1	48	0		0		7	336		
9	Diploma in Geomatic Engineering	5	240	9	432	15	720	1	48	12	576	6	288	2	96	50	2400		
10	Diploma in Information Technology	6	288	4	192	7	328	1	48	6	280	2	96	1	48	27	1280		

11	Diploma in Mechanical Engineering	2	96	4	192	3	144	0		4	168	0		1	48	14	648
12	Diploma in Refrigeration and Air Conditioning	1	48	0		0		0		1	48	0		1	48	3	144
13	Diploma in Hydropower Engineering	2	96	0		3	144	1	48	5	240	0		0		11	528
14	Diploma in Mechatronics Engineering	0		0		1	24	0		0		0		0		1	24
15	Diploma in Agro Engineering	0		0		0		0		1	48	0		1	48	2	96
Health		65	2380	68	2540	187	6832	29	1050	74	2660	15	559	37	1360	475	17372
1	Certificate in Acupuncture & Acupressure	0		0		1	48	0		0		0		0		1	48
2	Certificate in Ayurved General Science	0		2	80	3	120	0		1	40	2	80	0		8	320
3	Certificate in Dental Science	1	48	3	120	8	320	1	40	0		1	40	2	80	16	640
4	Certificate in Medical Laboratory Technology	16	590	12	360	37	1110	6	180	18	540	4	120	7	230	100	3030
5	Diploma in Diagnostic Radiography	6	190	2	60	20	630	3	90	5	150	1	30	2	60	39	1190
6	Diploma in Homiopathy	0		0		1	48	0		0		0		0		1	48
7	Certificate in Physiotherapy	3	110	0		3	110	1	30	4	120	0		0		11	380
8	Diploma in Pharmacy	7	280	6	240	28	1120	4	160	9	360	1	40	8	320	63	2520

9	Diploma in Ophthalmic Science	0		2	80	3	120	1	40	3	120	1	40	2	80	12	480
10	Proficiency Certificate in General Medicine	19	760	21	840	32	1302	5	190	14	560	3	120	7	280	101	4052
11	Proficiency Certificate in Nursing	13	500	19	720	51	1940	8	320	20	760	2	80	9	320	122	4640
12	Diploma in Yoga and Naturopathy	0		1	40	0		0		0		0		0		1	40
	Agriculture	36	1440	37	1480	49	1960	30	1200	43	1720	51	2040	44	1760	290	11600
1	Diploma in Animal Science	11	440	17	680	15	600	11	440	14	560	12	480	14	560	94	3760
2	Diploma in Food and Dairy Technology	2	80	1	40	2	80	0		2	80	0		0		7	280
3	Diploma in Plant Science	23	920	19	760	32	1280	19	760	27	1080	39	1560	30	1200	189	7560
	Others	7	280	3	120	14	560	7	280	15	600	11	440	11	440	68	2720
1	Diploma in Hotel Management	4	160	1	40	6	240	1	40	2	80	0		1	40	15	600
2	Diploma in Entrepreneurship Development	0		0		1	40	0		0		0		0		1	40
3	Diploma in Social Works	0		0		1	40	0		0		0		0		1	40
4	Diploma in Forestry	3	120	2	80	6	240	6	240	13	520	11	440	10	400	51	2040
	Total Diploma	179	7508	204	8740	365	14768	104	4202	222	9268	112	4710	133	5522	1316	54718

Source : CTEVT, (2019)

25. Total Number of Students Enrollment in Technical Schools/ Institutions for Diploma/PCL programs by Province and by sex in 2079 BS

S.N	Program	Private				Partnership				Constituted				TECS				TOTAL			
		Male	Female	Others	Total	Male	Female	Others	Total	Male	Female	Others	Total	Male	Female	Others	Total	Male	Female	Others	Total
1	Acupuncture, Acupressure and Moxibustion	5	10		15													5	10		15
3	Agricultural Engineering									14	33		47					14	33		47
3	Agriculture (Animal Science)(Semester)	38	19		48	124	66		190	433	279	1	713	645	438		1083	1240	793	1	2034
4	Agriculture (Plant Science)(Semester)	11	19		30	81	164		245	221	495		716	557	973		1510	850	1651		2501
5	Architecture Engineering	5	7		12	19	35		44	26	18		44	5	4		13	55	58		113
6	Automobile Engineering					66	5		71	150	9		159	31			31	247	14		261
7	Biomedical Engineering					5	1		6	15	6		21					20	7		27
8	Biomedical Equipment Engineering	15	9		24													15	9		24
9	Civil Engineering	495	112		607	517	213		730	908	313		1221	1572	765		2717	3918	1383		5301
10	Civil Engineering (Specialized in Hydropower)									98	23		121	17	8		25	115	31		146
11	Civil Engineering(Thap)									66	24		90					66	24		90
12	Computer Engineering	253	66		319	26	33		59					351	263		554	630	302		932
13	Dental Science(Dental Hygiene)	52	298		350					18	29		39					62	279		341
14	Diagnostic Radiography	104	312		416					45	71		117					149	384		533
15	Electrical & Electronics Engineering	21	1		22	43	6		49	27	1		28					91	8		99
16	Electrical Engineering	92	5		97	47	7		54	230	33		263	145	35		290	554	70		624
17	Electronics Engineering					19			19									19			19
18	Food & Dairy Technology	8	7		15	21			21	17	33		50	4	4		8	29	65		94
19	Forestry	16	4		20	58	49		107	148	185		253	170	127		297	392	285		677
20	General Agurved Medicine	35	26		61	16	24		40									51	50		101
21	General Medicine	1662	1982		3654					79	61		140					1741	2053		3794
22	Geomatics Engineering	27	13		40	206	51		257	200	39		239	358	167		565	833	350		1183
23	Hotel Management					58	27		85	146	51		195	45	21		64	245	99		344
24	Information Technology					59	52		111	211	80		291	128	95		223	398	207		605
25	Mechanical Engineering	9			9	75	1		76	136	3		139					220	4		224
26	Mechtronics Engineering									15	3		18					15	3		18
27	Medical Laboratory Technology	398	1571		1969	11	17		28	17	42		59					426	1590		2016
28	Nursing	68	1520		1588	11	109		120	6	34		40					85	1673		1758
29	Ophthalmic Science	19	81		100					22	88		110					41	161		202
30	Pharmacy	677	843		1520	143	38		181	260	249		509					1079	1190		2269
31	Physiotherapy	10	94		104					6	34		40					16	124		140
32	Refrigeration and A/C									9			9					9			9
33	Social Works	2	2		4													2	2		4
34	Yoga and Naturopathy					4	7		11									4	7		11
1		4032	6960		10992	1519	1014		2533	3499	3189	1	5689	4496	2824		7320	13636	12989	1	26626

Source : CTEVT, (2079)

26. Total Numbers of Technical Schools/ Institutions for Pre-Diploma programs, their Capacity and Enrollment

SN	Name of Course	Province															
		Koshi		Madhesh		Bagmati		Gandaki		Lumbini		Karnali		Sudurpashchim		Total	
		No	Capacity	No	Capacity	No	Capacity	No	Capacity	No	Capacity	No	Capacity	No	Capacity	No	Capacity
	Engineering	49	1968	53	2104	76	3049	28	1120	65	2696	38	1529	43	1720	355	14079
1	Pre-Diploma in Automobile Engineering	0		0		3	164	1	40	4	139	0		0		8	274
2	Pre-Diploma in Refrigeration and AC Engineering	0		0		0		0		1	20	0		0		1	20
3	Pre-Diploma in Water Supply and Sanitation Engineering	1	40	0		1	35	0		1	40	0		0		3	115
4	Pre-Diploma in Civil Engineering	26	1008	21	840	39	1560	15	520	24	950	25	1000	29	1140	177	7070
5	Pre-Diploma in Computer Engineering	9	360	11	440	9	360	3	120	9	360	5	200	5	200	51	2040
6	Pre-Diploma in Electrical Engineering	8	320	13	520	15	595	7	280	15	590	5	200	4	160	69	2745
7	Pre-Diploma in Electronics Engineering	0		0		0		0		2	52	0		0		2	52
8	Pre-Diploma in Mechanical Engineering	0		2	64	3	115	2	80	3	104	0		0		10	363
9	Pre-Diploma in Survey Engineering	5	200	6	240	5	200	2	80	9	360	3	120	3	120	33	1320
10	Pre-Diploma in Automobile (Apprenticeship)	0		0		1	80	0		0		0		0		1	80
	Agriculture	28	1120	25	1000	67	2680	45	1800	51	2040	46	1840	93	3720	375	15000
1	Pre-Diploma in Animal Science	13	520	10	400	29	1160	13	520	18	720	20	800	26	1040	129	5160
2	Pre-Diploma in Plant Science	15	600	12	480	37	1480	30	1200	31	1240	46	1840	65	2600	236	9440
3	Pre-Diploma in Livestock Production/Animal Health	0		3	120	1	40	2	80	2	80	0		2	80	10	400
	Other	3	120	1	40	7	280	6	240	5	190	0		2	80	24	920
1	Pre-Diploma in Entrepreneurship Development	0		1	40	1	40	0		1	40	0		2	80	5	200
2	Pre-Diploma in Computer Application and Secretarial Management	1	40	0		0		0		2	70	0		0		3	110
3	Pre-Diploma in Social Mobilization	2	80	0		2	80	2	80	2	80	0		0		8	320
4	Pre-Diploma in Textile and Sericulture	0		0		1	40	0		0		0		0		1	40
5	Pre-Diploma in Culinary Art	0		0		3	120	2	80	0		0		0		5	180
6	Pre-Diploma in Hotel Management (Apprenticeship)	0		0		0		2	70	0		0		0		2	70
	Pre-Diploma Total	80	3208	79	3144	150	6009	79	3130	124	4836	104	4160	138	5520	754	29999

Source: CILEVI, (2075)

27. Total Number of Students Enrollment in Technical Schools/ Institutions for TSLC programs in 2079 BS

SN	Program	Ethnicity				Caste				Contribution				TSCS				Total			
		Male	Female	Others	Total	Male	Female	Others	Total	Male	Female	Others	Total	Male	Female	Others	Total	Male	Female	Others	Total
1	Agriculture (Plant Science)	47	124		169	7	15		22	37	127		164	595	1381		1976	685	1657		2342
2	Automobile Engineering									49			49	95	14		110	145	14		199
3	Automobile Engineering (Apprenticeship)					17	1		18	20	132	7	139	72	3		75	231	12		243
4	Civil Engineering	486	298		684	6	3		9	91	96		147	301	218		520	815	578		1414
5	Civil Engineering (Apprenticeship)	18			18	52	47		99					93	44		137	169	53		290
6	Computer Application & Secretarial Management									2	18		20					2	18		20
7	Computer Engineering	46	41		86	5	12		17					844	427	1	811	484	481	1	914
8	Culinary Arts									19	4		23					19	4		23
9	Early Childhood Development Facilitation (Apprenticeship)						19		19	3	57		60		20		20	3	115		119
10	Electrical Engineering	211	29		240					62	6		68	820	60		880	594	95		689
11	Electrical Engineering (Apprenticeship)	30	7		37	12	14		26	34	2		36	37	10		47	154	33		187
12	Electronic Engineering									35	2		37					35	2		37
13	Entrepreneurship Development	20	77		97													20	77		97
14	Hotel Management									10	2		12					10	2		12
15	Hotel Management (Apprenticeship)					18	56		74	120	44	35	155	25	15		40	139	100		239
16	Information Technology (Apprenticeship)					15	15		30					67	133		200	102	148		250
17	Livestock Production Animal Health	318	237		555	46	12		58	69	63	58	127	420	451		871	847	769		1616
18	Mechanical Engineering									56	8		64	17	1		18	73	9		82
19	Mechanical Engineering (Apprenticeship)	27	2		29	17	1		18	30	46	7	37	30	10		60	128	23		190
20	Refrigeration & AC Engineering									26			26					26			26
21	Social Mobilization	9	21		30													9	21		30
22	Survey Engineering	360	163		523	11	6		17	45	24		69	5	7		12	421	159		580
23	Veterinary Science	74	39		113									110	180		290	184	269		453
Total		1598	1098		2696	229	229		458	750	414		1164	3572	3023	1	6595	5265	4718	1	9983

Source : TEVT, (2074)

28. Skill Tests and Results

SN	Level	2076 Ashar		2076/77		2077/78		2078/79		2079 Ashar	
		Candidates	Passed	Candidates	Passed	Candidates	Passed	Candidates	Passed	Candidates	Passed
1	Primary	8723	6788							8723	6788
2	Level 1	397133	318887	45934	35427	17400	13033	48944	30016	509411	395163
3	Level 2	50286	24108	5469	2429	786	394	81266	3126	137767	30057
4	Level 3	5502	2146	319	57	351	67	1217	144	7389	2414
5	Level 4	39	31	11	11					52	42
	Total	462483	349771	51733	37924	18531	13494	58287	33286	663340	424464

Occupational	Level					Grand Total
	1	2	3	4	Ele	
Agriculture	31	8	2			41
Automobile Engineering	6	11	2			19
Business	2	1	1	1		5
Cement Plant			1			1
Computer	1	2	4			7
Construction	27	15	3		1	46
Cultural		1				1
Electrical Engineering	7	8	2	2		19
Electronics	7	7	1		2	17
Forestry	3	1			1	5
Handicraft	9	1	3		3	16
Health	7	4	4	2		17
Health/Human Service	1					1
Health/Service		1				1
Hospitality Industry	17	3	1		1	22
Leather Goods & Industry	1	1			1	3
Library and Information Science	1	1	1			3
Mechanical Engineering	17	18	11			46
Mountaineering			1	1		2
Others	1					1
Photography	1					1
Printing	1	1	2			4
Renewable Energy	2	4		1		7
Security Service	1	1				2
Tailoring/Garment	8	3	1			12
Textile	8	2			1	11
Yoga		1				1
Grand Total	159	95	40	7	10	311

Source : CTEVT, (2079)

29. National Assessment of Students Achievement

Grade 3				Grade 5				Grade 8				Grade 10			
Nepali	Maths	Nepali	Maths	Nepali	Maths	English	English	Nepali	Maths	Social	Science	Nepali	Maths	English	Science
								49	43	49					
								49	41	49					
								48	45	50					
63	60	60	53	54											
64	60	61	53	53											
63	60	59	54	55											
								48	35		41				
								48	33		39				
								48	38		43				
52	45	46	48	47											
54	45	48	50	47											
51	45	46	48	47											
								500	500		500				
								501	495		498				
								500	505		503				
		500	500												
		501	499												
		499	501												
												500	500	500	500
												500	492	496	493
												501	510	506	509
						496		502	483		473				
						496		502	478		473				
						506		499	490		468				

Source : ERO-2022

30. Total Number of Faculties and Students Enrolment in Higher Education by Province in 2078 BS

Province/Faculty	Koshi		Madhesh		Bagmati		Gandaki Pradesh		Lumbini		Karnali Pradesh		Sudurpaschim Pradesh		Total	
	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total
Agriculture	294	563	74	157	1224	2040	295	572	516	1039	83	175	133	210	2619	4756
AVF	0	0	0	0	522	724	0	0	0	0	0	0	0	0	522	724
Ayurveda	0	0	17	24	50	96	0	0	113	259	0	0	0	0	180	379
Forestry	0	0	0	0	531	883	45	96	0	0	0	0	0	0	576	979
Medicine	1423	3479	272	808	5420	14901	1053	2698	1475	2865	26	64	0	0	9669	24815
Engineering	1049	1256	550	631	15290	18381	2733	3357	801	1014	497	575	308	395	21228	25609
S&T	3224	4957	1722	2200	17371	25354	827	1613	1444	2540	270	371	970	1228	25828	38263
HSS	1875	3187	1106	1640	12595	22782	1195	2185	2082	3562	562	1288	988	2121	20403	36765
Management	10481	26549	9255	17819	47006	104263	6190	18751	10596	28907	1898	4172	5342	12618	90768	213079
Education	3804	15081	8223	14619	9695	20870	1576	9162	5325	18889	6836	13560	2765	10030	38224	102211
Law	474	730	569	703	4437	7346	218	354	811	1219	75	162	0	0	6584	10514
Buddhism	0	0	0	0	98	172	0	0	87	111	0	0	0	0	185	283
Sanskrit	207	310	191	286	908	1076	344	397	215	296	0	0	72	84	1937	2449
Total	22831	56112	21979	38887	115147	218888	14476	39185	23465	60701	10247	20367	10578	26686	218723	460826

Source : UGC

31. University wise Student Enrollment of Higher Education by Province and by Sex in 2078 BS

University/Province	Koshi		Madhesh		Bagmati		Gandaki		Gandaki		Karnali		Sudurpaschim		Total	
	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total
KU	430	1029	0	0	6868	12658	373	817	975	1542	0	0	0	0	16045	16045
KAIS	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	26	64	0	0	64	64
BU	0	0	0	0	224	304	0	0	281	519	0	0	0	0	823	823
PokU	387	498	0	0	12127	21429	3846	6858	2196	3918	0	0	816	1463	34166	34166
PU	2623	5049	291	2657	9140	18129	143	521	67	540	0	0	0	0	26895	26895
TU	18358	47593	20171	35346	80790	157756	9435	29971	18469	50142	6513	12405	5353	14055	347269	347269
MWU	0	0	0	0	519	826	0	0	1002	3117	3618	7769	0	0	11712	11712
PAHS	0	0	0	0	93	234	0	0	0	0	0	0	0	0	234	234
FWU	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4234	10922	10922	10922
BPKHS	653	1334	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1334	1334
NSU	207	310	208	310	956	1172	344	397	328	555	0	0	72	84	2828	2828
AFU	243	299	74	157	1746	2812	178	344	147	368	60	128	103	162	4270	4270
NAMS	0	0	0	0	201	642	0	0	0	0	0	0	0	0	642	642
NOU	0	0	0	0	2481	2926	0	0	0	0	0	0	0	0	2926	2926
RIU	0	0	235	417	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	417	417
PokHS	0	0	0	0	0	0	58	76	0	0	0	0	0	0	76	76
GU	0	0	0	0	0	0	99	201	0	0	0	0	0	0	201	201
Total	22831	56112	21979	38887	115147	218888	14476	39185	23465	60701	10247	20367	10578	26686	218723	460826

Source : UGC

32. Level wise Student Enrollment of Higher Education by Types of Campuses in 2078 BS

Campus Type/Level I	Constituent		Community		Private		Total
	Male	Total	Male	Total	Male	Total	
Bachelor	71992	136528	45316	126189	72571	148237	189879
Master	16979	29081	4126	7855	5573	10232	26678
PhD	558	658	0	0	0	0	558
PGD	112	267	0	0	8	15	120
MPhil	1443	1704	0	0	45	60	1488
Total	91084	168238	49442	134044	78197	158544	218723

Source : UGC

33. Faculty Wise Student Enrollment of Higher Education by University in 2078

University/ Faculty	Agriculture		AntiVetFish		Ayurveda		Forestry		Medicine		Engineering		S&T		HSS		Management		Education		Law		Buddhism		Sanskrit		Total	
	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total
KU	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	8446
KAHS	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	76
LBU	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	823
PokU	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	15172
PU	0	0	50	80	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	13164
TU	994	1731	0	0	0	0	199	331	2764	4555	10982	12558	17032	25670	17122	30301	70485	172170	33972	91282	5559	8271	0	0	0	0	0	150809
MWU	23	47	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1779	3708	1898	5238	75	162	0	0	0	0	0	5169
PAHS	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	93
FNU	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	380	445	1071	2502	5408	948	3515	0	0	0	0	4334
BPKHS	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	683
NSU	0	0	0	0	180	379	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	93
AFU	1022	2978	472	644	0	0	377	648	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2451
NAMS	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	201
NOU	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	892	1058	411	485	331	477	0	0	0	0	0	2481
BUU	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	58	130	0	0	0	0	0	0	0	0	0	235
PokHS	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	58
GU	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	30	36	0	0	11	42	0	0	0	0	0	99
Total	2619	4756	522	724	180	379	576	979	9609	24815	21228	25609	25828	38263	20403	36345	90768	213079	38224	102211	6584	10514	185	283	1937	2449	218723	460826

Source : UGC

34. Province wise Student Enrollment of Higher Education by Level In 2078 BS

Province /Level	Koshi		Madesh		Bagmati		Gandaki		Lumbini		Karnali		Sudurpaschim		Total
	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	
Bachelor	20662	52072	19895	35641	95913	186342	12957	36339	21338	56548	9452	18916	9662	25096	410954
Master	2140	4005	2084	3246	17155	29943	1497	2819	2127	4153	759	1412	916	1590	47168
PhD	1	1	0	0	533	628	22	27	0	0	2	2	0	0	658
PGD	0	0	0	0	120	282	0	0	0	0	0	0	0	0	282
MPhil	28	34	0	0	1426	1693	0	0	0	0	34	37	0	0	1764
Total	22831	56112	21979	38887	115147	218888	14476	39185	23465	60701	10247	20367	10578	26686	460826

Source : UGC

35. Bachelor Level Student Enrollment by Faculty and Province in 2078 BS

	Bagmati		Gandaki		Karnali		Lumbini		Madhesh		Koshi		Sudurpaschim		Total
	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	Male	Total	
Agriculture	787	591	295	277	83	92	516	523	74	83	294	269	133	77	1912
AVF	332	139													332
Ayurveda	50	46					113	146	17	7					180
Buddhism	13	12					37	7							50
Education	8448	10670	1576	7586	6399	6479	5206	13421	8223	6396	3804	11277	2603	7114	62943
Engineering	14139	2933	2585	600	449	76	749	208	550	81	1049	207	308	87	19829
Forestry	269	211	45	51											314
HSS	8652	8218	927	826	459	455	1639	1195	716	325	1588	1151	781	967	13137
Law	4344	2803	218	136	75	87	811	408	569	134	466	252			6483
Management	39215	49196	5334	11545	1710	2143	9189	16760	7639	7645	9083	14589	4822	6922	108800
Medicine	4416	8667	932	1550	23	36	1444	1367	241	513	1186	1903			8242
S&T	14607	6815	716	758	254	96	1444	1096	1690	475	3000	1659	943	255	22654
Sanskrit	641	128	329	53			190	79	176	87	192	103	72	12	1600
Total	95913	90429	12957	23382	9452	9464	21338	35210	19895	15746	20662	31410	9662	15434	189879

Source : UGC

36. PGD Level Student Enrollment by Faculty and Province in 2078 BS

Province/Faculty	Koshi		Madhesh		Bagmati		Gandaki		Lumbini		Karnali		Sudurpaschim		Total	
	Male	Female	Male	Female	Male	Female	Male	Female	Male	Female	Male	Female	Male	Female	Male	Female
Agriculture	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
AVF	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ayurveda	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Forestry	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Medicine	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Engineering	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
S&T	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
HSS	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Management	0	0	0	0	30	11	0	0	0	0	0	0	0	0	30	11
Education	0	0	0	0	90	151	0	0	0	0	0	0	0	0	90	151
Law	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Buddhism	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Sanskrit	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Total	0	0	0	0	120	162	0	0	0	0	0	0	0	0	120	162

Source : UGC

37. Master Level Student Enrollment by Faculty and Province in 2078 BS

	Bagmati		Gandaki		Karnali		Lumbini		Madhesh		Koshi		Sudurpaschim		Total	
	Male	Female	Male	Female	Male	Female	Male	Female	Male	Female	Male	Female	Male	Female	Male	Female
Agriculture	360	212													360	212
AVF	154	62													154	62
Buddhism	85	82					50	17							135	79
Education	308	172			437	245	119	143					162	151	1026	711
Engineering	1079	151	148	24	48	2	52	5							1327	182
Forestry	250	138													250	138
HSS	3643	1919	253	162	103	271	443	285	390	209	287	161	207	166	5326	3173
Law	93	106	849	1013							8	4			950	1123
Management	7503	7987	121	95	152	128	1407	1551	1616	919	1370	1473	520	354	12689	12507
Medicine	1004	814	111	28	3	2	31	23	31	23	236	153			1416	1043
S&T	2610	1159	15	0	16	5	25	2	32	3	224	74	27	3	2949	1246
Sanskrit	66	6							15	8	15	0			96	14
Total	17155	12788	1497	1322	759	653	2127	2026	2084	1162	2140	1865	916	674	26678	20490

Source : UGC

38. M. Phil. Level Student Enrollment by Faculty and Province in 2078 BS

Province/Faculty	Koshi		Madhesh		Bagmati		Gandaki		Lumbini		Karnali		Sudurpaschim		Total	
	Male	Female	Male	Female	Male	Female	Male	Female	Male	Female	Male	Female	Male	Female	Male	Female
Agriculture	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
AVF	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ayurveda	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Forestry	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Medicine	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Engineering	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
S&T	0	0	0	0	119	2	0	0	0	0	0	0	0	0	119	2
HSS	0	0	0	0	299	47	0	0	0	0	0	0	0	0	299	47
Management	28	6	0	0	184	49	0	0	0	0	34	3	0	0	246	58
Education	0	0	0	0	824	169	0	0	0	0	0	0	0	0	824	169
Law	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Buddhism	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Sanskrit	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Total	28	6	0	0	1426	267	0	0	0	0	34	3	0	0	1488	276

Source : UGC

39. Ph. D. Level Student Enrollment by Faculty and Province in 2078 BS

Province/Faculty	Koshi		Madhesh		Bagmati		Gandaki		Lumbini		Karnali		Sudurpaschim		Total	
	Male	Female	Male	Female	Male	Female	Male	Female	Male	Female	Male	Female	Male	Female	Male	Female
Agriculture	0	0	0	0	77	13	0	0	0	0	0	0	0	0	77	13
AVF	0	0	0	0	36	1	0	0	0	0	0	0	0	0	36	1
Ayurveda	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Forestry	0	0	0	0	12	3	9	3	0	0	0	0	0	0	21	6
Medicine	1	0	0	0	12	3	0	0	0	0	0	0	0	0	13	3
Engineering	0	0	0	0	72	7	0	0	0	0	0	0	0	0	72	7
S&T	0	0	0	0	35	7	0	0	0	0	0	0	0	0	35	7
HSS	0	0	0	0	1	3	15	2	0	0	0	0	0	0	16	5
Management	0	0	0	0	74	14	7	3	0	0	2	0	0	0	83	17
Education	0	0	0	0	25	13	0	0	0	0	0	0	0	0	25	13
Law	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Buddhism	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Sanskrit	0	0	0	0	201	34	0	0	0	0	0	0	0	0	201	34
Total	1	0	0	0	545	98	31	8	0	0	2	0	0	0	579	106

Source : UGC

40. Human Resources Working in Universities by Qualification and Sex

S.N.	University	Sex	Professor	Assistant Prof.	Reader	Lecturer	Asst.-Lecture	Teaching assistant	Total - Teaching Staffs	Non-Teaching Staffs
1	AFU	Male								
		Female								
		Total	36		7	55	11		109	
2	FWU	Male								
		Female								
		Total	17		47	244		183	491	
3	anchal Unive	Male								
		Female								
		Total			11	35	28		74	
4	KU	Male								
		Female								
		Total	23		120	86	23		252	
5	LBU	Male								
		Female								
		Total	3		2	8	10		23	
6	PokU	Male								
		Female								
		Total	5		8	120			133	
7	TU	Male								
		Female								
		Total	688		1990	3853	1061		7592	
8	MWU	Male								
		Female								
		Total	6		19	263	57		345	
9	NSU	Male								
		Female								
		Total	57		171	361	156		745	
10	KAHS	Male								
		Female								
		Total	10		5	61			76	
11	RJU	Male								
		Female								
		Total			6	9	5		20	
12	NOU	Male								
		Female								
		Total	2		3	12	9		26	
13	PAHS	Male								
		Female								
		Total	32		25	72	76		205	
14	PAHSPok	Male								
		Female								
		Total	8		38	56			102	
15	GU	Male								
		Female								
		Total							32	
16	NAMS	Male								
		Female								
		Total	58		100	118	53		329	
	Grand Total	Male	0	0	0	0	0	0	0	
		Female	0	0	0	0	0	0	0	
		Total	945	0	2552	5353	1489	183	10554	

Source : UGC.

41. Total Number of Universities Campuses/Colleges and students enrollment by Province in 2078 BS

University	Category	Koshi		Madhesh		Bhagmati		Gandaki		Lumbini		Rapti		Sudurpashchim	
		Students	Campuses	Students	Campuses	Students	Campuses	Students	Campuses	Students	Campuses	Students	Campuses	Students	Campuses
	Community	22422	75	13200	41	30908	170	15552	24	24208	85	6878	26	10763	49
	Constituent	17255	57	12300	5	68576	27	11034	6	14863	2	3211	2	1366	3
	Private	12365	28	9843	34	33322	200	2965	30	10071	60	2317	17	1826	21
	Total	47542	160	35343	100	157256	487	29973	125	50142	152	12406	45	18055	73
	Community							149	2	282	2				
	Constituent	310	2	280	2	1076	3	207	2	273	3			84	1
	Private			24	1	56	1	67	1						
	Total	310	2	310	3	1172	4	357	5	555	5	0	0	84	1
	Community														
	Constituent	181	1			795	7			261	1				
	Private	808	1			4867	11	917	1	1261	2				
	Total	1029	2	0		12658	18	817	1	1542	3	0	0	0	0
	Community	217	5												
	Constituent	1053	7												
	Private	2287	15	2652	18	10129	63	521	5	540	5				
	Total	5049	27	2652	18	18129	63	521	5	540	5	0	0	0	0
	Community														
	Constituent					234	1								
	Private														
	Total	0	0	0	0	234	1	0	0	0	0	0	0	0	0
	Community														
	Constituent	498	1			91	2	345	6						
	Private					21338	37	3093	6	3928	11			1463	4
	Total	498	1	0	0	21429	39	6858	12	3928	11	0	0	1463	4
	Community														
	Constituent									482	3				
	Private					304	8			87	1				
	Total	0	0	0	0	304	8	0	0	519	4	0	0	0	0
	Community														
	Constituent	152	1	152	1	2738	5	248	1	204	2	47	1	142	1
	Private	137	2			24	1	95	1	164	2	81	1		
	Total	290	3	152	1	2812	6	344	2	368	4	128	2	162	1
	Community														
	Constituent													10922	16
	Private														
	Total	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	10922	16
	Community														
	Constituent									3117	3	7769	9		
	Private					826	1								
	Total	0	0	0	0	826	1	0	0	3117	3	7769	9	0	0
	Community														
	Constituent					2926	1								
	Private														
	Total	0	0	0	0	2926	1	0	0	0	0	0	0	0	0
	Community														
	Constituent			417	1										
	Private														
	Total	0	0	417	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Community														
	Constituent	1334	1												
	Private														
	Total	1334	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Community														
	Constituent					642	2	0	0	0	0	0	0	0	0
	Private														
	Total	0	0	0	0	642	2	0	0	0	0	0	0	0	0
	Community														
	Constituent											64	1		
	Private														
	Total	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	64	1	0	0
	Community														
	Constituent							75	1						
	Private														
	Total	0	0	0	0	0	0	75	1	0	0	0	0	0	0
	Community														
	Constituent							201	1						
	Private														
	Total	0	0	0	0	0	0	201	1	0	0	0	0	0	0
	Community	22710	81	13200	41	30908	170	15552	81	24408	87	6878	26	10763	49
	Constituent	17183	25	12163	9	68014	46	14931	17	19929	19	11091	13	12331	11
	Private	16212	47	12524	28	38405	172	2759	52	15891	61	2398	18	1368	25
	Total	56112	198	38887	123	118888	618	39185	152	50701	187	20367	57	26089	95
		460826	1440												

Source : UGC

42. Training Programs and Corresponding Number of Graduates under EVENT Project of the Year 2074/75 (2018) by Province (Trade Level 1)

Training Type	Training Areas/Sector/Name	Training Duration	Koshi	Madhesh	Bagmati	Gandaki	Lumbini	Karnali	Sudur Pashchim	Total
			RBST	RBST	RBST	VBST	RBST	RBST	RBST	RBST & VBST
Result Based/Voucher Based	Agriculture		60	277	288	38	120	278	0	40
	Automobile		0	0	0	37	14	39	0	0
	Computer		20	55	57	69	0	20	80	40
	Construction		118	535	236	7	156	696	40	458
	Electrical		272	558	532	67	372	951	100	257
	Electronics		40	152	134	77	177	80	0	60
	Handicraft		0	0	128	123	80	0	0	0
	Health		0	318	252	2026	278	139	0	0
	Hospitality Industry		191	0	97	286	203	118	40	0
	Mechanical		0	59	20	17	55	92	0	0
Total	Others		179	277	59	528	40	80	0	100
	Tailoring/Garment		0	278	355	885	556	239	60	80
			880	2509	2158	4160	2051	2732	320	1035

Source : EVENT

43. Training Programs and Corresponding Number of Graduates under EVENT Project of the Year 2075/76 (2019) by Province (Trade Level 1)

Training Type	Training Areas/Sector/Name	Training Duration	Koshi	Madhesh	Bagmati	Gandaki	Lumbini	Karnali	Sudur Pashchim	Total
			RBST	RBST	RBST	VBST	RBST	RBST	RBST	RBST & VBST
Result Based/Voucher Based	Agriculture		48	159	58	32	79	281	196	60
	Automobile		58	55	0	0	0	38	9	20
	Computer		20	0	0	7	0	0	40	0
	Construction		250	602	443	29	199	662	155	739
	Electrical		412	609	273	7	251	591	197	95
	Electronics		40	58	0	22	100	80	91	86
	Handicraft		0	0	58	10	0	0	0	0
	Health		412	152	178	1476	315	200	0	0
	Hospitality Industry		590	14	346	113	157	159	40	0
	Mechanical		0	54	0	7	56	27	64	0
Special Women Window	Others		259	337	20	254	0	20	100	200
	Tailoring/Garment		177	190	474	950	336	274	335	217
	Agriculture		92	186	96	0	59	100	98	40
	Automobile		20	0	0	0	0	0	0	0
	Computer		0	80	51	0	40	80	60	60
	Construction		60	251	156	60	18	249	58	355
	Electrical		60	226	174	60	152	162	40	58
	Electronics		40	40	74	0	90	77	127	0
	Hospitality Industry		236	0	71	0	118	136	40	40
			2774	3013	2472	2907	1970	3136	1650	2110
Total			880	2509	2158	4160	2051	2732	320	1035

Source : EVENT

44.Training Programs and Corresponding Number of Graduates under EVENT Project of the Year 2077/78 (2021) by Province (Level 1)

TrainingType	Training Areas/SectorName	Training Duration	Koshi RBST	Madhesh RBST	Gandaki RBST	Bagmati RBST	VBST	Lumbini RBST	Karnali RBST	SudurPashchim RBST	Total RBST& VBST
Result Based/Voucher Based	Agriculture	3 months/390 hours	155	153	93	260	39	413	238	117	1468
	Automobile		0	137	0	0	0	35	13	18	203
	Computer		20	98	15	39	0	0	79	0	251
	Construction		292	644	335	20	338	697	407	908	3641
	Electrical		774	797	469	8	249	786	353	182	3618
	Electronics		96	54	148	11	131	222	114	112	888
	Handicraft		0	0	30	69	0	0	0	0	99
	Health		867	480	404	74	493	381	99	188	2986
	Hospitality Industry		315	0	132	2586	163	232	40	37	3505
	Mechanical		39	77	10	285	51	39	0	13	514
Total	Others		200	140	133	236	0	40	20	198	967
	Tailoring/Garment		798	587	586	1935	481	527	478	332	5724
			3556	3167	2522	5302	1999	3372	1841	2105	23864

Source : EVENT

45.Training Programs and Corresponding number of Graduates under EVENT Project of the Year 2077/78 (2021) by Province (Level 1)

TrainingType	Training Areas/Sector Name	Training Duration	Koshi RBST	Madhesh RBST	Gandaki RBST	Bagmati RBST	VBST	Lumbini RBST	Karnali RBST	SudurPashchim RBST	Total RBST& VBST
Result Based/Voucher Based	Agriculture	3 months/390 hours	139	231	154	71	100	114	220	196	1225
	Automobile		60	113	80	0	20	40	0	0	313
	Computer		20	0	79	114	0	0	78	0	291
	Construction		434	186	359	10	242	605	452	1015	3303
	Electrical		630	689	415	161	316	912	434	80	3637
	Mechanical		88	93	120	0	179	180	60	0	720
	Handicraft		59	38	0	66	0	0	0	0	163
	Health		950	398	636	3916	535	634	212	159	7440
	Hospitality Industry		279	45	118	267	96	291	52	20	1168
	Mechanical		40	40	56	0	29	20	0	20	205
Special Women Window	Others	3 months/390 hours	20	235	157	109	0	0	0	160	681
	Tailoring/Garment		890	508	507	2765	618	574	375	476	6713
	Agriculture		97	140	180		79	200	120	40	856
	Computer		60	103	78		40	116	80	0	477
	Construction		140	100	73		40	234	80	480	1147
	Electrical		236	216	73		120	215	60	60	980
	Electronics		59	20	76		100	60	60	20	395
	Hospitality Industry		191	77	134		218	86	20	20	746
			4392	3232	3295	7479	2732	4281	2303	2746	30460
	Total										

Source : EVENT

46. Training Programs and Corresponding Number of Graduates under EVENT Project of the Year 2078/79 (2022) by Province (Level 1)

TrainingType	Training Areas/Sector/Name	Training Duration	Koshi	Madhesh	Bagmati	Gandaki	Lumbini	Karnali	SudurPashchim	Total RBST& VBST	
	Agriculture		RBST	RBST	RBST	RBST	RBST	RBST	RBST		
	Automobile		98	160	40	31	20	160	60	569	
	Computer		0	60	0	0	0	20	0	80	
	Construction		116	0	0	106	0	0	38	260	
Result Based/Voucher Based	Electrical	3 months/ 390 hours	89	177	237	30	94	334	137	1388	
	Electronics		274	162	39	27	180	354	140	117	1293
	Health		137	0	78	63	79	0	40	0	397
	Hospitality Industry		112	20	20	14	20	40	0	0	226
	Mechanical		60	0	59	376	114	158	0	0	767
	Others		0	40	20	443	0	20	0	0	523
	Tailoring/Garment		220	180	393	1771	279	180	160	80	2763
Special Migrant Window	Construction	3 months/ 390 hours	68	145	20		116	244	91	781	
	Electrical		220	173	75		176	468	205	181	1498
	Health		60	36	94		74	77	0	40	381
	Hospitality Industry		89	0	93		155	198	20	40	595
	Mechanical		0	66	59		57	56	0	0	238
	Others		0	0	14		0	0	0	0	14
	Total		1543	1317	1241	2405	1364	2309	891	12011	

Note: 2021 and 2022 Skill test in process

Source : EVENT

47. Training Programs and Corresponding number of Graduates under EVENT Project -II by Province (Level 2)

Year	TrainingType	Training Areas/Sector/Name	Trade Level	Training Duration	Koshi	Madhesh	Bagmati	Gandaki	Lumbini	Karnali	Sudur Pas.	Total
2019		Construction	L-2	3 months/390 hours	0	11	76	23	6	0	0	122
		Electronics	L-2		0	0	55	58	0	0	16	129
		Hospitality Industry	L-2		0	0	48	0	0	0	0	48
		Tailoring/Garment	L-2		0	40	139	60	20	20	0	279
2020	Result Based Level II	Construction	L-2	3 months/390 hours	36	95	60	53	250	38	310	842
		Electronics	L-2		20	90	35	0	36	0	35	216
		Hospitality Industry	L-2		0	0	10	9	0	0	0	19
		Tailoring/Garment	L-2		69	179	897	211	168	74	79	1677
2021		Construction	L-2	3 months/390 hours	59	20	52	12	17	20	169	349
		Electronics	L-2		0	20	28	0	0	20	0	68
		Hospitality Industry	L-2		16	0	0	0	0	0	0	16
		Tailoring/Garment	L-2		117	59	215	156	119	19	119	804
2020	OJT	Construction	L-2	1696 hours	0	0	96	0	40	0	60	196
		Hospitality Industry	L-2		0	0	0	0	17	0	0	17
2020	Apprenticeship	Automobile	NA	3120 hours	0	0	0	0	37	0	0	37
		Electronics	NA		0	0	0	0	20	0	0	20

Note: 2021 and 2022 Skill test in process

Source : EVENT

48.Summary of Skill Test Status

S.N.	Training Type	FY	Skill Test Appared	Skill Test Passed (Female)	Total Skill Test Passed
1	Result Based short term Training Level 1	2018	11,685	4,001	9,531
2	Voucher Based short- term Training Level 1		4,160	2,684	3,090
3	Result Based short- term Training Level 1	2019	12,955	4,313	9,934
4	Result Based short- term Training Level 2		578	153	252
5	Special Women Window Level 1		4,170	2,944	2,944
6	Voucher Based short- term Training Level 1		2,907	1,935	2,017
7	OJT Level 2	2020	213	0	0
8	Result Based short term Training Level 1		18,505	5,390	11,949
9	Result Based short term Training Level 2		2,629	371	641
10	Voucher Based short- term Training Level 1		5,259	1,959	2,134
11	Result Based short term Training Level 1	2021	18,380	4,871	9,805
12	Result Based short- term Training Level 2		1,244	1	18
13	Special Women Window Level 1		4,601	2,083	2,084
14	Voucher Based short- term Training Level 1		7,479	2,423	2,530
16	Result Based short- term Training Level 1	2022	6,118	145	527
17	Special Migrant Window Level 1		3,525	39	127
18	Voucher Based short- term Training Level 1		2,405	38	50
	Total		106,813	33,350	57,633

Source : EVENT

Note: Skill test running and skill test result in process

49. Annual NOC Report 2079 B S

S No	Country	Revenue	Approved	Cancelled	Remarks
1	Mexico	2000	1	0	
2	Argentina	6000	3	0	
3	Mauritius	92000	46	0	
4	Albania	32000	16	0	
5	Armenia	2000	1	0	
6	United States of America	10640000	5082	98	
7	Australia	134296002	50742	15365	
8	Austria	40000	19	1	
9	Azerbaijan	2000	1	0	
10	Bahrain	332000	165	1	
11	Bangladesh	1170000	559	20	
12	Belarus	2000	1	0	
13	Belgium	64000	30	2	
14	Bosnia And Herzegovina	6000	3	0	
15	Brunei	2000	1	0	
16	Canada	35676000	16716	830	
17	China	882000	428	2	
18	Costarica	10000	5	0	
19	Croatia	194000	95	1	
20	Cyprus	280000	118	3	
21	Czech Republic	196000	90	3	
22	Denmark	1268000	615	10	
23	Egypt	170000	84	1	
24	Estonia	8000	4	0	

25	Finland	1378000	653	14	
26	France	2054000	949	65	
27	Georgia	16000	7	1	
28	Germany	1230000	587	19	
29	Greece	268000	120	12	
30	Guyana	2000	1	0	
31	Hungary	182000	86	2	
32	Iceland	4000	2	0	
33	India	4738000	2160	84	
34	Indonesia	6000	3	0	
35	Ireland	494000	209	27	
36	Israel	2000	1	0	
37	Italy	176000	82	3	
38	Japan	40464000	20003	155	
39	Kuwait	188000	93	1	
40	Kyrgyz Republic	4000	2	0	
41	Kyrgyzstan	56000	26	2	
42	Latvia	82000	37	3	
43	Lithuania	106000	47	5	
44	Luxembourg	14000	6	1	
45	Malaysia	216000	103	2	
46	Malta	392000	180	13	
47	Netherlands	84000	39	1	
48	Newzealand	3052000	1416	54	
49	Norway	148000	68	3	
50	Oman	38000	18	0	
51	Pakistan	6000	3	0	
52	Philippines	258000	127	1	
53	Poland	558000	264	13	

54	Portugal	16000	8	0	
55	Qatar	738000	351	17	
56	Republic Of Korea	4702000	2225	80	
57	Romania	0	0	0	
58	Russia	2530000	1189	16	
59	Saudi Arabia	28000	1	0	
60	Scotland	2000	1	0	
61	Singapore	16000	6	0	
62	Slovenia	2000	1	0	
63	South Africa	78000	38	1	
64	Spain	158000	76	0	
65	Swaziland	2000	1	0	
66	Sweden	224000	106	4	
67	Switzerland	68000	29	3	
68	Tanzania	2000	1	0	
69	Thailand	1076000	526	2	
70	Turkey	20000	9	0	
71	UAE	4524000	2171	47	
72	United Kingdom (UK)	19580000	8707	787	
Grand Total		275354002	117563	17775	

Source : NOC शाखा

50. Information about the NOC Issued Subjects

1	Business and Law	29	Economics
2	Physiotherapy	30	Information Technology
3	Veterinary	31	Agriculture Science
4	DM/MCH	32	Journalism
5	Computer Science	33	Life Sciences
6	Masters Qualifying Program	34	Biochemistry
7	Anesthesiology	35	Public Policy
8	Obstetrics and Gynaecology	36	English
9	MDS	37	Plant Sciences
10	Animal Science	38	Natural Science
11	Pediatrics	39	Social Worker
12	Surgery	40	Korean Language
13	Dental	41	Health
14	Finance	42	MD/MS
15	Community Services	43	Language
16	Chemistry	44	Environment Science
17	Computing	45	Medicine
18	Cookery	46	Japanese Language
19	Foreign Affairs	47	Social Sciences
20	Governance and Development	48	Arts
21	Hospitality	49	Engineering
22	Pharmacy	50	Law
23	Mathematics	51	Business
24	Biology	52	Diploma
25	Science	53	Education
26	Automotive	54	Humanities and Social Studies
27	Forestry	55	Management
28	Architecture	56	Science and Technology

51. Libraries by Province

Types of Libraries	Koshi	Madhesh	Bagmati	Gandaki	Lumbini	Karnali	Sudurpashchim	Total
public and Community Library	215	157	245	119	111	22	59	928
Active public and community Library	45	13	64	35	42	7	22	228
Academic Library								
Special Library								
National Library	-	-	1	-	-	-		1

Source : Library Coordination and Records Section, MoEST, 2077 Library documentation and Documentation Section, MoEST, Based on the Survey report on the public community libraries in Nepal, 2022

५२.अध्यापन अनुमति पत्र			
साल/तह	माध्यमिक	निम्न माध्यमिक	प्राथमिक
२०६१	१८२१८	३२५९०	७०१८०
२०६२	१५३६६	३००२२	६३११३
२०६४	९७०१	३०६१६	४२६०
२०६६	१४३५६	५३०३५	१८९९६
२०६७	१६९६५	६८१२९	४२३०८
२०६८	२८९७३	८५९२१	
२०७०	१२००६	३३६३४	
२०७१	१६०८८	२८२९४	
२०७२	४२८७	३०३४	
२०७४	९५४		
२०७६	८४२१	४७३७	३८८२
२०७७			
२०७८	२३०१२		
२०७९		३३१५८	
जम्मा	१६८३४७	४०३१७०	२०२७३९

स्रोत: शिक्षक सेवा आयोग

५३.मिति २०७९ श्रावण २८ गते लिईएको निम्न माध्यमिक तह अध्यापन अनुमति पत्रको नतिजा सारांश			
प्रदेश	सम्मिलित सङ्ख्या	उत्तीर्ण	जम्मा प्रतिशत
कोशी	31688	6419	20.26
मधेश	25081	2657	10.59
बागमती	26282	6519	24.80
गण्डकी	17076	3751	21.97
लुम्बिनी	35173	7305	20.77
कर्णाली	24613	3244	13.18
सुदूरपश्चिम	21656	3263	15.07
जम्मा	181569	33158	18.26

स्रोत: शिक्षक सेवा आयोग

५५ माध्यमिक तह तृतीय श्रेणी शिक्षक पदको खला प्रतियोगितात्मक परीक्षा को विवरण

विषय	कोशी		मधेश		बागमती		गण्डकी		लुम्बिनी		कर्णाली		सुदूरपश्चिम प्रदेश		कुल जम्मा	
	सम्मिलित उत्तिर्ण	सम्मिलित उत्तिर्ण	सम्मिलित उत्तिर्ण	सम्मिलित उत्तिर्ण	सम्मिलित उत्तिर्ण	सम्मिलित उत्तिर्ण	सम्मिलित उत्तिर्ण	सम्मिलित उत्तिर्ण	सम्मिलित उत्तिर्ण	सम्मिलित उत्तिर्ण	सम्मिलित उत्तिर्ण	सम्मिलित उत्तिर्ण	सम्मिलित उत्तिर्ण	सम्मिलित उत्तिर्ण	सम्मिलित उत्तिर्ण	
नेपाली	116	104	26	24	47	42	79	68	42	38	13	12	55	49	378	337
अंग्रेजी	336	230	48	37	239	142	278	159	177	111	42	21	129	68	1249	768
गणित	140	28	15	4	177	78	150	33	73	14	61	8	45	11	661	176
विज्ञान	158	134	7	6	196	181	194	170	69	64	42	40	49	41	715	636
सामाजिक	178	171	22	20	130	124	102	100	78	72	25	23	62	55	597	565
अर्थशास्त्र	1	1			6	6	1	1	1	1			2	1	11	10
का.स तथा लेखा	22	21	2	2	69	69	29	28	14	14			9	9	145	143
शिक्षा											3				3	0
स्वास्थ्य											3				3	0
सूक्ष्मजैविक							1	1	1							1
कम्प्युटर विज्ञान	3	2					4	4	1	1			2	1	10	8
न्याय					1	1									1	1
जम्मा	954	691	120	93	865	643	838	564	455	315	189	104	353	235	3774	2645

स्रोत: शिक्षक सेवा आयोग

५६ शिक्षकहरूको विगत तिन वर्षमा उपलब्ध गराइएको स्वास्थ्य उपचार सुविधा

क्र.स.	आ.व.	स्वास्थ्य उपचार सुविधा लिने शिक्षक सख्या	कैफियत
१	०७६/७७	२७६६	
२	०७७/७८	३३६१	
३	०७८/७९	५२४६	

५७ विगत तिन वर्षमा उपलब्ध गराइएको निवृत्तभरण सुविधा

क्र.स.	आ.व.	निवृत्तभरण सुविधा लिने शिक्षक सख्या	कैफियत
१	०७६/७७	२६१६	
२	०७७/७८	२९१८	
३	०७८/७९	४९८१	

५८ विगत तीन वर्षमा उपलब्ध गराइएको उपदान सुविधा

क्र.स.	आ.व.	उपदान सुविधा लिने शिक्षक संख्या	कैफियत
१	०७६/७७	१५०	
२	०७७/७८	२४६	
३	०७८/७९	२५५	

५९ विगत तीन वर्षमा उपलब्ध गराइएको बिरामी बिदाको सुविधा

क्र.स.	आ.व.	बिरामी बिदा सुविधा लिने शिक्षक संख्या	कैफियत
१	०७६/७७	२७६६	
२	०७७/७८	३३६१	
३	०७८/७९	५२४६	

६० विगत तीन वर्षमा पेस भएको सम्पत्ति विवरण

क्र.स.	आ.व.	सम्पत्ति विवरण बुझाउने शिक्षक संख्या	कैफियत
१	०७६/७७	८४११३	
२	०७७/७८	८७३१७	
३	०७८/७९	८७५३२	

६१ विगत तीन वर्षमा पेस भएको अस्थायी सेवा सुविधा निर्धारण गरिएको शिक्षकको विवरण

क्र.स.	आ.व.	अस्थायी सेवा सुविधा निर्धारण गरिएको शिक्षक संख्या	कैफियत
१	०७५/७६	८४०७	
२	०७६/७७	१९३६	
३	०७७/७८	यस वर्ष कार्यक्रम नरहेको	
४	०७८/७९	३५५	

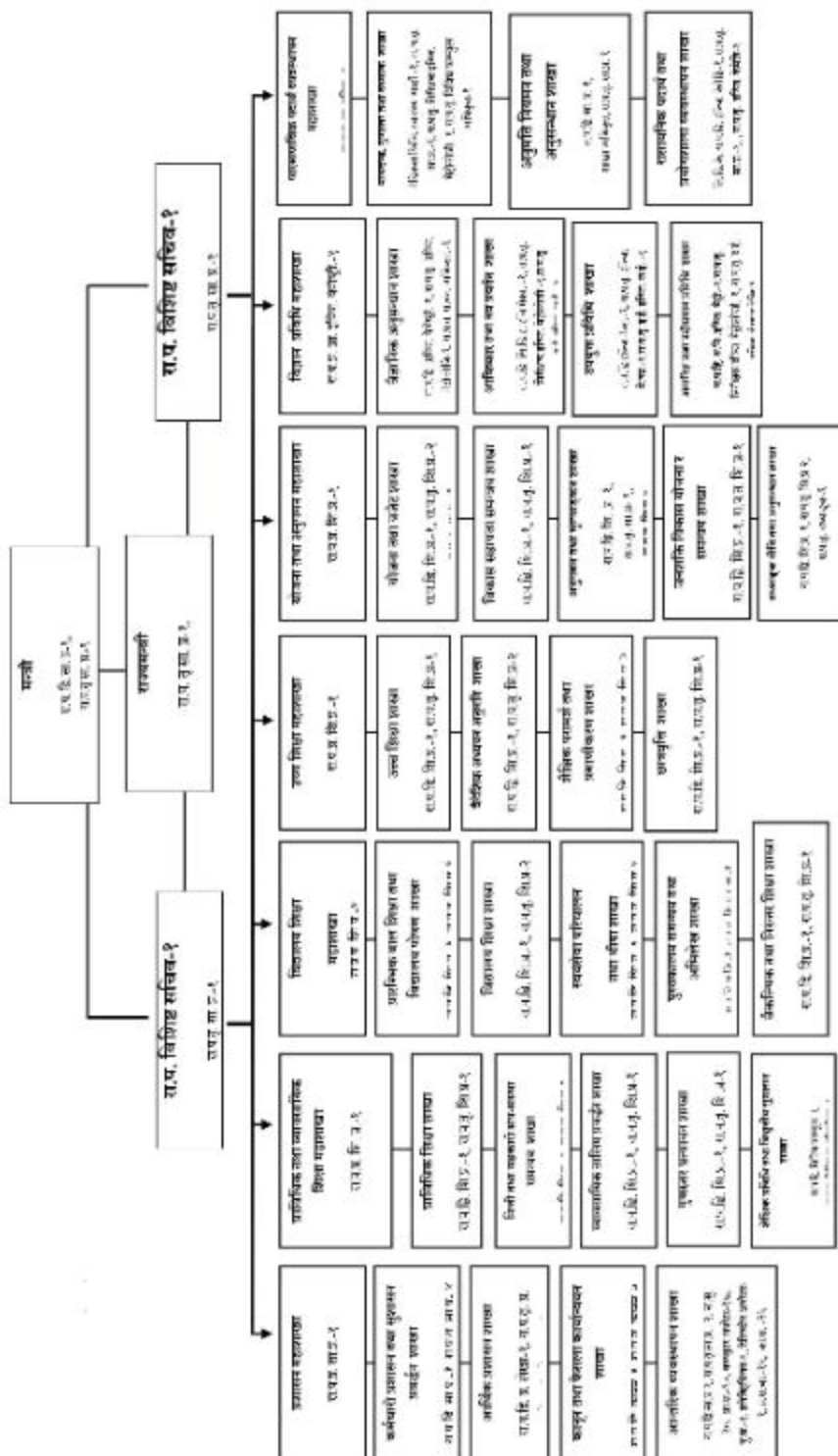
६२ विगत तीन वर्षमा वैयक्तिक नोकरी विवरण (सिटरोल) प्रमाणित गरिएको संख्या

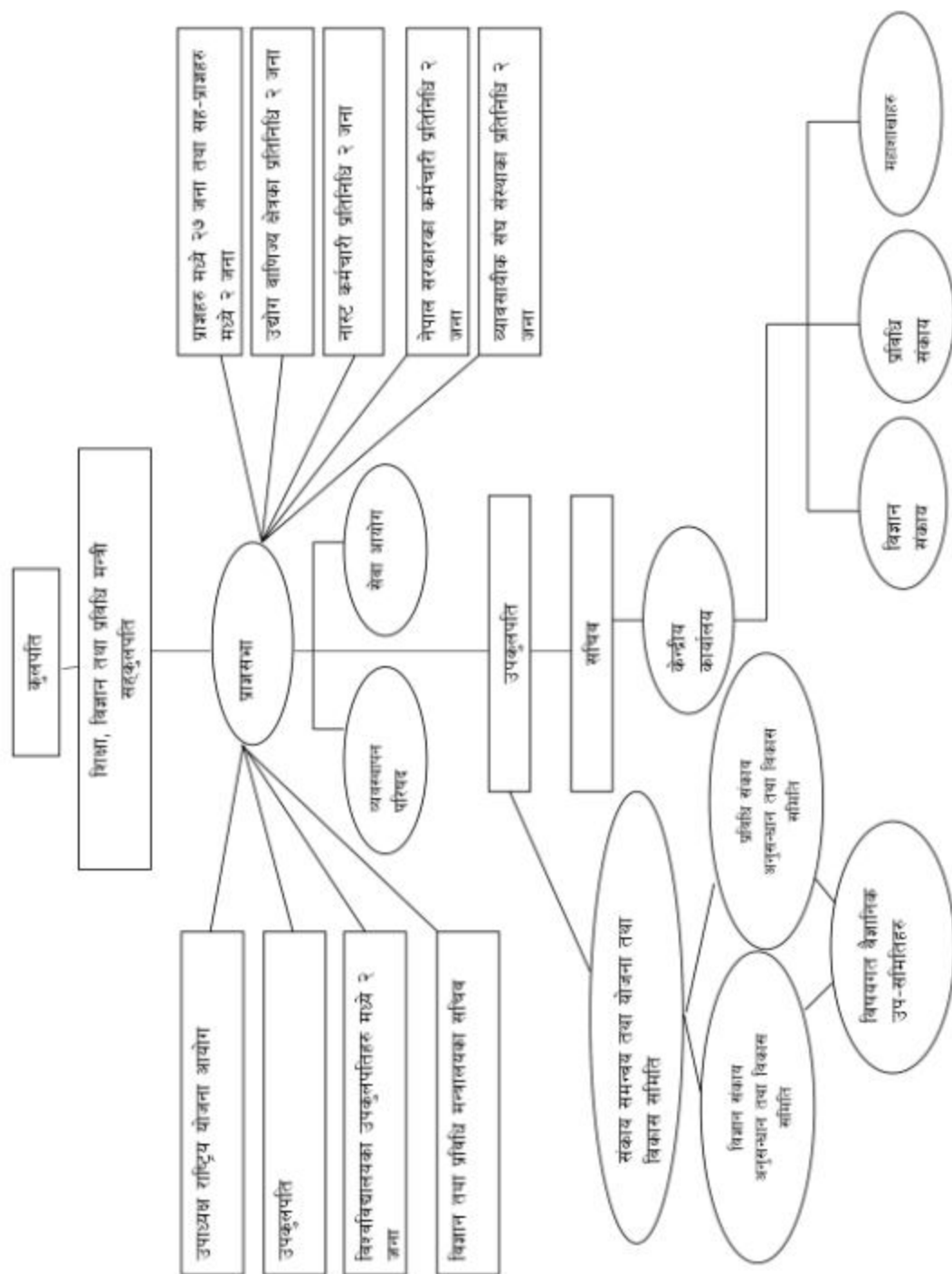
क्र.स.	आ.व.	तीन वर्षमा वैयक्तिक नोकरी विवरण (सिटरोल) प्रमाणित संख्या	कैफियत
१	०७६/७७	२३७४४	
२	०७७/७८	५०२	
३	०७८/७९	३५०	
४	०७९/८०	१९२२ चैत्र सम्म	

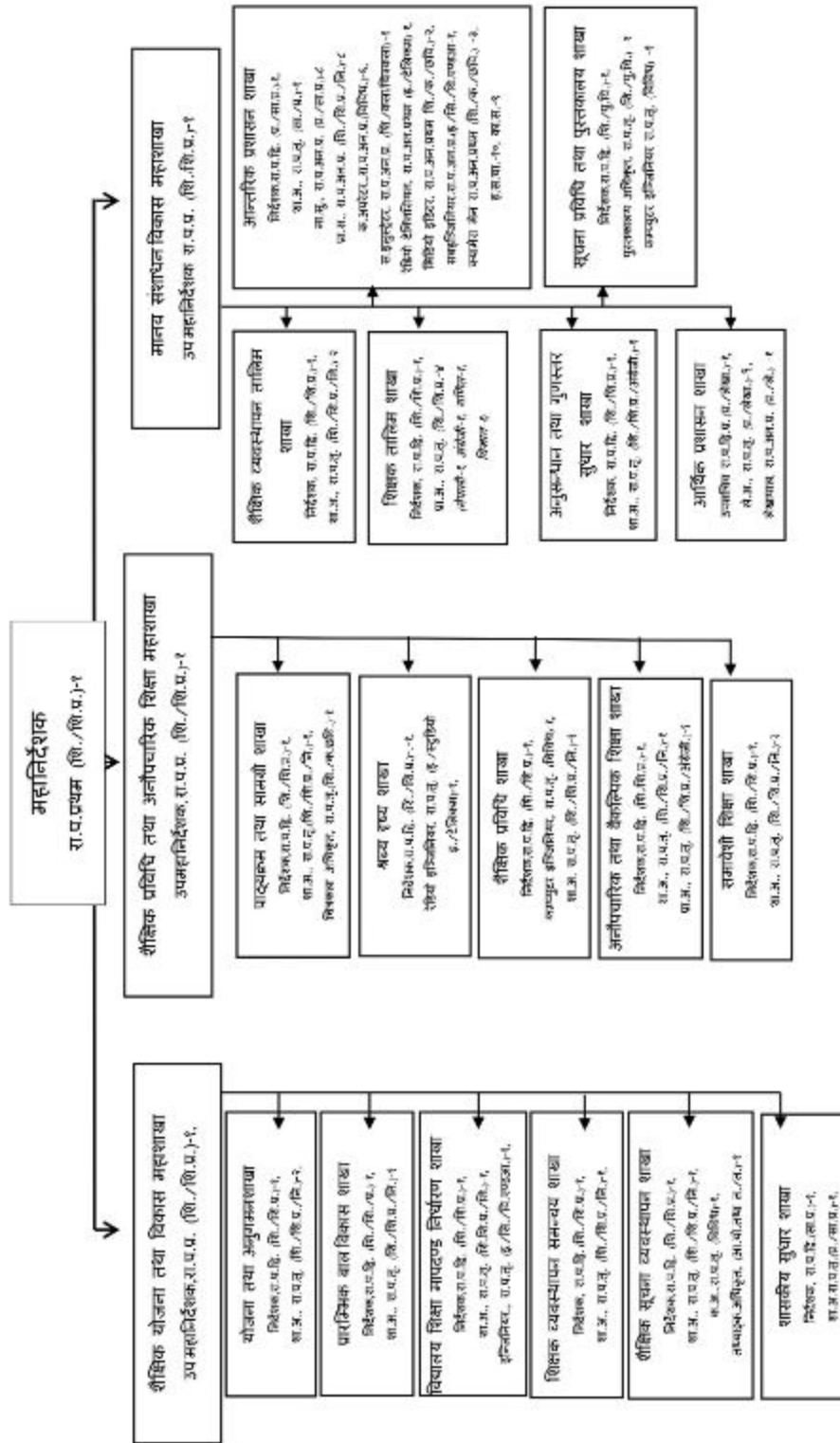

अनुसूचिहरू

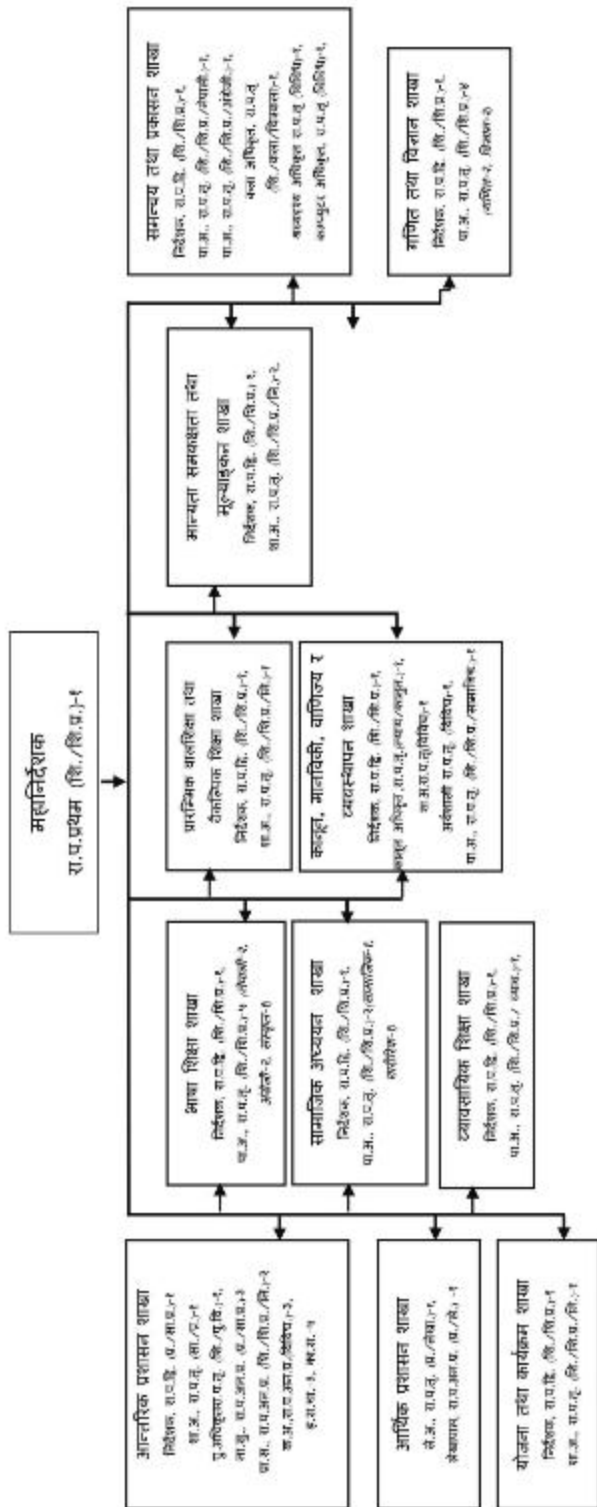
शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको संगठन संरचना

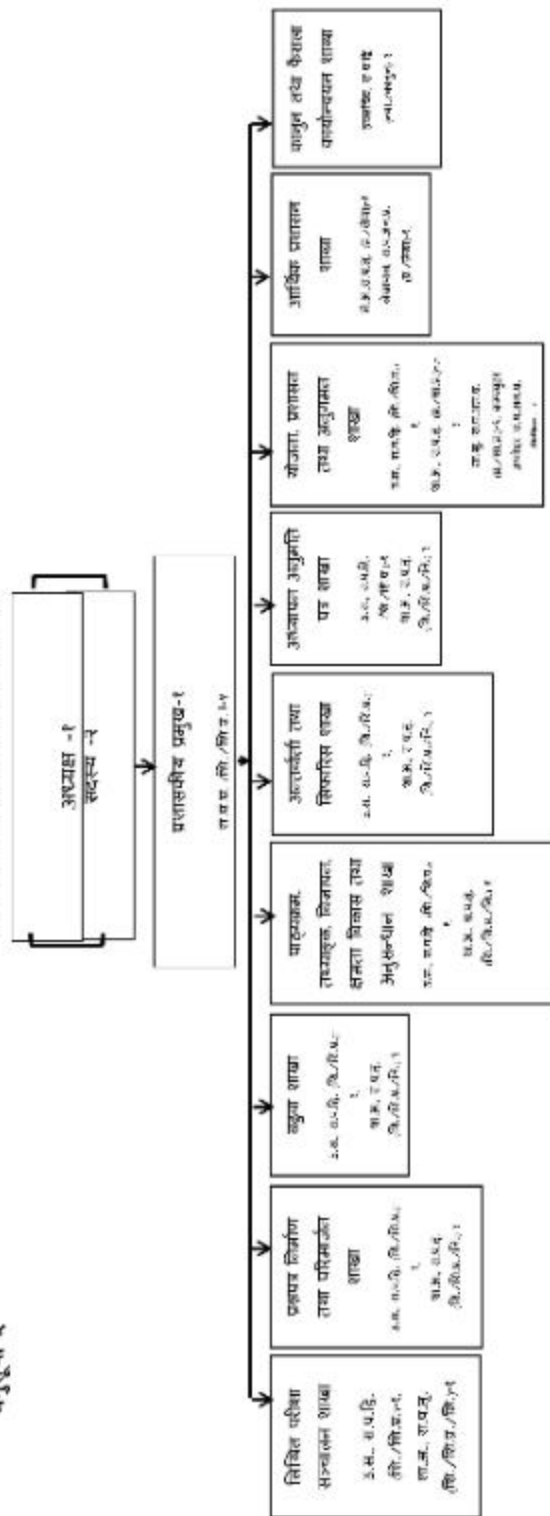

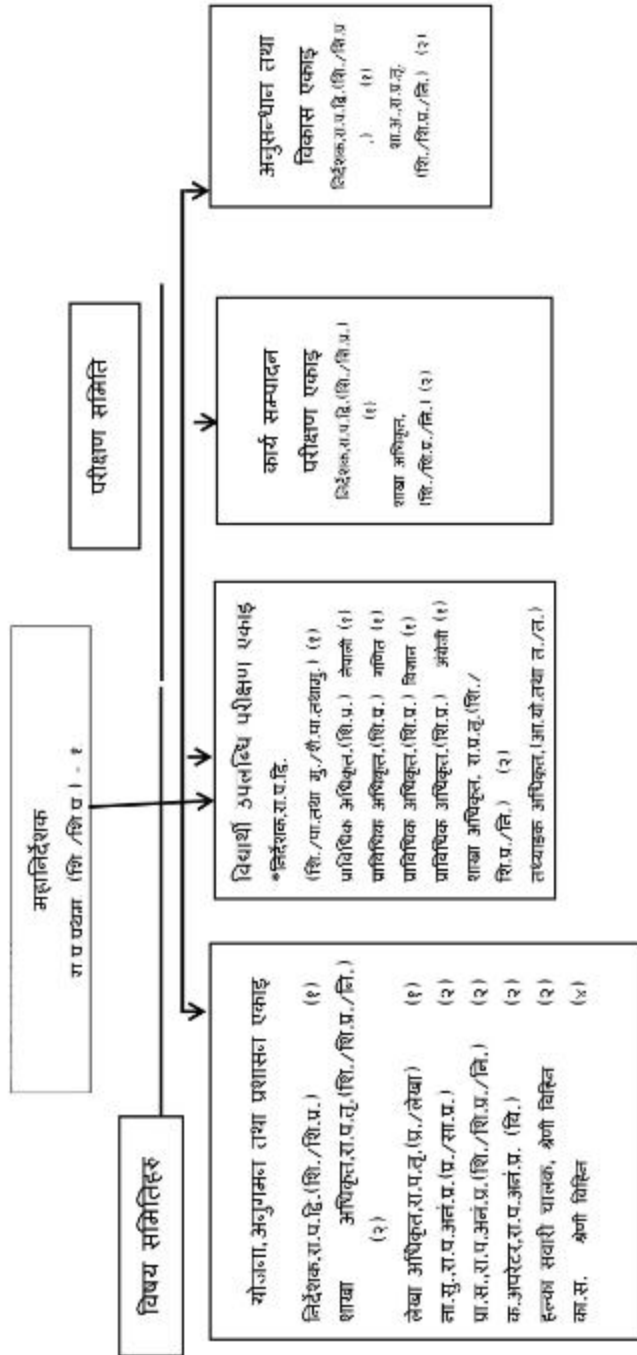

पाठ्यक्रम विकास केन्द्रको संगठन संरचना

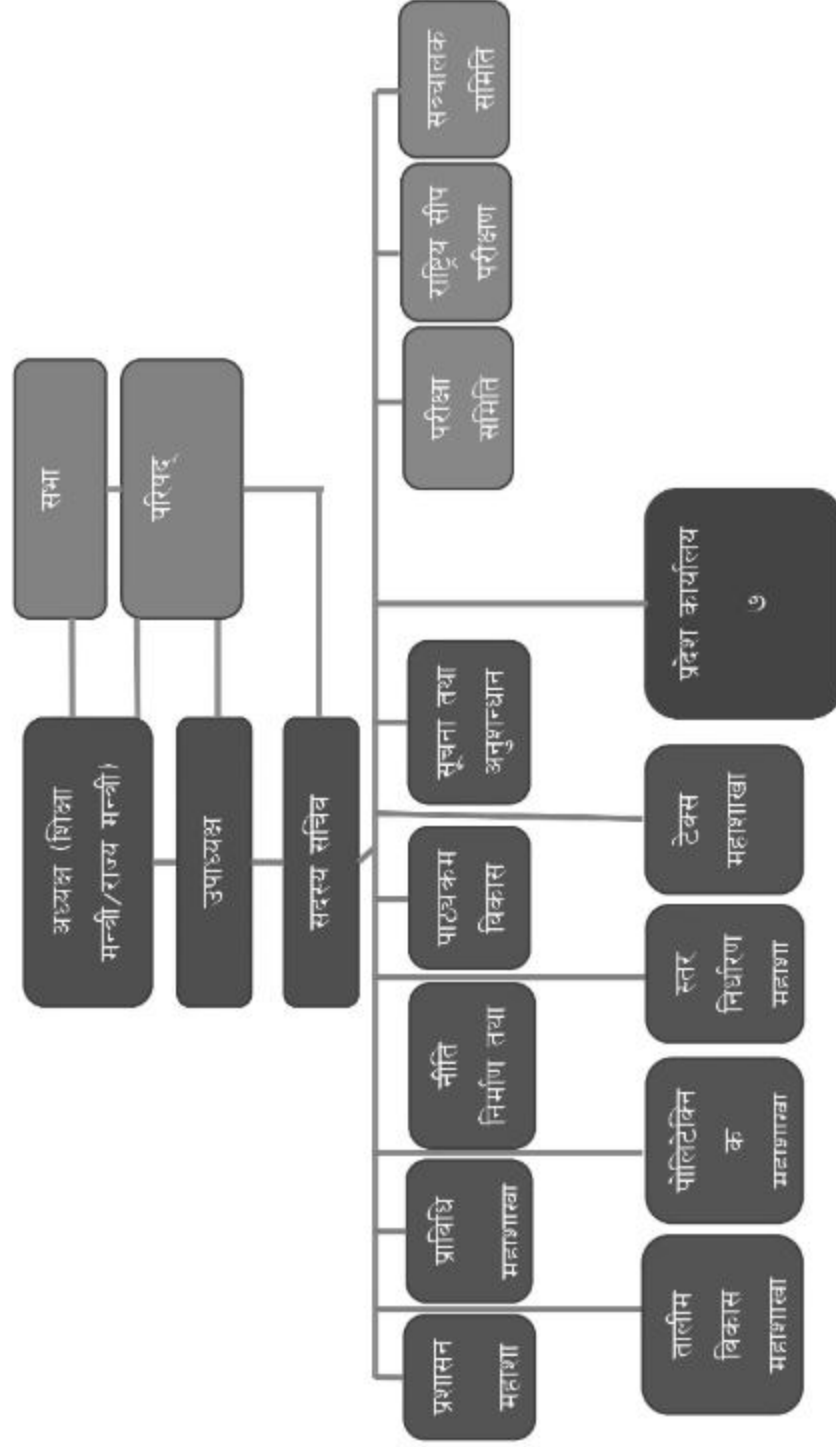

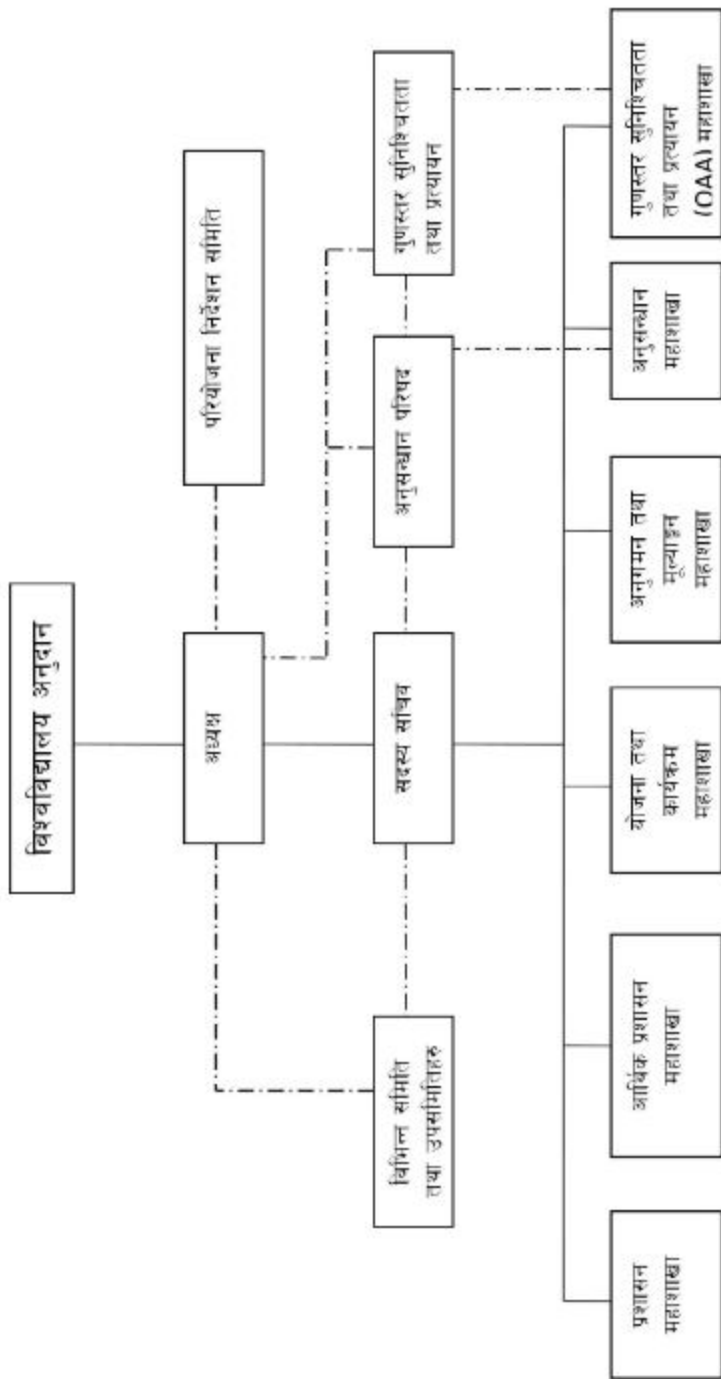

शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रको संगठन संरचना

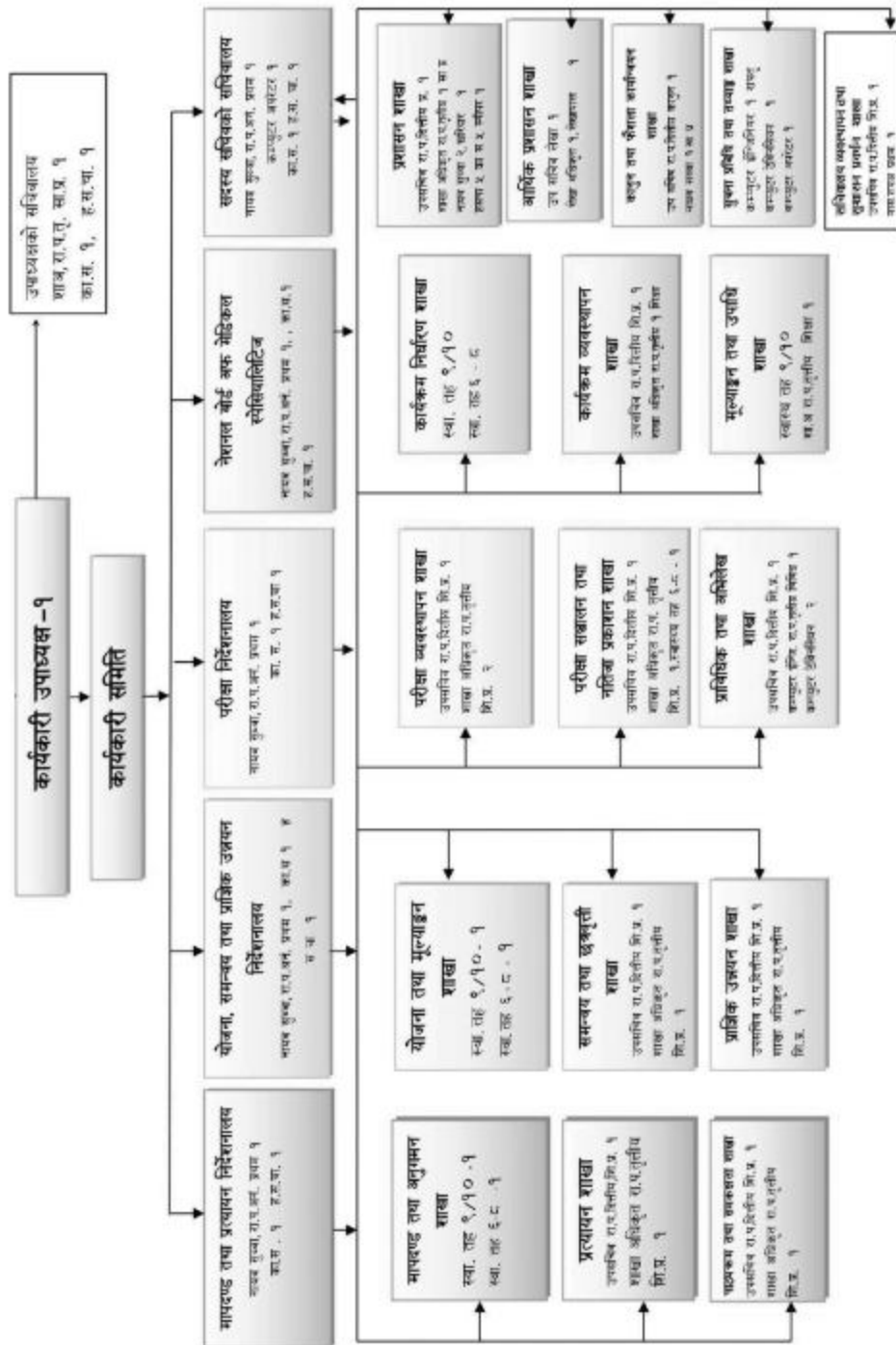

प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषदको संगठन संरचना

चिकित्सा शिक्षा आयोगको संगठन संरचना

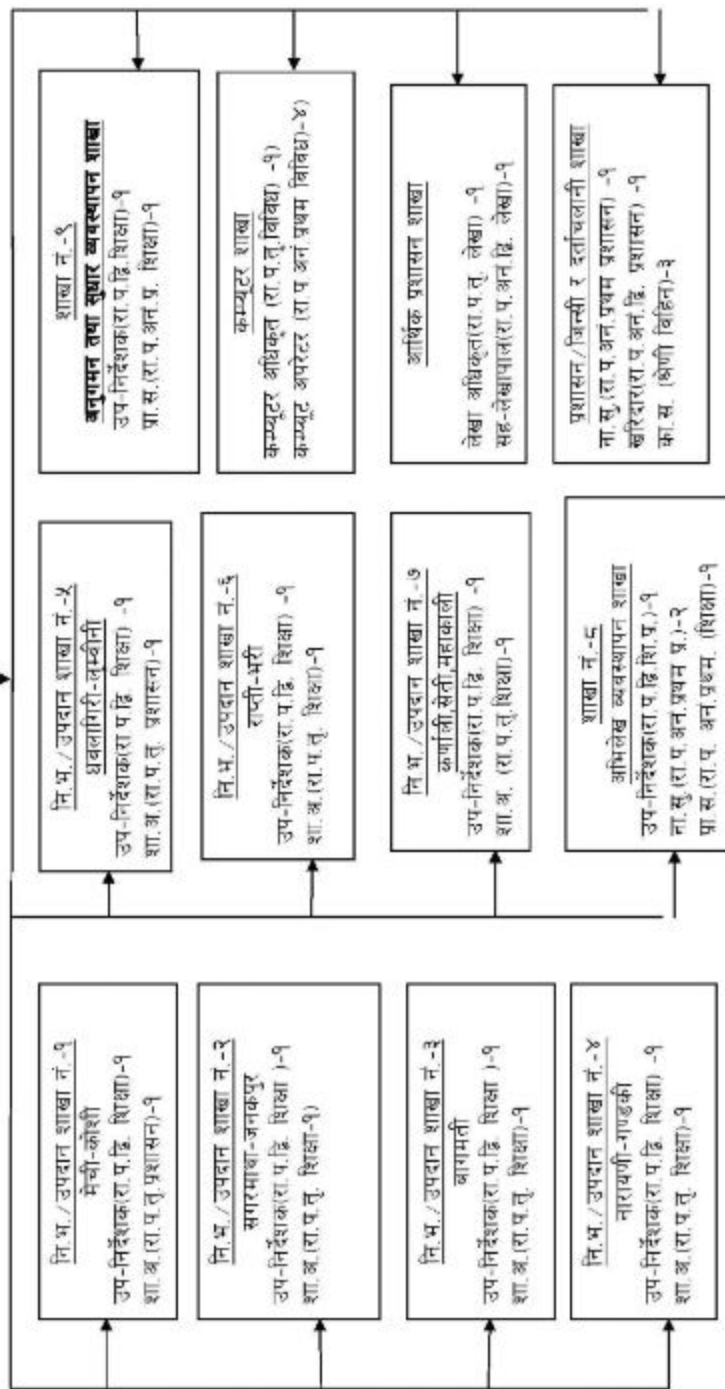

विद्यालय शिक्षक किताबखाना

संगठन संरचना

महा-निर्देशकारा.प.प्र.सा.प्र.।-१
ना.सु. (रा.प.अन.प्रथम प्र.)-१

जम्मा दरवन्दी संख्या-३४

ट्रष्टव्यः उप-निर्देशकारको दरवन्दी संख्या बढी र शा.अ. तथा सहायक कर्मचारीहरूको दरवन्दी संख्या कम भएकाले कार्यगत रुपमा शाखालाई हेरफेर गरि कर्मचारीहरूलाई आवश्यकता अनुसार नि.भ./उपदान, अभिलेख तथा योजना शाखाको कार्यमा खटाइनेछ ।

राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६

दूरदृष्टि

“शिक्षित, सभ्य, स्वस्थ र सक्षम जनशक्ति; सामाजिक न्याय, रुपान्तरण र समृद्धि”

लक्ष्य

सबै तहको शिक्षालाई प्रतिस्पर्धी, प्रविधिमैत्री, रोजगारमूलक र उत्पादनमुखी बनाई देशको आवश्यकता अनुरूपको मानव संसाधन विकास गर्ने ।

उद्देश्य

१. बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकासमा केन्द्रित प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षालाई गुणस्तरीय र प्रभावकारी बनाउनु ।
२. आधारभूत शिक्षामा सबैको सहज एवं समतामूलक पहुँच र निरन्तरता सुनिश्चित गर्दै सर्वव्यापी, जीवनोपयोगी, प्रतिस्पर्धी एवं गुणस्तरयुक्त अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षाको प्रत्याभूति गर्नु ।
३. गुणस्तरीय माध्यमिक शिक्षामा सबैको निःशुल्क पहुँच सुनिश्चित गर्दै सिर्जनशीलता, रचनात्मकता, अध्ययनशीलता, सकारात्मक चिन्तन र सदाचार जस्ता गुण सहितको प्रतिस्पर्धी, सीपयुक्त एवं उत्पादनशील जनशक्ति तयार गर्नु ।
४. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमका अवसरहरूलाई व्यापक विस्तार गरी सबै इच्छुक नागरिकहरूका लागि समावेशी एवं समतामूलक पहुँच स्थापित गर्दै देश विकासका लागि योग्य, सक्षम, सीपयुक्त र उद्यमशील जनशक्ति तयार पार्नु ।
५. ज्ञानमा आधारित समाज र अर्थतन्त्र निर्माणका लागि उच्च शिक्षाको पहुँच र गुणस्तर अभिवृद्धि गरी विभिन्न क्षेत्रहरूमा सक्षम नेतृत्व प्रदान गर्न सक्ने योग्य, दक्ष, वैज्ञानिक, नवप्रवर्तनात्मक, अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धी र अनुसन्धानमुखी मानव संसाधन विकास गर्नु ।
६. नेपाललाई पूर्ण साक्षर मुलुक तुल्याई अनौपचारिक, बैकल्पिक, परम्परागत र खुला शिक्षाका माध्यमबाट आजीवन सिकाइ संस्कृतिको विकास गर्नु ।
७. सबै प्रकारका अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि गुणस्तरीय शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गरी जीवनपर्यन्त शिक्षाका माध्यमबाट मर्यादित जीवन यापन गर्न सक्षम र प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार पार्नु ।
८. शिक्षा प्रणालीका विभिन्न अवयवहरूमा रहेर सेवा प्रवाह गर्ने जनशक्तिलाई उत्कृष्ट नतिजा प्रदर्शन गर्न उनीहरूको पेसागत योग्यता, सक्षमता, इमान्दारिता, प्रतिबद्धता र जवाफदेहिता सुनिश्चित गर्दै शैक्षिक सुशासन कायम गर्नु ।
९. सार्वजनिक तथा निजी शैक्षिक क्षेत्रका विद्यमान असल अभ्यास (Best Practices) लाई सम्मिलन (Fusion) गर्दै निजी लगानीका शिक्षण संस्थाहरूको प्रभावकारी परिचालन, नियमन

एवम् सार्वजनिक शिक्षा प्रणालीको रुपान्तरणको प्रक्रियामा सबलीकरण गर्नु ।

१०. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय अनुभव तथा अभ्यास समेतका आधारमा शैक्षिक गुणस्तर मानक तथा मापदण्ड तयार गरी सबै तह र प्रकारका शिक्षाको गुणस्तर अभिवृद्धि गर्नु ।
११. औपचारिक (Formal), अनौपचारिक (Non-formal) र अरीतिक (Informal) शिक्षाबीच अन्तरसम्बन्ध स्थापित गरी योग्यताको समकक्षता (Equivalency), गतिशिलता (Mobility) र पारगम्यता (Permeability) सुनिश्चित गर्दै राष्ट्रिय योग्यता प्रारूपमा आधारित शिक्षा प्रणालीको विकास गर्नु ।
१२. शिक्षा प्राप्तिको सवैधानिक र कानूनी दायित्व पूरा गर्न राष्ट्रिय प्राथमिकताका आधारमा पर्याप्तता (Sufficiency), समन्यायिकता (Equitability) र प्रतिफलमुखी (Best Value for Money) हुने गरी शैक्षिक लगानी सुनिश्चित गर्नु ।
१३. व्यक्तिमा वैज्ञानिक चिन्तन र व्यवहार विकास गर्न विज्ञान तथा प्रविधिलाई शिक्षा प्रणालीमा एकिकरण गर्दै परम्परागत एवं आधुनिक प्रविधिलाई राष्ट्रिय विकासको लागि उपयोग गर्न सक्ने क्षमता विकास गर्नु ।

रणनीति

१. उपयुक्त पूर्वाधारसहितको बालमैत्री वातावरण सुनिश्चित गरी प्रारम्भिक बालविकासको अवसर विस्तार गर्ने । (८.१)
२. तीनै तहका सरकार र अभिभावकको साभेदारीमा बालबालिकाहरूको सर्वाङ्गीण विकास एवं विद्यालय शिक्षाको पूर्वतयारीका लागि कम्तीमा एक वर्षको प्रारम्भिक बालविकासको अवसर प्रदान गर्ने । (८.१)
३. अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको प्रत्याभूति गर्न सबै बालबालिकालाई विद्यालय भर्ना गराउने एवं भर्ना भएका सबैलाई अध्ययनमा निरन्तरता दिने र गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि उत्प्रेरणामूलक उपायहरू अवलम्बन गर्ने । (८.२)
४. सान्दर्भिक एवं गुणस्तरीय आधारभूत र माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चितता गर्न औपचारिक, अनौपचारिक, बैकल्पिक र खुला शिक्षा प्रणालीको अवलम्बन गर्ने । (८.२ र ८.३)
५. माध्यमिक शिक्षामा सरकार, निजी क्षेत्र र सहकारी समेतको सहभागितामा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने । (८.३)
६. स्वायत्तता, विकेन्द्रीकरण, साभेदारी, लचिलोपना र सरल नियमन व्यवस्था गर्दै प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिममा व्यापक सहभागिताको वातावरण सिर्जना गर्ने । (८.४)
७. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमको क्षेत्रमा विभिन्न सरोकारवालाहरूको सहभागिता एवं साभेदारीमा दिगो लगानी सुनिश्चित गर्ने । (८.४)
८. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिममा पिछडिएका वर्ग, क्षेत्र र समुदायलाई समेट्न विशेष सहूलियत दिने नीति अख्तियार गर्ने । (८.४)

९. राष्ट्रिय, प्रादेशिक र स्थानीय श्रम बजारको आवश्यकता एवं प्राथमिकताका आधारमा योग्यता र क्षमता अनुसार सान्दर्भिक, उपयोगी, गुणस्तरीय र प्रतिस्पर्धी प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सीप विकासका अवसरहरू सबैलाई प्रदान गर्ने । (८.४)
१०. विश्वसनीयता एवं प्रतिस्पर्धात्मक क्षमताको सुनिश्चितता हुने गरी खुला एवं दूर शिक्षा मार्फत उच्च शिक्षामा पहुँच अभिवृद्धि गर्ने । (८.५)
११. उच्च शिक्षा प्रदायक संस्थाहरूको स्थापना, सञ्चालन, नियमन र व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउन विद्यमान कानूनी तथा संस्थागत संयन्त्रको पुनः संरचना गर्ने । (८.५)
१२. उच्च शिक्षा प्रदायक संस्थाहरूको गुणस्तर अभिवृद्धि गरी उच्च शिक्षालाई राष्ट्रिय आवश्यकता एवं अन्तर्राष्ट्रिय मान्यता र प्रचलन अनुरूप हुने गरी सान्दर्भिक बनाउने । (८.५)
१३. विश्वविद्यालय तथा उच्च शिक्षा प्रदायक संस्थाहरूलाई सार्वजनिक, सामुदायिक र निजी संस्थाको रूपमा विकास गर्दै हाल सञ्चालनमा रहेका विश्वविद्यालयहरूमध्ये इच्छुक विश्वविद्यालयलाई प्रदेशसँग समन्वय गरी प्रादेशिक विश्वविद्यालयका रूपमा सञ्चालन गर्न अभिप्रेरित गर्ने । (८.५)
१४. साक्षरता, अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइलाई पेसा एवं व्यवसाय, सामाजिक जीवन र सहभागितासँग आवद्ध गर्ने । (८.६)
१५. परम्परागत शिक्षाको मूलप्रवाहीकरण एवं वैकल्पिक र खुला शिक्षाको अवसर विस्तार गरी विद्यालय शिक्षामा पहुँच अभिवृद्धि गर्ने । (८.६)
१६. भौतिक पूर्वाधार, पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री, शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया र मूल्याङ्कन प्रणालीलाई समावेशी एवम् अपाङ्गमैत्री बनाउने । (८.७)
१७. अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको आवश्यकता र समावेशीकरणको सिद्धान्तका आधारमा विशेष शिक्षा र समावेशी शिक्षाका माध्यमबाट उपयुक्त शैक्षिक अवसरहरू उपलब्ध गराउने । (८.७)
१८. दक्ष, योग्य, सक्षम, गुणस्तरीय जनशक्तिको व्यवस्थापन गरी शिक्षण, प्रशिक्षण, अनुसन्धान, नवप्रवर्तन, शैक्षिक प्रशासन जस्ता पक्षमा उत्कृष्ट नतिजा हासिल गर्ने । (८.८)
१९. विद्यालय शिक्षा, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र उच्च शिक्षामा अध्यापन वा प्रशिक्षण गर्ने जनशक्तिको सक्षमता परीक्षण र तालिमलाई अनिवार्य गर्ने । हाल कार्यरत शिक्षकको सक्षमता परीक्षणको व्यवस्था गरी पेसागत सक्षमता, अद्यावधिकता, उत्प्रेरणा, कार्यसम्पादनस्तर र अनुभव जस्ता पक्षहरूलाई शिक्षकको वृत्ति विकाससँग आवद्ध गर्ने । (८.८)
२०. विद्यालयमा विषयगत शिक्षकको सुनिश्चितता गर्नुका साथै शिक्षकको तयारी, प्राप्ति, विकास र उपयोग प्रणालीमा सुधार गरी विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर अभिवृद्धि गर्ने । (८.८)
२१. विश्वविद्यालयबाट उत्कृष्ट नतिजा प्राप्त गरेका मेधावी विद्यार्थीहरूलाई शिक्षण पेसामा आकर्षित गर्ने । (८.८)
२२. तीनै तहका सरकारका शैक्षिक सेवाप्रदायक संरचनाहरूलाई आवश्यकता अनुसार पुनःसंरचना,

- सुदृढीकरण र सबलीकरण गरी दक्षतापूर्ण, प्रभावकारी र नतिजामूलक बनाउने । (८.८)
२३. विद्यालय, प्राविधिक शिक्षालय र उच्च शिक्षा प्रदायक सार्वजनिक, सामुदायिक तथा निजी शिक्षण संस्थाहरूको नक्साङ्कन, समायोजन र स्तरोन्नति गर्ने । (८.८)
२४. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई शिक्षण सिकाइ प्रक्रियाको अभिन्न अङ्गका रूपमा एकिकृत गर्दै प्रविधिमैत्री, व्यावहारिक र नतिजामूलक बनाउने । सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय स्तरमा अनलाइनमा आधारित एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली (Integrated Educational Management Information System-IEMIS) को सुदृढीकरण गर्ने । (८.८)
२५. अपनत्वको सिर्जना, नेतृत्वको सबलीकरण, शिक्षण सिकाइ प्रक्रियामा सुधार, पेशागत नैतिकताको प्रवर्द्धन, लगानी अभिवृद्धि र प्रविधिको उच्चतम प्रयोगद्वारा सार्वजनिक विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धि गर्ने । (८.९)
२६. विद्यालय शिक्षातर्फ कम्पनीको रूपमा सञ्चालित निजी लगानीका शिक्षण संस्थाहरूलाई नियमन गर्ने । (८.९)
२७. शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि शिक्षण संस्थाहरूको प्रभावकारी अनुगमन, निरीक्षण तथा मूल्याङ्कनको व्यवस्था गर्ने । (८.१०)
२८. राष्ट्रिय योग्यता प्रारूप (National Qualification Framework-NQF) का आधारमा क्रेडिट ब्याङ्किङ र क्रेडिट ट्रान्सफरको प्रणाली लागू गर्ने । (८.११)
२९. औपचारिक तथा अनौपचारिक रूपमा प्राप्त गरेको सीपको परीक्षण र प्रमाणीकरण गर्ने व्यवस्था मिलाउने । (८.११)
३०. विद्यालय तथा उच्च शिक्षामा तीनै तहका सरकारको लगानी बृद्धि गर्ने । (८.१२)
३१. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा सार्वजनिक क्षेत्रको लगानी क्रमशः बृद्धि गर्दै जाने र यस क्षेत्रमा लागत साभेदारीको सिद्धान्तका आधारमा स्रोत परिचालन गर्ने । (८.१२)
३२. विज्ञानलाई शिक्षा र शिक्षालाई विज्ञानमा आधारित बनाई वैज्ञानिक अध्ययन र चिन्तन मनन गर्ने प्रवृत्ति एवम् व्यवहारको विकासमा जोड दिने । (८.१३)
३४. सबै तहको शिक्षामा विज्ञान, प्रविधि, इन्जिनियरिङ र गणित शिक्षा (STEM-Education) लाई पाठ्यक्रमको अभिन्न अङ्ग बनाइने । (८.१३)

नीति

(क) प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा

नीति १ नेपाल सरकारले तोकेको शर्त तथा मापदण्ड पालना गर्ने गरी स्थानीय तहको अनुमति वा स्वीकृतिमा सरकारी, गैरसरकारी, सामुदायिक वा निजी लगानीमा बालमैत्री तथा पूर्वाधारयुक्त प्रारम्भिक बालविकास कक्षा र बालविकास तथा स्थावर केन्द्रको व्यवस्थापन गरी बालविकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।

नीति १०.२ प्रारम्भिक बालविकास कक्षा र बालविकास केन्द्रका शिक्षकहरूको न्यूनतम योग्यता

निर्धारण गरी हाल कार्यरत बालविकास शिक्षकहरूलाई योग्यतामा आधारित वृत्ति विकास र स्तर वृद्धिको अवसर प्रदान गर्ने ।

- नीति १०.३ प्रारम्भिक बालविकास कक्षा र बालविकास केन्द्रमा बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकास तथा आधारभूत शिक्षाको तयारीका लागि पर्याप्त पूर्वाधार व्यवस्था गरी अभिभावकको समेत सहभागितामा बालविकास कक्षामा गुणस्तरीय पूर्वाधार र गतिविधिहरू व्यवस्थित, प्रभावकारी र बालमैत्री बनाइने ।

(ख) अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा

- नीति १०.४ सबैका लागि अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको सुनिश्चितता गर्न पहुँच र सहभागिता, संस्थागत क्षमता र गुणस्तर अभिवृद्धि सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने । अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको सही रूपमा कार्यान्वयन भए नभएको एकिन गर्न तीनै तहका सरकारबाट स्थलगत रूपमा अनिवार्य अनुगमनको व्यवस्था मिलाइनेछ ।
- नीति १०.५ विद्यालय सेवाक्षेत्र सम्बन्धी मापदण्ड तथा कार्यविधि तयार पारी सोका आधारमा सबै प्रकारका आधारभूत विद्यालयहरूलाई सेवाक्षेत्र (School Zone) को अवधारणा अनुरूप व्यवस्थित गर्ने ।
- नीति १०.६ आधारभूत विद्यालय उमेर समूहका सबै बालबालिकालाई विद्यालय भर्ना गराई अध्ययन निरन्तरताको व्यवस्था मिलाउने ।
- नीति १०.७ आधारभूत शिक्षामा आवश्यक जनशक्ति व्यवस्थापन, भौतिक एवं शैक्षिक पूर्वाधार व्यवस्था र शिक्षण सिकाइ प्रक्रियामा सुधार गरी गुणस्तर अभिवृद्धि गर्ने ।
- नीति १०.८ नेपालको भाषिक विविधता, बालबालिकाको रुचि र आवश्यकता अनुसार मातृभाषाको अतिरिक्त मातृभाषामा आधारित बहुभाषिक शिक्षा, नेपाली र अंग्रेजी भाषालाई शिक्षाको माध्यम भाषाको रूपमा व्यवस्थापन गर्ने ।

(ग) माध्यमिक शिक्षा

- नीति १०.९ माध्यमिक शिक्षाको संरचनागत एकीकरण गरी विविधिकृत विद्यालयहरूको प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गर्ने ।
- नीति १०.१० माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच विस्तार गर्नुका साथै विद्यार्थीको रुचि र समाजको आवश्यकता अनुरूप माध्यमिक शिक्षामा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको अवसर प्रदान गर्ने ।

(घ) प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिम

- नीति १०.११ सङ्घीय तहमा स्थापना हुने राष्ट्रिय प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिम

परिषद्मार्फत प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा सञ्चालन, अनुसन्धान, नवप्रवर्तन र उच्चमशीलता विकास जस्ता कार्य सम्पादन गरी दक्ष प्राविधिक जनशक्ति उत्पादनमा जोड दिने ।

नीति १०.१२ प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमको क्षेत्रमा संस्थागत विस्तार गरी सीप विकासमा जोड दिँदै रुचि राख्ने सबैका लागि प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा सीप विकास अवसर उपलब्ध गराउने ।

नीति १०.१३ प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमको क्षेत्रमा कार्यरत जनशक्तिको क्षमता विकासको लागि निरन्तर पेशागत क्षमता विकास गर्नुका साथै सेवा प्रवेशका लागि प्रशिक्षकहरूको प्रशिक्षण अनुमति पत्रको व्यवस्था लागू गर्ने र प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमको पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री र प्रशिक्षण विधिमा आधुनिकीकरण गर्ने ।

(ड) उच्च शिक्षा

नीति १०.१४ उच्च शिक्षामा समन्वय, अनुदान वितरण, गुणस्तर सुनिश्चितता तथा प्रत्यायन, गण्डित योग्यता परीक्षण, मापदण्ड निर्धारण, अनुगमन तथा नियमन लगायतका कार्य गर्न संस्थागत विकास तथा सुदृढीकरण गर्ने ।

नीति १०.१५ विश्वविद्यालयस्तरको शिक्षाको शिक्षण सिकाइका विधि, प्रविधि, प्रक्रिया र पाठ्यक्रममा समयानुकूल परिमार्जन गर्नुका साथै सूचना प्रविधिको प्रयोग बढाउने ।

नीति १०.१६ हाल सञ्चालनमा रहेका र प्रदेशस्तरमा रहन इच्छुक विश्वविद्यालयहरूलाई प्रदेश सरकारको समन्वयमा प्रादेशिक विश्वविद्यालयका रूपमा संचालन गर्न अभिप्रेरित गर्ने ।

नीति १०.१७ चिकित्सा शिक्षालाई सेवामूलक तथा गैरनाफामूलक बनाउन गुणस्तरीय, विवेकशील तथा सामाजिक दायित्वबोध भएका चिकित्साकर्मीहरूको उत्पादन गर्न चिकित्सा शिक्षा आयोगको सुदृढीकरण गर्ने र चिकित्सा शिक्षामा सक्षमतामा आधारित (Competency Based) पाठ्यक्रम लागू गर्ने ।

नीति १०.१८ आयुर्वेद चिकित्सा क्षेत्रमा स्वदेशमै विशेषज्ञ जनशक्तिको उत्पादन, औषधि उत्पादन र गुणस्तर अभिवृद्धि गर्न आयुर्वेद विश्वविद्यालय स्थापना गर्ने ।

नीति १०.१९ उच्च शिक्षामा विभिन्न विधामा अध्ययन तथा अनुसन्धान विस्तार गर्नुका साथै हालको शिक्षाशास्त्रको शैक्षिक कार्यक्रमको समयानुकूल पुनरावलोकन तथा पुनसंरचना गर्ने ।

नीति १०.२० उच्च शिक्षाका कार्यक्रमहरूमा अन्तर्राष्ट्रिय विद्यार्थीहरू पनि आकर्षित हुने गरी गुणस्तर र अध्ययन विधि तय गरी नेपालका उच्च शिक्षाका कार्यक्रमहरूलाई अन्तर्राष्ट्रियकरण गर्ने । नेपाली परम्परागत ज्ञान, सीप र प्रविधिको अनुसन्धान गरी प्रतिलिपि अधिकारको

सुनिश्चिततासहित विश्वस्तरमा विस्तार गर्ने ।

- नीति १०.२१ उच्च शिक्षा हासिल गरिसकेपछि कामको संसारमा प्रवेश गर्न आवश्यक पर्ने ज्ञान, सीप र अभिवृत्तिको व्यावहारिक अनुभव हासिल गर्ने र उच्च शिक्षाको लाभ प्रत्यक्ष रूपमा जनतासमक्ष पुर्‍याउन अनिवार्य स्वयंसेवकीय सामाजिक सेवाका रूपमा “राष्ट्रिय विकास सेवा” सञ्चालन गर्ने ।
- नीति १०.२२ अनुसन्धानलाई उच्च शिक्षाको अभिन्न अङ्गका रूपमा विकास गर्दै नवपर्वतनलाई प्रोत्साहन गर्न कानूनी, संस्थागत र व्यावहारिक उपायहरू अवलम्बन गर्ने ।
- नीति १०.२३ शैक्षिक गुणस्तर कायम गर्न सक्ने अवस्थामा मात्र विदेशी विश्वविद्यालय वा सम्बद्ध शैक्षिक संस्थाहरूलाई नेपालमा कार्यक्रम चलाउने स्वीकृति दिने र नेपालका विश्वविद्यालयहरूमा सञ्चालन नभएका, नयाँ प्रविधिसम्बद्ध विषयका कार्यक्रमहरू विदेशी विश्वविद्यालयसँग सम्बन्धनमा नेपालमा सञ्चालन गरी नेपाललाई विश्वस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्ने शैक्षिक केन्द्र (Education Hub) बनाउने ।
- नीति १०.२४ हिन्दु, बौद्ध लगायतका पौरस्त्य दर्शन, सभ्यता, संस्कृति लगायतको केन्द्रविन्दु बनाई पूर्वीय दर्शन, पूर्वीय चिन्तन, मौलिक दर्शन एवं परम्परा, आयुर्वेद, योग, प्राकृतिक चिकित्सा, मानविकी, समाजशास्त्र, मानवशास्त्र, जैविक विविधता, पर्यटन, जडिबुटी लगायत सम्पदामा आधारित अध्ययन तथा अनुसन्धानको व्यवस्था मिलाउने ।
- नीति १०.२५ अनुसन्धान तथा विकासमा लगानी बढाउने र यस्तो लगानी आधारभूत तथा वैज्ञानिक अनुसन्धान र व्यवहारिक (Applied) अनुसन्धानका निम्ति सार्वजनिक, निजी क्षेत्रका उद्योगहरू एवं अन्य शैक्षिक एवं प्राज्ञिक क्षेत्रहरूबीच सहकार्य गर्ने र अनुसन्धानलाई विकाससँग जोड्न अनुसन्धान संस्था र उत्पादन संस्थाबिच साझेदारी गराउने ।

(च) अनौपचारिक, जीवन पर्यन्त, परम्परागत र खुला शिक्षा

- नीति १०.२६ राष्ट्रिय पुस्तकालयहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्दै सामुदायिक पुस्तकालय र सामुदायिक सूचना केन्द्रलाई सामुदायिक सिकाइ केन्द्रसँग जोडेर सुदृढ सामुदायिक सिकाइ तथा स्रोत केन्द्रको रूपमा विकास गरी आजीवन सिकाइ र निरन्तर शिक्षाको केन्द्र बनाउने ।
- नीति १०.२७ अनौपचारिक, खुला र परम्परागत विद्यालयबाट प्रदान गरिने शिक्षालाई राष्ट्रिय शिक्षा प्रणालीमा आबद्ध गरी औपचारिक विद्यालय शिक्षाको समकक्षी बनाउने ।

(छ) समावेशी र विशेष शिक्षा

- नीति १०.२८ अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको सिकाइ आवश्यकता पूरा गर्न समावेशी शिक्षा एवं विशेष शिक्षाका अवसर प्रदान गर्ने र जीवनोपयोगी तथा व्यावसायिक सीप विकासका लागि पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीमा अनुकूलन गर्ने ।

नीति १०.२९ आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक कारणले पछि परेका व्यक्तिहरूलाई शिक्षाको अवसर सुनिश्चित गर्न आरक्षण, सकारात्मक विभेद, प्राथमिकता, प्रोत्साहन लगायतका उपायहरू अवलम्बन गर्ने ।

(ज) शैक्षिक सुशासन र जनशक्ति व्यवस्थापन

नीति १०.३० सबै विद्यालयमा योग्य तथा सक्षम विषयगत शिक्षकको व्यवस्थापन गर्दै उनीहरूको उत्प्रेरणा, पेसागत नैतिकता र सक्षमता अभिवृद्धि गर्नुका साथै शिक्षकको कार्यसम्पादनलाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिसँग जोड्ने ।

नीति १०.३१ शिक्षण पेसामा प्रवेश गर्न चाहने व्यक्तिहरूलाई रजिष्ट्रेशन तथा अनुमतिपत्र प्रदान गर्नका लागि शिक्षक सेवा आयोगको सुदृढीकरण गर्ने ।

नीति १०.३३ विद्यालय र समुदायबीच सहयोगात्मक र सहकार्यात्मक साभेदारी निर्माण गर्दै विद्यालय विकासका लागि प्रभावकारी रूपमा परिचालन गर्ने ।

नीति १०.३४ विद्यालयको शासकीय सुधारसहित जनसहभागिता, सरोकारवालाको प्रतिनिधित्व, पारदर्शिता, अपनत्व र उत्तरदायित्व प्रवर्द्धन गर्न सहभागितामूलक संयन्त्र निर्माण गरी शैक्षिक सुशासन कायम गर्ने ।

नीति १०.३५ विद्यालय नेतृत्वको भूमिका सबलीकरण गर्न प्रधानाध्यापकको योग्यता, सक्षमता र कार्य सम्पादनका आधारमा सुविधा बृद्धि गर्नुका साथै छनौट प्रक्रियालाई योग्यता प्रणालीमा आधारित एवं पारदर्शी बनाउने ।

नीति १०.३६ शिक्षालयहरूका शैक्षिक तथ्याङ्कलाई क्लाउड प्रविधिमार्फत् व्यवस्थापन गर्नुका साथै नीति निर्माण गर्न आवश्यक तथ्याङ्क सङ्कलन, प्रशोधन र सम्प्रेषणका लागि वास्तविक समय (Real Time) मा सूचना प्राप्त गर्न उपयुक्त प्रविधि पूर्वाधार तथा संरचना बनाउने ।

नीति १०.३७ शिक्षक तथा कर्मचारी र पदाधिकारीहरूलाई आफ्नो जिम्मेवारी वहन गर्दै पेसा वा जिम्मेवारीप्रति उत्तरदायी बनाउन पेसागत आचारसंहिता बनाई लागू गर्ने एवं पेसागत हक हित संरक्षणका लागि एकल पेसागत संगठनको कानूनी प्रबन्ध गर्ने ।

नीति १०.३८ शैक्षिक परामर्श सेवालाई थप प्रभावकारी बनाउनुको साथै यस्तो सेवा प्रदान गर्ने

संस्थाहरूको नियमन गर्ने ।

(झ) सार्वजनिक - निजी साभेदारी र सामुदायिक एवं सार्वजनिक शिक्षा प्रणालीको सबलीकरण

नीति १०.३९ नेतृत्व सबलीकरण तथा अभिभावकको अपनत्व सिर्जना गर्दै सार्वजनिक शिक्षा प्रणालीको रूपान्तरणका लागि सरोकारवालाहरूको सक्रिय सहभागितामा अल्पकालीन तथा दीर्घकालीन लक्ष्य किटान गरी सामुदायिक एवं सार्वजनिक शिक्षा प्रणाली सबलीकरण

अभियान सञ्चालन गर्ने ।

- नीति १०.४० संघीय सरकारले तर्जुमा गरेको मापदण्ड र कार्यविधिका आधारमा निजी लगानीका विद्यालयहरूको स्थानीय सरकारबाट प्रभावकारी नियमन गर्ने ।
- नीति १०.४१ शिक्षा क्षेत्रमा छायाँ शिक्षाको रूपमा रहेका ब्रिज कोर्श सञ्चालक संस्था, ट्युसन सेन्टर र कोचिङ सेन्टर लगायत शैक्षिक सेवा प्रदायक संस्थाहरूलाई मापदण्डका आधारमा सञ्चालन, नियमन र व्यवस्थापन गर्ने ।

(ब) राष्ट्रिय योग्यता प्रारूपमा आधारित शिक्षा प्रणाली

- नीति १०.४२ राष्ट्रिय योग्यता प्रारूप निर्माण गरी औपचारिक र अनौपचारिक तथा साधारण र प्राविधिक एवं व्यावसायिक शिक्षाको योग्यताबीच समकक्षता (Equivalence) र पारगम्यता (Permeability) को प्रणाली स्थापित गर्न कानुनी तथा संस्थागत व्यवस्था गर्ने ।

(ट) शिक्षामा गुणस्तर

- नीति १०.४३ संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको विद्यालय शिक्षामा पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन सम्बन्धी जिम्मेवारी किटान गर्ने र पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री विकास एवं कार्यान्वयन, शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया र विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीमा सुधार गर्ने ।
- नीति १०.४४ सबै प्रकारका विद्यालयमा अध्यापन गर्ने शिक्षकका लागि राष्ट्रिय शिक्षक सक्षमताको मापदण्ड निर्धारण गरी सोको आधारमा शिक्षक तयार गर्ने र शिक्षक सक्षमताका आधारमा निरन्तर पेसागत विकास कार्य सञ्चालन गर्ने ।
- नीति १०.४५ विद्यालय भवन लगायत सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधार विपद् जोखिममुक्त बनाउनुका साथै सबै विद्यालयलाई सुरक्षित एवं हरित विद्यालयको रूपमा विकास गर्ने ।
- नीति १०.४६ विद्यालय अनुगमन, निरीक्षण तथा सुपरिवेक्षण प्रक्रियालाई विकेन्द्रित गरी विद्यालय र स्थानीय तहबाट प्राविधिक सहायता प्रदान गर्ने पद्धतिको विकास गर्ने ।
- नीति १०.४७ संघीय शिक्षा हेर्ने मन्त्रालयले आधारभूत तथा माध्यमिक विद्यालयका गुणस्तरमानक तथा सूचकहरू निर्धारण गरी प्रदेश र स्थानीय तहबाट सोको कार्यान्वयन तथा आवधिक समीक्षा गर्ने ।
- नीति १०.४८ सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई शिक्षा प्रणालीको अभिन्न अंगको रूपमा एकिकृत गर्दै विद्यालय तथा शिक्षण संस्था प्रविधिको पूर्वाधार विकास गर्ने र शिक्षण सिकाइ प्रक्रियालाई सूचना प्रविधिमैत्री बनाउने ।
- नीति १०.४९ गुणस्तर प्रत्यायन र प्रमाणीकरण निकायमार्फत उच्च शिक्षा संस्थाहरूको गुणस्तर मापनका मापदण्डका आधारमा गुणस्तरको प्रमाणपत्र लिनुपर्ने व्यवस्था गरी सोको आधारमा थप अनुदान तथा अन्य सुविधा प्रदान गर्ने ।

(ठ) शिक्षामा लगानी

- नीति १०.५० शिक्षामा पर्याप्त लगानीको सुनिश्चितता गर्न सरकारले समग्र शिक्षा बजेट र कार्यक्रमको पुनःसंरचना गर्ने तथा विभिन्न तह वा निकायबाट हुने कामको दोहोरोपना कम गर्न सार्वजनिक जवाफदेही पद्धति अवलम्बन गर्दै आवश्यकता तथा अनुसन्धानमा आधारित भएर लगानी गर्ने परिपाटी विकास गर्ने ।
- नीति १०.५१ शिक्षा विकासका निम्ति संघीय, प्रादेशिक तथा स्थानीय तहमा सम्बन्धित सरकारले नै परिचालन गर्ने गरी प्रादेशिक र स्थानीय शिक्षा कोष खडा गरी त्यस्तो कोषमा अन्तरसरकारी वित्तीय हस्तान्तरणमार्फत् प्राप्त हुने स्रोत, सम्बन्धित सरकारी स्रोत, विभिन्न सङ्घ/संस्था र दाताहरूबाट प्राप्त सहयोगलाई एकीकृत गर्ने र वित्तीय व्यवस्थापनमा राष्ट्रिय नीति तथा मापदण्ड अन्तर्गत रहेर स्थानीय र प्रादेशिक आवश्यकतालाई सम्बोधन हुने गरी स्रोत परिचालन गर्ने ।
- नीति १०.५२ प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सीप विकासका क्षेत्रमा कुशलता र प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्न दिगो लगानीको एकीकृत र क्षेत्रगत लगानी ढाँचा तयार गरी राष्ट्रिय प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सीप विकास कोष स्थापना गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने ।
- नीति १०.५३ वैदेशिक सहायतालाई राष्ट्रिय बजेट प्रणालीमा आबद्ध गराई परिचालन गर्ने र विभिन्न स्रोतबाट वैदेशिक सहयोग स्वतन्त्रपूर्वक कुनै संस्था वा व्यक्तिमार्फत् शिक्षामा खर्च गर्ने, गराउने परिपाटीको अन्त्य गर्ने ।

(ड) विज्ञान तथा प्रविधि

- नीति १०.५४ विज्ञान तथा प्रविधिको अध्ययनको अवसर विस्तार गर्न सोसम्बन्धी शिक्षण संस्थाहरूको विस्तार एवं सबलीकरण गर्दै विज्ञान तथा प्रविधि क्षेत्रमा सक्षम र प्रतिस्पर्धी जनशक्ति उत्पादन गर्ने र आम जनसमुदायमा विज्ञानसम्मत व्यवहार विकास गर्ने ।
- नीति १०.५५ उपयुक्त नीति, लगानी, जनशक्ति विकास, पाठ्यक्रम समायोजन र शिक्षण पद्धतिको आधुनिकीकरण गरी विज्ञान, प्रविधि, इन्जिनियरिङ्ग तथा गणित शिक्षा (STEM Education) लाई समग्र शिक्षा प्रणालीको अभिन्न अंगको रूपमा विकास तथा विस्तार गर्ने ।

नीति कार्यान्वयनको जिम्मेवारी

राष्ट्रिय शिक्षा नीतिको लक्ष्य तथा उद्देश्यहरूको अधीनमा रही नीति, रणनीति र कार्यनीतिमा उल्लेख भएका विषयहरूका साथै प्रदेश र स्थानीय तहले थप रणनीति र कार्यनीतिहरू आ-आफ्नो नीति तथा कार्यक्रममा समावेश गरी कार्यान्वयन गर्न सक्नेछन् । संघीय ढाँचामा नीति कार्यान्वयनको जिम्मेवारी निम्नानुसार हुनेछ :

संघीय सरकारको जिम्मेवारी

१. शिक्षा सम्बन्धी राष्ट्रिय नीति, कानून, मापदण्ड र नियमन,
२. केन्द्रीय विश्वविद्यालय, केन्द्रीय स्तरका प्रज्ञा प्रतिष्ठानहरू, विश्वविद्यालय मापदण्ड र नियमन, केन्द्रीय पुस्तकालय,
३. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमको राष्ट्रिय नीति, पाठ्यक्रम प्रारूप, योग्यता निर्धारण, सीप परीक्षण मापदण्ड निर्धारण, सञ्चालन र नियमन,
४. शिक्षक तथा कर्मचारीको सेवा, शर्त, सुविधा, योग्यता र सक्षमता तथा क्षमता विकास सम्बन्धी नीति तथा मापदण्ड निर्धारण,
५. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, मूल विषय (कोर सब्जेक्ट) को पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक विकास, ऐच्छिक विषयको पाठ्यक्रमसम्बन्धी मापदण्ड,
६. विद्यार्थी मूल्याङ्कन तथा परीक्षाको राष्ट्रिय मापदण्ड निर्धारण, राष्ट्रिय उपलब्धि परीक्षण, माध्यमिक तहको अन्त्यमा लिइने परीक्षा सञ्चालन, प्रमाणीकरण र योग्यताको मान्यता तथा समकक्षता निर्धारण,
७. केन्द्रीय स्तरका विशिष्टीकृत, आवासीय र प्राविधिक विद्यालयको नीति, मापदण्ड, कानून, योजना, नियमन, सञ्चालन तथा व्यवस्थापन,
८. शैक्षिक परामर्श सेवा, कुटनैतिक नियोगबाट सञ्चालित विद्यालय वा शिक्षण संस्था, नेपाली पाठ्यक्रमका आधारमा विदेशमा सञ्चालन हुने शिक्षण संस्था सम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड, स्वीकृति, समकक्षता निर्धारण र नियमन,
९. शैक्षिक गुणस्तर मानक निर्धारण, मापन र नियमन तथा केन्द्रीय शैक्षिक तथ्याङ्क व्यवस्थापन,
१०. शिक्षा सम्बन्धी राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थासंग सन्धि, सम्झौता, अभिसन्धि, सम्पर्क र समन्वय,
११. प्रदेश तथा स्थानीय तहको शैक्षिक विषयमा नियमन तथा सहजीकरण ।

प्रदेश सरकारको जिम्मेवारी

१. शिक्षाको राष्ट्रिय नीति तथा मापदण्डको अधिनमा रही प्रदेश तहको शिक्षा सम्बन्धी कानून, योजना, कार्यक्रम, प्रशासन, व्यवस्थापन र नियमन,
२. प्रदेश विश्वविद्यालय सम्बन्धी कानून, योजना, कार्यक्रम, सञ्चालन र नियमन,
३. प्रदेश स्तरीय पुस्तकालय र संग्रहालय सम्बन्धी कानून, सञ्चालन तथा नियमन,
४. विद्यालय शिक्षक तथा कर्मचारीको सेवा, शर्त र सुविधाको सञ्चालन तथा अभिलेख व्यवस्थापन,
५. प्रादेशिक मानव संशाधन आवश्यकता प्रक्षेपण तथा मानव स्रोत विकास योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन,
६. प्रदेश स्तरबाट प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिम सम्बन्धी योजना तथा कार्यक्रम निर्माण, कार्यान्वयन र नियमन,

७. माध्यमिक शिक्षाको समन्वय, अनुगमन तथा नियमन र माध्यमिक शिक्षाको कक्षा दशको परीक्षा सञ्चालन, व्यवस्थापन र प्रमाणीकरण,
८. विद्यालय तहको ऐच्छिक विषयको पाठ्यक्रम विकास, पाठ्यपुस्तक तथा पाठ्यसामग्री विकास, उत्पादन र वितरण,
९. विद्यालय तहका थप पाठ्यपुस्तक तथा पाठ्यसामग्री छनौट तथा प्रयोग सम्बन्धी नीति, मापदण्ड, स्वीकृति र नियमन,
१०. प्रदेशस्तरमा प्राज्ञिक तथा नवप्रवर्तनात्मक अनुसन्धान र शैक्षिक तथ्याङ्क व्यवस्थापन,
११. प्रदेश स्तरका विशेष विद्यालय, प्राविधिक तथा व्यावसायिक तालिम केन्द्र अनुमति, स्वीकृति, सञ्चालन, व्यवस्थापन र नियमन,
१२. विद्यालय तहका शिक्षकहरूको पेसागत विकास तथा तालिम सम्बन्धी पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री विकास, तालिम सञ्चालन र अनुगमन,
१३. विशेष शिक्षासम्बन्धी योजना, कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कन,
१४. भाषा शिक्षण सम्बन्धमा योजना र कार्यक्रम व्यवस्थापन तथा संस्थाहरूको अनुमति वा स्वीकृति र नियमन,
१५. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिम सम्बन्धी पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री निर्माण, कार्यान्वयन र नियमन ।

स्थानीय सरकारको जिम्मेवारी

१. प्रारम्भिक बाल विकास सम्बन्धी कानून, योजना, कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन एवं प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रको अनुमति, सञ्चालन र व्यवस्थापन,
२. आधारभूत शिक्षा सम्बन्धी कानून, योजना, कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन तथा आधारभूत विद्यालय अनुमति, स्वीकृति, व्यवस्थापन र नियमन,
३. अनौपचारिक, वैकल्पिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइसम्बन्धी कानून, योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन,
४. निरन्तर सिकाइ तथा सामुदायिक सिकाइ केन्द्र सम्बन्धी कानून, योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा, सञ्चालन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन,
५. अभिभावक शिक्षा सम्बन्धी कानून, योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन,
६. खुला तथा दूर शिक्षा सम्बन्धी योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन,
७. आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षा सम्बन्धी योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कन,
८. मातृभाषामा शिक्षा दिने विद्यालयको अनुमति, अनुगमन तथा नियमन,

९. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमको योजना तर्जुमा, सञ्चालन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन,
१०. गाउँ तथा नगर शिक्षा समिति र विद्यालय व्यवस्थापन समिति गठन तथा व्यवस्थापन
११. विद्यालयको नामाकरण, नाम परिवर्तन र स्थानान्तरण,
१२. विद्यालयको चल अचल सम्पत्तिको अभिलेख, सुरक्षा र संरक्षण,
१३. स्थानीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री विकास एवं कार्यान्वयन र संघ तथा प्रदेश स्तरबाट विकास गरिएका पाठ्यपुस्तक तथा पाठ्यसामग्री वितरण एवं कार्यान्वयन सहजीकरण,
१४. विद्यालयको गुणस्तर अभिवृद्धि योजना तथा कार्यक्रम निर्माण तथा कार्यान्वयन,
१५. राष्ट्रिय मापदण्डका आधारमा सार्वजनिक विद्यालयको शिक्षक दरबन्दी पुनर्वितरण र मिलान,
१६. विद्यालयको नक्शाङ्कन, समायोजन तथा नियमन,
१७. सार्वजनिक विद्यालयको शैक्षिक पूर्वाधार निर्माण, मर्मत सम्भार, सञ्चालन र व्यवस्थापन,
१८. आधारभूत तहको परीक्षा सञ्चालन, व्यवस्थापन र प्रमाणीकरण,
१९. स्थानीय स्तरमा विद्यार्थी सिकाई उपलब्धीको परीक्षण र व्यवस्थापन,
२०. अनिवार्य तथा निशुल्क शिक्षाको कार्यान्वयन, विद्यार्थी प्रोत्साहन व्यवस्थापन,
२१. स्थानीय स्तरको शैक्षिक ज्ञान, सीप, प्रविधिको संरक्षण, प्रवर्द्धन, र स्तरीकरण,
२२. सार्वजनिक विद्यालयलाई अनुदान प्रदान तथा सोको बजेट व्यवस्थापन,
२३. विद्यालयको आर्थिक अनुशासन, अनुगमन र लेखापरीक्षण,
२४. शिक्षक र कर्मचारीको क्षमता विकास, तालिम, अभिमुखीकरण, गोष्ठी, कार्यशाला, सञ्चालन,
२५. स्थानीय पुस्तकालय र वाचनालयको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन,
२६. विद्यालय शिक्षक तथा कर्मचारीको पुरस्कार र प्रोत्साहन व्यवस्थापन,
२७. अतिरिक्त शैक्षिक क्रियाकलाप सञ्चालन तथा व्यवस्थापन

शिक्षाको सोच पत्र २०७९

दीर्घकालीन दृष्टिकोण एवम् सुधारका स्तम्भ

राष्ट्र र राष्ट्रियताप्रति समर्पित सकारात्मक सोचयुक्त, शिक्षित, सभ्य र उर्जाशील देशभक्त सक्षम जनशक्ति/नागरिकको विकास गर्ने बृहत्तर सोचका लागि यो सोचपत्र तयार गरिएको छ। यस सोचपत्रमा समकालीन समस्या तथा चुनौतीको सामना, आवश्यकताको सम्बोधन र अवसरहरूको उपयोग गर्ने गरी देहायका दीर्घकालीन दृष्टिकोण र सुधारका स्तम्भ तय गरिएका छन्:

दीर्घकालीन दृष्टिकोण:

“शिक्षित, सभ्य, स्वस्थ र सक्षम जनशक्ति; सामाजिक न्याय, रूपान्तरण र समृद्धि”

सुधार तथा परिवर्तनका स्तम्भ (प्रमुख रणनीति)

दीर्घकालीन दृष्टिकोणअनुरूपको शिक्षा प्रणाली विकासका लागि निम्नानुसारका नीतिगत, संस्थागत र कार्यक्रमगत रणनीति अवलम्बन गरिने छ:

नीतिगत

१. बाल विकास, हेरचाह र शिक्षाको समग्र दृष्टिकोणलाई एकीकृत रूपमा सम्बोधन हुने गरी प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षालाई व्यवस्थित गर्ने
२. पूर्व प्राथमिक शिक्षाको अवधि निश्चित गरी समान बनाउने
३. स्थानीय, राष्ट्रिय तथा भूमण्डलीय सन्दर्भ समेतलाई दृष्टिगत गरी पाठ्यक्रमको निरन्तर अद्यावधिक गरी गुणस्तरीयता कायम गर्ने
४. ज्ञानमा आधारित समाज र अर्थतन्त्रको निर्माणबाट सामाजिक आर्थिक रूपान्तरणका लागि उच्च शिक्षामा पहुँच र गुणस्तर अभिवृद्धि गरी उच्च शिक्षालाई वैज्ञानिक, प्रतिस्पर्धी, रोजगारमूलक, नवप्रवर्तनात्मक, प्रविधिमैत्री र अनुसन्धानमूलक बनाउने
५. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमलाई सामाजिक प्रतिष्ठासँग आबद्ध गर्ने
६. विद्यालय, शिक्षालय र विश्वविद्यालयको वर्गीकरण गर्ने
७. उच्च शिक्षामा गुणस्तर सुनिश्चितता तथा प्रत्यायन प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाई अनुदान आबद्ध गर्ने
८. स्थानमान ग्रिडका आधारमा उच्च शिक्षाको पहुँच विस्तार गर्ने
९. उच्च शिक्षाका कार्यक्रमहरूलाई गुणस्तर सुनिश्चितता तथा प्रत्यायन प्रणालीमा आबद्ध गर्ने
१०. शिक्षक, प्रधानाध्यापक र प्राध्यापकलाई जवाफदेही बनाउने
११. सबै तह र किसिमको शिक्षालाई सबैका लागि सर्वसुलभ, सान्दर्भिक एवम् पहुँचयोग्य बनाउन औपचारिक, अनौपचारिक, वैकल्पिक र खुला शिक्षा प्रणालीको अवलम्बन गर्ने
१२. सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहबिचको समन्वय प्रभावकारी बनाउने
१३. विपत् जोखिम न्यूनीकरण कार्यक्रमलाई एकीकृत योजनामा समावेश गर्ने ।

१४. हरेक शैक्षिक कार्यक्रममा गुणस्तर सुनिश्चितता तथा प्रत्ययन प्रणाली क्रमशः लागु गर्ने

संस्थागत

१५. सबै बालबालिकालाई पूर्वप्राथमिक शिक्षामा पहुँचको सुनिश्चित गरी आधारभूत शिक्षाको कक्षा १ मा प्रवेशका लागि तयार बनाउने
१६. बालमैत्री, शिक्षकमैत्री, लैङ्गिकमैत्री तथा अपाङ्गतामैत्री भौतिक एवम् शैक्षिक वातावरणको निर्माण गर्ने
१७. सबै नागरिकका लागि आजीवन/ जीवनपर्यन्त शिक्षाको अवसर उपलब्ध गराउने
१८. सबै नागरिकलाई सिपयुक्त बनाउने
१९. सबै तहका शैक्षिक संस्था, निकाय तथा पदाधिकारीमा जवाफदेही पारदर्शिता र आर्थिक अनुशासन कायम गर्ने
२०. समग्र शैक्षिक प्रणालीलाई उत्तरदायी (रेस्पोन्सिभ) बनाउने
२१. नेपालस्तरीय पेसागत वर्गीकरण (Nepal Standard Classification of Occupation, NSCO) का आधारमा जनशक्ति प्रक्षेपण, उत्पादन र अर्थतन्त्रको विभिन्न आर्थिक क्षेत्र तथा पेसासँग आबद्ध गर्ने प्रणालीको विकास गर्ने
२२. पूर्वाधार निर्माणसम्बन्धी कार्य तीन वर्षभित्र सम्पन्न गर्ने
२३. सबै प्रकारका संरचनामा प्रविधि जडान गरी उत्थानशील (छम्कषिबलअभ) संरचना निर्माण गर्ने

कार्यक्रमगत

२४. सबै बालबालिकालाई विद्यालयमा भर्ना हुने अवसर सुनिश्चित गर्ने
२५. आधारभूत तहको शिक्षा अनिवार्य तथा निःशुल्क तथा माध्यमिक तहको शिक्षा निःशुल्क गर्ने
२६. गुणस्तरयुक्त मिकाइका साथ तह पूरा गर्ने अवसर प्रदान गर्ने
२७. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिममा समावेशी तथा समतामूलक पहुँच विस्तार गरी प्राज्ञिक एवम् व्यावसायिक ज्ञान, सिप र दक्षता भएका जनशक्तिको सङ्ख्यामा वृद्धि गर्ने
२८. शिक्षामा प्रवेशका अतिरिक्त पहुँच एवम् उपलब्धिमा समेत लैङ्गिक समानता कायम गर्ने
२९. शिक्षामा विनियोजन हुने बजेटमा अभिवृद्धि गरी दिगो शैक्षिक लगानीको सुनिश्चित गर्ने
३०. समग्र शैक्षिक प्रणालीमा शैक्षिक सुशासन कायम गर्ने
३१. अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा सूचना प्रणालीलाई चुस्त दुरुस्त बनाउने
३२. सबै प्रकारका शैक्षिक सवाल तथा गतिविधिमा नागरिक सहभागिता सुनिश्चित गर्ने
३३. शिक्षक, प्रधानाध्यापक, प्राध्यापक एवम् व्यवस्थापकको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने
३४. विज्ञान र प्रविधिमा पहुँचको विस्तार गर्ने
३५. कम्तीमा ४% प्रतिशत पाठ्यक्रम प्रविधिको माध्यमबाट कार्यान्वयन गर्ने ।
३६. सान्दर्भिक र उपयोगी गुणस्तरीय शैक्षिक सामग्रीको उपलब्धता, विकास र उपयोगमा जोड दिने

३७. विविधतापूर्ण साधनको विकास गरी व्यावहारिक विद्यार्थी मूल्याङ्कनका माध्यमबाट विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा सुधार गर्ने
३८. शिक्षक अभिभावकको नियमित अन्तरक्रिया र संवाद गर्ने
३९. शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली (EMIS) सुदृढ गर्ने

विद्यालय शिक्षा

राष्ट्रिय उद्देश्य

विद्यालय शिक्षाका राष्ट्रिय उद्देश्य निम्नानुसार हुने छन् :

१. प्रत्येक व्यक्तिमा अन्तर्निहित प्रतिभा प्रस्फुटन गरी व्यक्तित्व विकास गर्ने
२. राष्ट्र र राष्ट्रियताप्रति निष्ठावान, सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रका मूल्य मान्यताप्रति प्रतिबद्ध, स्वाभिमानी, सामाजिक तथा सांस्कृतिक विविधतालाई सम्मान गर्ने, चरित्रवान्, नैतिकवान् एवम् जिम्मेवार नागरिक तयार गर्ने
३. श्रमप्रति सम्मान एवम् सकारात्मक सोच भएका, रोजगार तथा स्वरोजगार उन्मुख, उत्पादनमुखी, उद्यमशील र सिपयुक्त नागरिक तयार गर्ने
४. व्यक्तिको सामाजिकीकरणमा सहयोग गर्दै सामाजिक सदभाव तथा सहिष्णुता र राष्ट्रिय एकता सुदृढ गर्न सहयोग पुर्याउने
५. प्राकृतिक तथा राष्ट्रिय सम्पदा र पर्यावरणको संरक्षण, संवर्धन र सदुपयोग गर्दै दिगो विकासमा योगदान गर्ने सचेत नागरिक तयार गर्ने
६. प्रत्येक व्यक्तिमा शान्ति, मानव अधिकार, समानता, समावेशिता र सामाजिक न्यायका मान्यताअनुरूपको आचरण विकास गरी समतामूलक, समावेशी, न्यायपूर्ण र समाजवादउन्मुख राष्ट्र निर्माणमा मद्दत गर्ने
७. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धी, आधुनिक सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रयोग गर्न सक्ने विश्वपरिवेश सुहाउँदो दक्ष जनशक्ति तयार गर्ने
८. वैज्ञानिक अवधारणा, तथ्य, सिप, सिद्धान्त तथा प्रविधिको प्रयोग गर्न सक्ने वैज्ञानिक सुभक्त भएका खोज तथा अनुसन्धानमुखी जनशक्ति तयार गर्ने
९. रचनात्मक तथा समालोचनात्मक चिन्तन गर्ने, जीवनोपयोगी सिप भएका सहिष्णु र भाषिक सक्षमतामा निपुण नागरिक तयार गर्ने
१०. नेपाली मौलिक कला, संस्कृति, सौन्दर्य, आदर्श तथा वैशिष्ट्यहरूको संरक्षण, संवर्धन र विस्तारतर्फ अभिप्रेरित भई नेपालको इतिहास, भूगोलको ज्ञान भएको नेपाली पहिचान र जीवनशैलीप्रति गौरव गर्ने नागरिक तयार गर्ने
११. जलवायु परिवर्तन तथा प्राकृतिक एवम् मानव सिर्जित प्रकोपप्रति सचेत रही सम्भावित जोखिम न्यूनीकरण तथा विपत् व्यवस्थापन गर्न सक्षम नागरिक तयार गर्ने
१२. सामाजिक न्यायमा आधारित समृद्ध राष्ट्र निर्माणका निम्ति आवश्यक मानव संसाधनको विकास गर्ने

रूपान्तरणका क्षेत्र र उपलब्धि

यस सोचपत्रमा उल्लिखित विद्यालय शिक्षाका उद्देश्य पूरा गर्न देहायका रूपान्तरणका क्षेत्र पहिचान गरिएका छन् । यस्ता रूपान्तरणका क्षेत्रअन्तर्गत आगामी ५, १० र १५ वर्षमा हासिल गर्ने अपेक्षा देहाय बमोजिम रहेका छन् ।

क्षेत्र	५ वर्ष	१० वर्ष	१५ वर्ष
विद्यालय	१. सबै शिक्षण संस्थामा न्यूनतम मापदण्ड पूरा, २. निःशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षा कार्यान्वयन ३. पाठ्यक्रम कार्यान्वयनमा स्वायत्त ४. समावेशी शैक्षिक वातावरण ५. सार्वजनिक विद्यालयको सुदृढीकरण	१. आदर्श शैक्षिक वातावरणको निर्माण २. सार्वजनिक शिक्षामा आकर्षण र विश्वास ३. शान्ति क्षेत्रको रूपमा विकास ४. शैक्षिक गुणस्तर सुनिश्चित	सबै विद्यालय-समान स्तर: विद्यालय शिक्षामा अन्तर्राष्ट्रिय गुणस्तर
बालबालिका	१. स्वस्थ, सक्रिय, सक्षम र अनुशासित २. अधिकार र कर्तव्यप्रति सचेत ३. मौलिक मूल्य, मान्यता, दर्शन, पहिचानप्रति परिचित ४. तार्किक, अनुशासित नैतिक	१. पाठ्यक्रम बमोजिमको सिकाइ उपलब्धि एवम् जीवनोपयोगी सिप प्राप्त र उपयोग २. सिर्जनात्मक क्षमताको विकास ३. समालोचनात्मक, परिश्रमी, स्वावलम्बी ४. चारित्रिक र नागरिक गुणको विकास	१. सिद्धान्त र व्यवहार मिलाउन अभ्यस्त २. विश्लेषणात्मक, स्वउत्प्रेरित, आत्मविश्वासी, खोजमूलक ३. सदाचारयुक्त ४. उच्च सिकाइ उपलब्धि
शिक्षक	विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही; प्रविधिको उपयोग गर्न सक्षम; प्रविधि मैत्री; शैक्षणिक ज्ञान, सिप र तौरतरिकामा परिवर्तन भई कक्षाकोठामा प्रतिविम्बित गर्न सक्षम, प्रत्येक वर्ष क्षमता विकासमा सहभागी/अवसर	सिकाइमा नविन प्रविधिको खोजी, विकास र प्रयोग गर्न सक्षम; खोजमूलक, अन्तरक्रियात्मक र नवप्रवर्तनात्मक क्रियाकलाप सञ्चालन; मेधावी जनशक्तिको शिक्षण सेवामा आकर्षण वृद्धि, विद्यालय तहमा क्षमता विकासको अवसर	पहिलो रोजाइको पेसा; रोलमोडल, स्वतस्फूर्त रूपमा क्षमता विकासमा सहभागी
सिकाइको अवस्था	सिकाइ उपलब्धमा २० प्रतिशत सुधार	सिकाइ उपलब्धमा ४० प्रतिशत सुधार	अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको उपलब्धि

सुधारका कार्य

नेपालमा कक्षा एकदेखि कक्षा १२ सम्मको विद्यालय शिक्षाको संरचना सञ्चालनमा रहेको छ । एक वर्ष अवधिको प्रारम्भिक बाल शिक्षादेखि कक्षा आठसम्मको नौ वर्ष अवधिको शिक्षालाई आधारभूत शिक्षा र कक्षा नौदेखि कक्षा बाह्रसम्मको चार वर्ष अवधिको शिक्षालाई माध्यमिक शिक्षा मानिएको छ । यसै खण्डको ४.२ मा उल्लेख भएका विद्यालय शिक्षाका समस्या तथा चुनौतीको समाधान एवम् ४.घ मा राखिएको विद्यालय शिक्षाको उद्देश्य हासिल गर्नका लागि निम्नानुसारका सुधारका कार्य सञ्चालन गरिने छन्:

विद्यालयीय सुविधाको सुनिश्चितता

विद्यालय शिक्षाको सुधारका लागि विद्यालयीय सुविधाको सुनिश्चितता गर्न सञ्चालन गरिने कार्य निम्नानुसार रहेका छन् :

१. विद्यालयको मापदण्ड तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने
२. विद्यार्थी निरन्तरता र तह पूरा गर्ने दर सुधार गर्ने
३. निर्धारित मापदण्डबमोजिम घुम्ती विद्यालय, बहुकक्षा शिक्षण विद्यालय, नमुना विद्यालय, विशेष विद्यालय, केन्द्रीय विद्यालय सञ्चालन गर्ने
४. प्रत्येक बालबालिकाका लागि आधा घण्टाको दुरीमा विद्यालयीय सुविधा सुनिश्चित गर्ने
५. विद्यालय शिक्षाको विद्यालयगत एवम् स्थानीयगत रूपमा वर्गीकृत सूचना सङ्कलन, प्रशोधन, प्रकाशन गर्ने स्वचालित प्रणाली सञ्चालन हुने
६. पाँच वर्षभित्र विद्यालय बाहिर रहेका सबै बालबालिकालाई विद्यालय भित्र्याउने
७. भूगोल र सामाजिक बनोटका आधारमा जिआइएस प्रणालीको अवलम्बन गरी विद्यालय नक्साङ्कन गर्ने
८. नक्साङ्कनको आधारमा विद्यालयको समायोजन तथा पुनर्वितरण गर्ने
९. सुविधासम्पन्न ठूला विद्यालय स्थापना, विकास र सञ्चालनमा जोड दिने
१०. विद्यालयको सेवा क्षेत्र निर्धारण गर्ने । सेवा क्षेत्र भित्रका बालबालिकाको स्तरीय निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको सुनिश्चित गर्ने दायित्व स्थानीय तहको हुने कानुनी व्यवस्था गर्ने
११. प्रत्येक स्थानीय तहमा कम्तीमा एकओटा नमुना विद्यालय बनाउने
१२. लक्षित समूहका लागि आवासीय विद्यालय सञ्चालन गर्ने
१३. परम्परागत विद्यालय (गुरूकुल, गुम्बा, मदरसा) को मूलप्रवाहीकरण गर्ने
१४. अपाङ्गताअनुकूल संस्थागत संरचना र सिकाइ सामग्रीको प्रबन्ध गर्ने
१५. आवश्यकताका आधारमा आवासीय तथा विशेष विद्यालय स्थापना र सञ्चालन गर्ने
१६. प्रत्येक पालिकास्तर, प्रदेशस्तर र राष्ट्रिय स्तरमा क्रमशः प्रविधिमैत्री नमुना विद्यालय स्थापना गर्ने
१७. कक्षा १-८ र कक्षा ९-१२ का छुट्टाछुट्टै विद्यालयको अवधारणा कार्यान्वयनमा ल्याउने

१८. मुलुकभरका विद्यालयमा भौतिक एवम् शैक्षिक पूर्वाधार मापदण्डको आधारमा समान बनाउने
१९. हरित विद्यालयको अवधारणालाई कार्यान्वयन गर्ने

आदर्श शैक्षिक वातावरणको निर्माण

आदर्श शैक्षिक वातावरण निर्माण गर्न सञ्चालन गरिने कार्य निम्नानुसार रहेका छन् :

१. सुरक्षित र सिकाइमैत्री विद्यालय वातावरणको मापदण्ड बनाई कार्यान्वयन गर्ने
२. स्वच्छ खानेपानी, सफा कक्षा कोठा र आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको सुनिश्चितता गर्ने
३. हरित विद्यालयको मापदण्ड बनाई कार्यान्वयनमा ल्याउने
४. शिक्षक एवम् विद्यार्थीमैत्री शैक्षिक एवम् भौतिक पूर्वाधार निर्माण गर्ने
५. खेलकुद मैदान र खेल सामग्रीको व्यवस्था गर्ने
६. छात्र तथा छात्राका लागि आराम कक्ष (Rest Room) सहितको अलग अलग शौचालय प्रबन्ध गर्ने
७. विद्यालय भवनको रङ मापदण्ड (कलर कोड) लागु गर्ने
८. विद्यालय घेरावार गरी सुरक्षित बनाउने
९. भर्चुअल सिकाइका लागि उपयुक्त भौतिक एवम् प्राविधिक व्यवस्थापन गर्ने
१०. पोषणयुक्त र स्वस्थकर दिवा खाजाको प्रबन्ध गर्ने
११. विद्यालय तहमा हुने सबै प्रकारका भय, विभेद र दुर्व्यवहारको अन्त्य गर्ने
१२. विद्यालय शान्ति क्षेत्रको अवधारणालाई कार्ययोजना बनाई कार्यान्वयन गर्ने
१३. बालमैत्री, लैङ्गिकमैत्री र अपाङ्गतामैत्री कक्षाकोठा व्यवस्थापन, मनोवैज्ञानिक व्यवस्थापन एवम् शैक्षणिक व्यवस्थापन गर्ने
१४. शैक्षिक सामग्री र बाल सन्दर्भ सामग्री व्यवस्था गर्ने
१५. हरेक विद्यालयमा बुक कर्नर एवम् पुस्तकालय बनाउने
१६. कक्षाकोठामा सूचना प्रविधिका सामग्री जडान गर्ने
१७. माध्यमिक तहमा प्रयोगशाला तथा पुस्तकालय अनिवार्य रूपमा स्थापना गरी विद्यार्थीको सहज पहुँच स्थापित गर्ने
१८. विद्यालयमा विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जाको व्यवस्था गर्ने
१९. आपत्कालीन एवम् सङ्कटपूर्ण अवस्थामा समेत सकाई निरन्तर हुने गरी बहुप्रकारका विपत्प्रति संवेदनशील बनाउन क्षमता विकास तालिमको व्यवस्था गर्ने
२०. विद्यालयमा विपत् न्यूनीकरण गर्न स्वयम्सेवक परिचालन गर्ने व्यवस्था गर्ने
२१. प्रविधियुक्त (डिजिटल) विद्यालय विकास मापदण्ड तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने
२२. अतिरिक्त तथा सहक्रियाकलापको मापदण्ड बनाई कार्यान्वयनमा ल्याउने
२३. विद्यार्थीको व्यक्तिगत विविधता भल्किने गरी ब्यैक्तिक घटना-अभिलेख (पोर्टफोलियो) तयार गर्ने

२४. बालबालिकाको उमेर तथा शारीरिक विकासको अवस्थाअनुसारको फर्निचर तथा पूर्वाधार बनाउने
२५. सक्षम, बालबालिकामैत्री, प्रशिक्षित, योग्य, उत्तरदायी एवम् स्वयम् उत्प्रेरित पर्याप्त शिक्षकको व्यवस्था गर्ने
२६. व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीलाई तालिम दिने
२७. अभिभावक शिक्षा दिने

शिक्षक व्यवस्थापन र विकास

विद्यालय शिक्षाको सुधारका लागि शिक्षक व्यवस्थापन र विकास गर्न सञ्चालन गरिने कार्य निम्नानुसार रहेका छन् :

१. मापदण्डबमोजिम शिक्षक दरबन्दी थप, मिलान तथा पुनर्वितरण गर्ने
२. शिक्षक दरबन्दी मिलान तथा शिक्षक सरुवा शैक्षिक सत्रको अन्तिम र सुरु महिनामा मात्र गर्ने
३. समयमै शिक्षक विज्ञापन एवम् सिफारिस हुने गरी वार्षिक पदपूर्ति क्यालेन्डर तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने । प्रत्येक शैक्षिक सत्रको सुरुमा नवप्रवेशी शिक्षकलाई कक्षाकोठामा शिक्षणका लागि योग्य हुने गरी सेवा प्रवेश तालिम सम्पन्न गर्ने
४. सबै शिक्षकलाई सेवा प्रवेश, सेवाकालीन तथा पुनर्ताजगी तालिमको प्रबन्ध गर्ने
५. अनलाइन तथा अफलाइन दुवै मोडमा तालिम सञ्चालन गर्ने
६. दक्ष शिक्षकद्वारा भर्चुअल शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने
७. तालिमलाई कक्षाकोठामा आधारित बनाउने
८. दक्ष प्रशिक्षकबाट तालिम प्रदान गराउने
९. मागमा आधारित तालिम सञ्चालन गरिने
१०. तालिमको आवश्यकता पहिचानलाई वस्तुनिष्ठ बनाइने
११. शिक्षकले तालिममा सिकेका ज्ञान तथा सिपलाई कक्षाकोठामा प्रतिबिम्बित गराउने वातावरण सिर्जना गर्न अनुगमन तथा स्थलगत सहायता प्रणाली कार्यान्वयनमा ल्याउने
१२. स्थानीय तहमा विषयगत शिक्षकको समूह बनाई नियमित बैठक, अन्तर्क्रिया गर्ने
१३. प्रधानाध्यापकलाई शिक्षकका कार्यको अनुगमन गर्ने जिम्मेवारी दिने
१४. प्रधानाध्यापकलाई शिक्षकका कार्यको सुपरिवेक्षण गर्न सक्ने बनाउने
१५. शिक्षक सेवा आयोगको वैकल्पिक तथा अस्थायी शिक्षक सूचीबाट अस्थायी शिक्षक पदपूर्ति गर्ने कानुनी व्यवस्था गर्ने
१६. दुर्गम स्थानका विद्यालयमा शिक्षकले निश्चित अवधि अनिवार्य सेवा गर्नुपर्ने कानुनी व्यवस्था गर्ने
१७. दुर्गम स्थानका लागि थप सुविधा उपलब्ध गराउने

१८. शिक्षक सरुवा तथा पदस्थापन योग्यता, क्षमता र औचित्यको आधारमा गर्न मापदण्ड तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने
१९. विद्यालय रहेको भूगोल, उपलब्ध सेवा, सुविधा र अवसरको आधारमा विद्यालयलाई सुगम र दुर्गम स्थानका विद्यालयको रूपमा वर्गीकरण गर्ने
२०. शिक्षकले दुर्गम क्षेत्रमा सेवा गरेबापत बढुवामा पाउने भौगोलिक अड्डा सुगम स्थानको भन्दा प्रतिवर्ष कम्तीमा पच्चिस प्रतिशत बढी हुने कानुनी व्यवस्था गर्ने
२१. प्रत्येक वर्ष उत्कृष्ट शिक्षक, उत्कृष्ट विषय शिक्षक, उत्कृष्ट प्रधानाध्यापक, उत्कृष्ट वर्ष शिक्षक घोषणा गर्ने
२२. विद्यालय तथा विद्यार्थीको शैक्षिक उपलब्धिको आधारमा प्रत्येक वर्ष शिक्षकलाई पदक, विभूषण, प्रमाणपत्र आदिबाट पुरस्कृत गर्ने
२३. शिक्षकको न्यूनतम शैक्षिक योग्यतामा पुनरवलोकन गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने
२४. मेधावी विद्यार्थीलाई शिक्षण पेसामा प्रवेश गराउन कानुनी प्रबन्ध गर्ने । मौद्रिक तथा गैरमौद्रिक उत्प्रेरक तत्वलाई व्यवस्थित गर्ने
२५. शिक्षकलाई मासिक रूपमा तलब भत्ता भुक्तानी गर्ने
२६. शिक्षकको न्यूनतम सेवा, शर्त, सुविधा तथा आचारसंहिता तय गरी कार्यान्वयन गर्ने
२७. शिक्षकलाई पेसाप्रति समर्पित, संवेदनशील, जिम्मेवार, जवाफदेही र उत्तरदायी बनाउने
२८. विशेष आवश्यकता भएका बालबालिकाका लागि शिक्षण गर्ने शिक्षकका लागि छुट्टै अध्यापन अनुमति पत्र र सघन तालिमको व्यवस्था गर्ने
२९. शिक्षकको तहगत शैक्षिक योग्यता वृद्धि गर्न, सूचना प्रविधिमा सक्षमता हासिल गर्न, सिकाइ विधि, प्रविधि तथा व्यवस्थापनमा नवप्रवर्तन सिर्जना गर्नका लागि विशेष कार्यक्रमको कार्यान्वयन गरी सबै शिक्षकले अनिवार्य रूपमा सक्षमता अभिवृद्धि गर्नुपर्ने कानुनी व्यवस्था गर्ने
३०. निर्धारित सक्षमता अभिवृद्धि हासिल गर्न नसक्ने तथा नचाहने शिक्षकलाई अवकाशको प्याकेज ल्याई सेवाबाट अलग गर्ने कानुनी व्यवस्था गरी कार्यान्वयन गर्ने
३१. नवप्रवेशी शिक्षकहरूका लागि अनुभवी दक्ष शिक्षकबाट मेन्टरिङको व्यवस्था गरी कार्यान्वयन गर्ने
३२. शिक्षकलाई समयानुकूल प्रविधि सम्बन्धी तालिम दिने
३३. शिक्षकलाई कार्यमूलक अनुसन्धान गर्न लगाउने
३४. माध्यमिक तहको विद्यालयमा छुट्टै प्रधानाध्यापक पदको सिर्जना गर्ने
३५. प्रधानाध्यापकलाई प्राज्ञिक र प्रशासनिक रूपमा अधिकारसम्पन्न एवम् स्वायत्त बनाउने
३६. विद्यालय विकास अवधारणा पत्रको आधारमा कार्य सम्भौता गरी प्रधानाध्यापक नियुक्ति गर्ने
३७. कार्य सम्भौताका आधारमा कार्य सम्पादन गर्न प्रधानाध्यापकलाई स्वायत्तता दिने
३८. प्रधानाध्यापक हुनलाई निश्चित अवधिको व्यवस्थापकीय तथा नेतृत्व विकाससम्बन्धी तालिम अनिवार्य गर्ने

३९. शिक्षक सक्षमता प्रारूपलाई अद्यावधिक गर्ने

४०. संघीयता अनुकूल हुनेगरी शैक्षिक तालिम केन्द्रहरूको सङ्ख्यामा विस्तार गर्ने

४१. कक्षा शिक्षण, विषय शिक्षण, बहुकक्षा शिक्षण, बहुकक्षा-बहुस्तर शिक्षण जस्ता विषयमा तालिम दिई क्षमता विकास गर्ने

४२. शिक्षक तालिम शैक्षिक सत्रको सुरु वा विद्यालय विदा भएको बेलामा सञ्चालन गर्ने । विद्यालय सञ्चालन भएको समयमा शिक्षक तालिम सञ्चालन गर्दा सट्टा शिक्षकको प्रबन्ध गरिने

४३. विश्वविद्यालयको सहकार्यमा शिक्षक पूर्वसेवाकालीन तालिमको पाठ्यक्रम परिमार्जन गर्ने । शिक्षण अभ्यासलाई व्यावहारिक र सान्दर्भिक बनाउने

४४. शिक्षकलाई व्यवहार कुशल सिपसम्बन्धी तालिम प्रदान गर्ने

४५. प्राकृतिक प्रकोपपछिको व्यवस्थापन, सडकमा सिकाइ व्यवस्थापन तथा विविधता व्यवस्थापन तालिम प्रदान गर्ने

४६. अतिरिक्त क्रियाकलाप कला सङ्गीत सिप सामाजिक सिप आदि विकासका मापदण्ड बनाई कार्यान्वयन गर्ने

४७. सबै विद्यालयमा न्यूनतम शैक्षिक वातावरण बनाउने

पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक

विद्यालय शिक्षाको सुधारका लागि गुणस्तरीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तकको व्यवस्थापन गर्न सञ्चालन गरिने कार्य निम्नानुसार रहेका छन् :

१. पाठ्यक्रम हरेक वर्ष अद्यावधिक एवम् परिमार्जन गर्ने पद्धति अवलम्बन गर्ने

२. पाठ्यक्रमको ढाँचाको आधारमा शिक्षक स्वयंलाई विद्यालयमा पाठ्यपुस्तक विकास गर्न सक्ने बनाउने

३. पाठ्यपुस्तक अद्यावधिक र स्तरीय बनाउने

४. पाठ्यपुस्तक अद्यावधिक, परिमार्जन र विकास गर्ने क्रममा विश्वविद्यालयको प्राविधिक सहयोग लिने

५. नयाँ पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक लागु गर्नुपूर्व शिक्षकको क्षमता विकास अनिवार्य गर्ने

६. विद्यालय तहको सबै पाठ्यक्रमलाई सक्षमतामा आधारित बनाउने

७. स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र कार्यान्वयनका लागि स्थानीय तहमा क्षमता विकास गर्ने

८. पाठ्यपुस्तकको बहुवर्षे प्रयोगमा जोड दिने

९. प्रारम्भिक कक्षामा कक्षाकोठामा पुस्तक राख्ने र प्रयोग गर्ने वातावरण बनाउने

१०. अभ्यासपुस्तिका विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने

११. विज्ञहरूबाट तयार गरी मूल्याङ्कनका लागि पाठ्यक्रम विकास केन्द्रमा पेश गरिने सामग्री मूल्याङ्कनमा कोडिङ प्रणाली लागु गरी स्वच्छता कायम गर्ने

१२. लेखक तथा प्रकाशकको पहिचान नखुल्ने गरी विज्ञ एवम् दक्ष मूल्याङ्कनकर्ताबाट मात्र मूल्याङ्कन गराउने परिपाटीको विकास गर्ने

१३. बहुपाठ्यपुस्तक कार्यान्वयनमा ल्याउने
१४. विद्यालयस्तरको पाठ्यपुस्तकलाई स्तरयुक्त, रङ्गीन र निःशुल्क बनाउने
१५. पाठ्यपुस्तकको छपाई गुणस्तरीय बनाइने
१६. सबै सेट पाठ्यपुस्तक विद्यार्थीको हातमा पुऱ्याउने
१७. विद्यालयमा पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक एवम् शिक्षक निर्देशिका राख्ने र प्रयोग गर्ने
१८. प्रत्येक शिक्षकले आफूले अध्यापन गर्ने कक्षा र विषयको पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक तथा शिक्षक निर्देशिकाको वार्षिक रूपमा विश्लेषण गर्ने व्यवस्था गरी ती सामग्रीमा भएका कमीकमजोरीहरू, सुधार गर्नुपर्ने विषय, थप गर्नुपर्ने विषय समावेश गरी विस्तृत प्रतिवेदन तयार गर्ने
- १८.१ प्रतिवेदन सम्बन्धित स्थानीय तहमा समेत पेश गर्ने
- १८.२ स्थानीय तहले समग्र प्रतिवेदन तयार गरी पाठ्यक्रम विकास केन्द्रमा पठाउने व्यवस्था कार्यान्वयन गर्ने
- १८.३ प्रतिवेदनबापत शिक्षकले कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनमा अङ्क पाउने व्यवस्था गर्ने
१९. आपत्कालीन तथा सङ्कटकालीन सिकाइ व्यवस्थापनका लागि पाठ्यक्रम विकास गर्दा अनिवार्य रूपमा हासिल गर्नेपर्ने सधैंका लागि आवश्यक शैक्षिक सक्षमता, माथिल्लो कक्षाका लागि आवश्यक सक्षमता र पछि हासिल गर्दा पनि हुने सक्षमता समेत खुल्ने गरी निर्माण गर्ने
२०. पाठ्यक्रम ढाँचाका आधारमा शिक्षकलाई पाठ्यक्रममा आधारित भई पाठयोजना बनाउने र प्रयोग गर्न सक्ने बनाउने

शैक्षिक सामग्री

विद्यालय शिक्षाको सुधारका लागि गुणस्तरीय सिकाइका लागि शैक्षिक सामग्री निर्माण र प्रयोग गर्न सञ्चालन गरिने कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन् :

१. कक्षागत र तहगत रूपमा शैक्षिक सामग्रीको मापदण्ड बनाउने
२. मापदण्डको सूची तयार गर्ने र सोबमोजिम विद्यालयमा व्यवस्थापन गर्ने
३. पाठ्यक्रममा आधारित शैक्षिक सामग्रीको निर्माणमा शिक्षकलाई सहभागी गराउने
४. शैक्षणिक सामग्री शिक्षकबाट निर्माण र प्रयोग गर्ने
५. सामग्री विकास शिक्षक, विद्यार्थी तथा अभिभावकको सहभागितामा गर्ने
६. शैक्षिक सामग्री निर्माण र प्रयोगमा शिक्षकको क्षमता गर्ने
७. बहुभाषिक शैक्षिक सामग्री विकास गर्ने
८. सामग्रीहरूलाई प्रविधियुक्त (डिजिटाइज) बनाइ गरी प्रयोगमा ल्याउने
९. सबै तहमा प्रविधियुक्त (डिजीटल) शैक्षिक सामग्रीको व्यवस्था सुनिश्चित गर्ने
१०. माध्यमिक विद्यालयमा इलाइब्रेरीको स्थापना गर्ने । सबै विद्यालयमा पुस्तकालय बनाउने
११. शैक्षिक सामग्रीहरू अनलाइन तथा अफलाइनमा हेर्न र प्रयोग गर्न सक्ने व्यवस्था मिलाउने । सिकाइ एपको विकास गरी गुणस्तरीय सामग्री राख्ने

१२. कक्षा शिक्षण, बहुकक्षा शिक्षण तथा बहुकक्षा बहुस्तर शिक्षणका लागि उपयुक्त सिकाइ सामग्रीको विकास गरी कार्यान्वयन गर्ने
१३. उच्च शिक्षामा पुस्तकालय, प्रयोगशाला आदि व्यवस्था गर्ने
१४. सिकाइ एप्सको विकास गर्ने
१५. अन्तरक्रियात्मक शैक्षिक सामग्री विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने
१६. पुस्तकालयमा पर्याप्त मात्रामा सन्दर्भ सामग्रीको व्यवस्था गर्ने
१७. शैक्षिक सामग्रीको प्रयोगबाट मात्र शिक्षण क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने आदत निर्माण गर्ने

शैक्षिक सुशासन र सेवा प्रवाह

विद्यालय शिक्षाको सुधारका लागि शैक्षिक सुशासन र सेवा प्रवाहअन्तर्गत सञ्चालन गरिने कार्य निम्नानुसार रहेका छन् :

१. अनिवार्य र निःशुल्क आधारभूत शिक्षा तथा निःशुल्क माध्यमिक शिक्षा पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन गर्न लक्षित परिवारलाई सहयोग प्याकेज प्रदान गर्ने
२. मातृभाषा, स्थानीय भाषा वा बहुभाषामा सिकाइ गराउने व्यवस्था गर्ने
३. इच्छुक नागरिकका लागि प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप विकास तालिममा सहज पहुँच सुनिश्चित गर्ने
४. विविधताअनुकूल सिकाइ व्यवस्थापन गर्ने
५. ब्रेल लिपि तथा साङ्केतिक भाषामा सिकाइको पहुँच स्थापित गर्ने
६. निःशुल्क पाठ्यपुस्तक तथा सेनिटरी प्याडको व्यवस्था गर्ने
७. गरिबी, लक्षित वर्ग र विशेष आवश्यकताका आधारमा छात्रवृत्ति र आवासीय सुविधा उपलब्ध गराउने
८. कानुनद्वारा निर्दिष्ट दिन र समय विद्यालय खुल्ने र सिकाइ हुने व्यवस्था सुनिश्चित गर्न संयन्त्र बनाउने
९. शैक्षिक क्यालेन्डर, पाठ्यघण्टा कार्यान्वयन गर्ने
१०. शैक्षिक क्यालेन्डरअनुसार विद्यार्थी भर्ना, शिक्षण क्रियाकलाप, परीक्षा, मूल्याङ्कन सम्पन्न गर्ने
११. शैक्षिक तथा शैक्षणिक क्यालेन्डर (वार्षिक कार्यतालिका, दैनिक कार्यतालिका, एकाइ योजना, पाठ्योजना) निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने
१२. विश्वसनीय र वास्तविक वर्गीकृत शैक्षिक सूचना समयमै सङ्कलन, प्रशोधन, प्रकाशन गर्न संयन्त्र बनाई कार्यान्वयनमा ल्याउने
१३. विद्यार्थीहरूमा न्यूनतम सिकाइ सक्षमता पूरा गर्न विद्यालय र शिक्षकलाई जिम्मेवार बनाउने पद्धति विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने
१४. विद्यार्थीको शैक्षिक उपलब्धि विश्लेषण गरी उपलब्धिसम्बन्धी जानकारी अभिभावकलाई गराउने कानुनी व्यवस्था गर्ने

१५. सामाजिक परीक्षण, लेखापरीक्षण, अभिभावक भेला तोकिएको समयमा गर्ने कानुनी व्यवस्था गर्ने
१६. प्रधानाध्यापक, शिक्षक, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक सङ्घ र स्थानीय तहको कार्य जिम्मेवारी स्पष्ट रूपमा विभाजन गर्ने
१७. प्रधानाध्यापकसँग विद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षकसँग प्रधानाध्यापकले कार्य सम्पादन सम्झौता गर्ने
१८. विद्यालय सुधार योजना निर्माण र कार्यान्वयनलाई अनिवार्य गर्ने
१९. पाठ्यक्रम विकास केन्द्रबाट स्वीकृत पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक मात्र प्रयोग भएको सुनिश्चितता गर्न स्वचालित संयन्त्र बनाई कार्यान्वयनमा ल्याउने
२०. नीतिगत तथा कानुनी व्यवस्था गरी संस्थागत विद्यालयहरूको नियमन गर्ने
२१. संस्थागत तथा निजी विद्यालयलाई सेवामूलक बनाउन कानुनी व्यवस्था गर्ने । संस्थागत तथा निजी विद्यालयले सरकारले तोकेको मापदण्डअनुसार छात्रवृत्ति उपलब्ध गराउने व्यवस्थाको कार्यान्वयन गर्ने
२२. संस्थागत तथा निजी विद्यालयका शिक्षकलाई कानुनबमोजिम तलब भत्ता उपलब्ध गराउने व्यवस्था गर्ने
२३. शैक्षिक योजना निर्माणमा सरोकारवालाको सहभागिता सुनिश्चित गर्ने कानुनी व्यवस्था गर्ने
२४. स्वचालित प्रतिवेदन प्रणालीको विकास गर्ने
२५. प्रभावकारी र प्रतिबद्ध अनुगमन प्रणालीको स्थापना गर्ने
२६. विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक सङ्घ समयमा नै गठन गर्ने र पदाधिकारीको क्षमता विकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने
२७. विद्यालय एकै पटक लामो समय बिदा नगरी धेरै पटक छोटो छोटो समय मात्र बिदा गर्ने कानुनी व्यवस्था गर्ने
२८. शैक्षिक संस्थामा रहने कर्मचारीको दरबन्दी यकिन गरी सेवा, शर्त र सुविधालाई व्यवस्थित गर्न कानुनी व्यवस्था गर्ने
२९. सिकाइमा असर पर्ने तथा कक्षाकोठा खाली रहने गरी शिक्षकलाई अन्य काममा खटाउने प्रचलनको अन्त्य गर्न कानुनी व्यवस्था गर्ने
३०. शैक्षिक सरोकारवालाहरूसँग नियमित संवादको व्यवस्था गरी सुझाव कार्यान्वयन हुने पद्धति स्थापना गर्ने
३१. नागरिक वडापत्र, सिकाइ वडापत्र तथा सार्वजनिक सुनुवाइको संयन्त्र अनिवार्य गरी कार्यान्वयन गर्ने । सबै प्रकारका गुनासोको शीघ्र सम्बोधन गर्ने संयन्त्र बनाई कार्यान्वयनमा ल्याउने
३२. भूगोल, जनसङ्ख्या तथा वर्तमान आवश्यकताका आधारमा शैक्षिक सङ्गठन र जनशक्तिको पुनर्संरचना गर्ने
३३. नियमित विद्यालय आई आफ्नो बच्चाको सिकाइको बारेमा जानकारी लिने, आफ्नो बच्चालाई

- नियमित विद्यालय पठाउने तथा बच्चालाई समय दिने अभिभावकलाई सम्मान गर्ने परिपाटीको विकास गर्ने । रिपोर्ट कार्ड बनाउने । सार्वजनिक गर्ने । अभिभावकसँग नियमित संवाद गर्ने
३४. विद्यालय स्तरीकरण गरी वर्गीकरण गर्ने
  ३५. विश्वविद्यालयको गुणस्तर सुनिश्चितता तथा प्रत्यायन र वर्गीकरण गर्ने
  ३६. विश्वविद्यालयको गुणस्तर सुनिश्चितता तथा प्रत्यायन र वर्गीकरण गर्ने
  ३७. प्रयोगात्मक कार्यलाई प्राथमिकता दिने
  ३८. तोकिएको समयमा (त्बकप यल तबभ) कार्य सम्पन्न गर्ने
  ३९. प्रगति प्रतिवेदन तयार गरी समयमा नै सार्वजनिक गर्ने
  ४०. सेवा प्रवाहको मापदण्ड विधि र प्रक्रिया तय गरी सार्वजनिक गर्ने र पालना गराउने
  ४१. अनलाइन तथा अफलाइन सेवा प्रवाहको व्यवस्था गर्ने
  ४२. शिक्षक कर्मचारीको कार्य विवरण तयार गरी स्पष्ट जिम्मेवारी किटान गर्ने
  ४३. जिम्मेवार पदाधिकारीहरूसँग कार्य सम्पादन सम्झौता गर्ने
  ४४. सेवा प्रवाहमा प्रविधिको प्रयोग गर्ने
  ४५. शिक्षकबाट शिक्षण सामग्री निर्माण र प्रयोग गर्न सहयोग प्रणाली स्थापना गर्ने
  ४६. नतिजामा आधारित पुरस्कार तथा दण्ड प्रणालीको विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने
  ४७. शिक्षासम्बन्धी असल अभ्यासको खोजी, सङ्कलन, अभिलेखन र प्रकाशन गर्ने
  ४८. असल अभ्यास विद्यालयबिच स्थानान्तरण गर्ने
  ४९. असल अभ्यासको अध्ययन, अवलोकन तथा प्रयोगका लागि शैक्षिक अवलोकन भ्रमण कार्यक्रमलाई कार्यान्वयन गर्ने
  ५०. विद्यालय तहमा पूर्व विद्यार्थी समाज, बाल क्लब, स्काउट, जुनियर रेडक्रस, आमा समूह तथा अन्य स्थानीय समूह तथा क्लब गठन गरी परिचालन गर्ने
  ५१. मूल (लिड) विद्यालय तोकिएको भूमिका स्पष्ट गर्ने
  ५२. सह (फिडर) विद्यालयको भूमिका समेत तोक्ने
  ५३. सामुदायिक-सामुदायिक, सामुदायिक-निजी र निजी-निजी विद्यालयहरूबीच साभेदारी गर्न विभिन्न क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने
  ५४. प्रत्येक आधारभूत विद्यालयमा कम्तीमा एक जना र प्रत्येक माध्यमिक विद्यालयमा कम्तीमा दुई जना प्रशासनिक सहायक वा विद्यालय कर्मचारीको व्यवस्था गर्ने
  ५५. समयानुकूल शिक्षा ऐन तथा नियमावलीमा सुधार, तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने

शिक्षक पेसागत सहयोग

विद्यालय शिक्षाको सुधारका लागि कक्षाकोठामा हुने सिकाइ क्रियाकलापलाई प्रभावकारी बनाउन शिक्षक पेसागत सहयोग अन्तर्गत सञ्चालन गरिने कार्य निम्नानुसार रहेका छन् :

१. शिक्षक पेसागत सहयोगको स्वचालित प्रणाली विकास गर्ने

२. स्थानीय तहमा विद्यालयलाई समूहकृत (क्लस्टरिड) गरी शिक्षक सहयोग केन्द्र स्थापना गर्ने
३. विषयगत शिक्षक समिति गठन गर्ने
४. अनुभवी र दक्ष शिक्षकलाई सहयोगी शिक्षकको रूपमा जिम्मेवारी प्रदान गरी शैक्षणिक सहयोग र परामर्शको व्यवस्था गर्ने
५. शिक्षकको निरन्तर पेसागत विकासका लागि आधारभूत तालिम, एकाडेमिक तालिम, पुनर्ताजगी तालिम, कार्यशाला, सेमिनारको व्यवस्था गर्ने
६. नवप्रवेशी शिक्षकलाई अनुभवी शिक्षकद्वारा मेन्टोरिङ गर्ने प्रबन्ध मिलाउने
७. अनुसन्धान, कार्यमूलक अनुसन्धान (एक्सन रिसर्च), मामला (केस) अध्ययन गर्ने प्रणाली विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने
८. शिक्षक तथा प्रधानाध्यापकलाई कार्यसम्पादनका आधारमा पेसागत सहयोग उपलब्ध गराई शिक्षण सिकाइ प्रति स्व-जवाफदेही बनाइने
९. कक्षाकोठामा आधारित सहयोग प्रणाली स्थापना गर्ने
१०. प्रविधिमा आधारित शिक्षक सहयोग प्रणाली अवलम्बन गर्ने
११. अन्तरक्रियात्मक ढङ्गको प्रविधियुक्त (डिजिटल) शैक्षिक सामग्रीको विकास गरी शिक्षक क्षमता विकासमा प्रयोग गर्ने
१२. शिक्षकलाई कक्षाकोठा व्यवस्थापन र प्रविधि प्रयोगसम्बन्धी तालिम दिने
१३. मेन्टोरिङको अवधारणा कार्यान्वयन गर्ने
१४. अभिभावक र शिक्षकको निरन्तर र नियमित संवाद गर्ने

अनुगमन

विद्यालय शिक्षाको सुधारका लागि अनुगमनअन्तर्गत सञ्चालन गरिने कार्य निम्नानुसार रहेका छन् :

१. एकीकृत शैक्षिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्न संयन्त्र, साधन र प्रणाली विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने
२. अनुगमनमा प्रविधिको प्रयोग गर्ने
३. अनुगमन प्रतिवेदनका आधारमा निर्णय प्रक्रियामा प्राप्त सूचना प्रयोग गर्ने स्वचालित प्रणाली बनाउने
४. शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणालीलाई विद्यालयस्तरीय, स्थानीय तहस्तरीय, प्रदेशस्तरीय र राष्ट्रिय बनाउन एकीकृत पद्धति स्थापना गर्ने
५. राष्ट्रिय सूचकको अतिरिक्त आवश्यकतानुसार स्थानीय सूचकलाई समेत सूचना प्रणालीमा आवद्ध गर्ने प्रणालीको विकास गर्ने
६. अनुसन्धानमा आधारित अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रणाली विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने । तहगत जिम्मेवारी बाँडफाँट गर्ने
७. अनुगमन तथा मूल्याङ्कनबाट प्राप्त पृष्ठपोषणलाई अनिवार्य कार्यान्वयन गर्ने प्रणालीको विकास

गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने

८. अनुगमन तथा मूल्याङ्कनलाई नतिजामूलक तथा सहभागितामूलक बनाउने
९. प्रत्येक शैक्षिक योजना, कार्यक्रम तथा परियोजनाको नियमित, आवधिक मध्यावधिक तथा अन्तिम अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीलाई अनिवार्य गर्ने
१०. अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रभावकारी बनाउन सम्बद्ध पक्षको क्षमता विकास गर्ने
११. कक्षाकोठाको सिकाइको अनुगमन, सुपरिवेक्षण तथा मूल्याङ्कनलाई प्रभावपूर्ण बनाउन कार्यस्थलमा आधारित अनुगमन, मूल्याङ्कन, सुपरिवेक्षण एवम् प्रतिवेदन प्रणाली कार्यान्वयन गर्ने
१२. शैक्षिक गुणस्तरमा सुधार ल्याउन हरेक क्षेत्रको सुक्ष्म अनुगमन गर्ने गरी संयन्त्रको विकास गरी कार्यान्वयन गर्ने
१३. सूचक निर्माण गरी सोको आधारमा आवधिक अनुगमन गर्ने
१४. अनुगमन र पृष्ठपोषण प्रणाली कार्यान्वयनमा ल्याउने
१५. तहगत रूपमा अनुगमन प्रणाली विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने

परीक्षा तथा मूल्याङ्कन

परीक्षा तथा मूल्याङ्कन सिकाइका अभिन्न अङ्ग हुन् । विद्यालय शिक्षाको सुधारका लागि परीक्षा तथा मूल्याङ्कनलाई प्रभावकारी बनाउन सञ्चालन गरिने कार्य निम्नानुसार रहेका छन् :

१. विद्यार्थी मूल्याङ्कनको राष्ट्रिय ढाँचा तयार गर्ने
२. आधारभूत तहको परीक्षा कक्षा - ८ को अन्तमा स्थानीय तह स्तरीय, माध्यमिक तह कक्षा- १० को अन्तमा प्रदेश स्तरीय र माध्यमिक तह कक्षा-१२ को अन्तमा राष्ट्रिय रूपमा सञ्चालन गर्ने । अन्य कक्षाका परीक्षा विद्यालयस्तरमा सञ्चालन गर्न मापदण्ड बनाई कार्यान्वयनमा ल्याउने
३. सिकाइका लागि मूल्याङ्कनमा गर्ने पद्धति विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने
४. विद्यार्थी मूल्याङ्कन तहगत, कक्षागत, विषयगत तथा शिक्षकगत रूपमा गर्ने पद्धति विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने
५. निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन पद्धतिको सबलीकरण गरी विस्तार गर्ने
६. मूल्याङ्कन तथा मूल्याङ्कनका साधनमा विविधता कायम गर्ने
७. शैक्षिक संस्थामा नियमित परीक्षा सञ्चालन गरी वैयक्तिक रूपमा सुधारात्मक परामर्श तथा पृष्ठपोषण सेवा प्रदान गरी नतिजामा सुधार ल्याउने व्यवस्था गर्ने
८. स्तरयुक्त प्रश्नपत्रबाट मूल्याङ्कन गर्ने । प्रश्नपत्र बैङ्कको निर्माण गर्ने । स्तरयुक्त परीक्षाका लागि जनशक्ति विकासमा जोड दिने
९. निर्माणात्मक मूल्याङ्कनमा जोड दिने । मूल्याङ्कनलाई प्रयोगात्मक तथा परियोजनामा आधारित बनाई व्यावहारिक बनाउने
१०. मूल्याङ्कनलाई प्रविधिमा आधारित बनाउने
११. शिक्षक, विद्यालय, स्थानीय तह, प्रदेश र राष्ट्रिय तहमा परीक्षाको नतिजा विश्लेषण गरी सिकाइ

सुधारमा प्रयोग गर्ने

१२. विद्यार्थी उपलब्धि परीक्षण आवधिक रूपमा गर्ने
१३. स्तरयुक्त परीक्षा सञ्चालन गर्ने
१४. शिक्षक क्षमता विकास गर्ने
१५. अन्तर्राष्ट्रिय अभ्याससँग आबद्धता गर्ने
१६. नतिजा विश्लेषण गरी शैक्षिक सुधारमा प्रयोग गर्ने प्रणालीको विकास गर्ने

शैक्षिक गुणस्तर सुधारका लागि गरिने विविध कार्य

विद्यालय शिक्षाको शैक्षिक गुणस्तरमा सुधारका लागि सञ्चालन गरिने कार्य निम्नानुसार रहेका छन् :

१. गुणस्तर मानक निर्माण गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने
२. विषयगत, कक्षागत, तहगत मापदण्ड बनाई कार्यान्वयन गर्ने
३. सिब्डै कमाउँदै कार्यक्रमलाई प्रभावकारी ढङ्गले कार्यान्वयन गर्ने
४. अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन र नियमलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न कार्ययोजना बनाई कार्यान्वयनमा लैजाने
५. सिकाइका आधारमा विद्यालयको उपलब्धि मापन गर्ने प्रणाली विकास गर्ने
६. वैकल्पिक सिकाइ र अनलाइन शिक्षा प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउने
७. तीनै तहको सरकारबाट सञ्चालन हुने शैक्षिक क्रियाकलापबिच आपसी समन्वय कायम गरी नतिजा सुनिश्चित गर्ने प्रणालीको विकास गर्न गुणस्तर मापदण्ड बनाई कार्यान्वयन गर्ने
८. दलित, उत्पिडित, अल्पसङ्ख्यक पिछडिएका वर्गको गुणस्तरीय शिक्षामा पहुँच वृद्धि गर्ने
९. विभिन्न आन्दोलनका घाइते, अपाङ्ग एवम् द्वन्द्व पीडितलाई शैक्षिक अवसर प्रदान गर्ने
१०. शिक्षक कर्मचारीका पेसागत समस्या समाधान गर्न स्वचालित संयन्त्र बनाउने
११. नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई कानुनबमोजिम मातृभाषामा शिक्षा पाउने प्रबन्ध मिलाउने
१२. शैक्षिक प्रमाणपत्रका आधारमा अनिवार्य ऋण उपलब्ध गराई शैक्षिक बेरोजगारी न्यूनीकरण गर्ने
१३. शैक्षिक ऋणको व्यवस्थापन गर्न कानुनी व्यवस्था गर्ने
१४. एक विद्यालय-एक पुस्तकालय नीति अवलम्बन गरी कार्यान्वयन गर्ने
१५. नागरिक तथा नैतिक शिक्षालाई अनिवार्य गर्ने
१६. हरेक विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण गर्ने व्यवस्था गरी नतिजाको आधारमा विद्यालयको स्तरीकरण गर्ने
१७. शिक्षकलाई वैदेशिक अध्ययन तथा भ्रमणको अवसर उपलब्ध गराउने
१८. शिक्षकगत सिकाइ सुधार योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन ल्याउने
१९. शिक्षकले कक्षा कोठामा विताउने समयलाई सिकाइका केन्द्रित गर्न मापदण्ड बनाई कार्यान्वयन

गर्ने

२०. विद्यार्थीको कक्षागत तथा विषयगत सिकाइ उपलब्धि परीक्षण व्यवस्था गर्ने
२१. सिकाइ उपलब्धि कमजोर रहेका विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि पूरा गराउन थप समय शिक्षकलाई परिचालन गर्ने
२२. अतिरिक्त समय काम गरेबापत शिक्षकलाई थप प्रोत्साहन सुविधा उपलब्ध गराउन मापदण्ड बनाई कार्यान्वयनमा ल्याउने
२३. शिक्षक तथा विद्यार्थीको नियमितता एवम् सक्रियतामा जोड दिन आचारसंहिता बनाई कार्यान्वयन गर्ने
२४. एक शिक्षक एक ल्यापटप, एक कक्षा कोठा एक स्मार्टबोर्ड, प्रोजेक्टर, स्मार्ट टिभी, बुक कर्नर व्यवस्था गर्ने
२५. शिक्षकका लागि शैक्षणिक योजनासहितको डायरी प्रबन्ध गर्ने
२६. खर्च नलाग्ने तथा थोरै खर्च लाग्ने (नो कस्ट लो कस्ट) कार्यक्रम र शैक्षिक सामग्री निर्माण गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गर्न प्रोत्साहन गर्ने
२७. विद्यार्थीहरूमा अनिवार्य आधारभूत सिप विकासका लागि विभिन्न क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने

उच्च शिक्षा

राष्ट्रिय उद्देश्य

उच्च शिक्षाको राष्ट्रिय उद्देश्य निम्नानुसार हुने छन् :

- ज्ञानको उत्पादन र प्रयोग, विचारको विकास र परीक्षण, दिगो विकास, राष्ट्रिय विकासका लागि चाहिने जनशक्ति उत्पादन र विश्वव्यापी प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार गर्ने
- राष्ट्रिय वा प्रादेशिक आवश्यकता तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा अनुसन्धानात्मक प्रतिस्पर्धा गर्न सक्षम सर्जक तथा दक्ष विषय विज्ञ तयार गर्ने
- राष्ट्रिय स्वास्थ्य सेवाको आवश्यकता पूर्ति गर्नका लागि पेसागत दक्षता र सामाजिक दायित्वबोध भएका विवेकशील स्वास्थ्य जनशक्ति उत्पादन गर्नु तथा न्यायपूर्ण, गुणस्तरीय र सर्वसुलभ स्वास्थ्य सेवा प्रणाली स्थापना गर्न सघाउनु

रूपान्तरणका क्षेत्र र उपलब्धि

यस सोचपत्रमा उल्लिखित उच्च शिक्षाका उद्देश्य पूरा गर्न देहायका रूपान्तरणका क्षेत्र पहिचान गरिएका छन् । यस्ता रूपान्तरणका क्षेत्रअन्तर्गत ५, १० र १५ वर्षमा हासिल गर्ने अपेक्षा देहाय बमोजिम रहेका छन् ।

क्षेत्र	५ वर्ष	१० वर्ष	१० वर्ष
पहुँच	३० प्रतिशत	५० प्रतिशत	७५ प्रतिशत
विश्वविद्यालय/कलेज	मापदण्ड पूरा गरी स्वायत्त	गुणस्तर सुनिश्चितता प्राप्त अनुसन्धानमुखी	उत्कृष्ट प्राज्ञिक केन्द्र विश्वस्तरीय शैक्षिक केन्द्र
विद्यार्थी	डिजिटलमैत्री खोजमुखी अध्ययनशील	स्थानीय राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय परिवेशअनुकूल योग्य र प्रतिस्पर्धी अनुसन्धान केन्द्रित अनुसन्धानप्रेमी,	विवेकशील सामाजिक दायित्वबोध उच्च सिकाइ उपलब्धि असल नागरिक स्वरोजगारमुखी
शिक्षक	प्राज्ञिक र पेसागत योग्यता प्राप्त, प्रतिस्पर्धाको आधारमा नियुक्ति, डिजिटलमैत्री, क्षमतावान् अनुसन्धानमा संलग्न	शिक्षक सिकाइका नवीनतम विधि र प्रविधिको विकास गर्न सक्षम सिपको प्रयोग गर्न सक्ने	पहिलो रोजाइको पेसा; रोलमोडल शिक्षणमा अनुसन्धानको बाहुल्य सिप आर्जन र प्रयोग गर्न सक्ने
सिकाइको अवस्था	अनुसन्धानका कार्यक्रमहरू सञ्चालन; परियोजनामा आधारित; खोजमुखी प्राज्ञिक वातावरणको अनुभव	ज्ञान निर्माण र उत्पादनमा केन्द्रित; उत्पादन र सेवाका क्षेत्रमा आवद्ध प्राज्ञिक वातावरणको सुनिश्चितता	अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा प्रतिस्पर्धी; अन्तर्राष्ट्रिय विद्यार्थी आकर्षित प्राज्ञिक वातावरणको उच्चतम प्रयोग

सुधारका कार्य

परिवर्तित मूल्य, मान्यताअनुरूप नीति, संरचना, प्रक्रिया, व्यवहार र मनोवृत्तिमा समयानुकूल परिवर्तन ल्याई शैक्षिक प्रणालीमा नवीनता र सिर्जनात्मकताको प्रवर्धन गराउन समयसीमा निर्धारण गरी विविध सुधारका क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नु अपरिहार्य छ। यसबाट अपेक्षित सुधार हुन सक्छ। उच्च शिक्षाको क्षेत्रमा सुधारका लागि गरिने कार्यलाई देहायबमोजिम प्रस्तुत गरिएको छ :

१. उच्च शिक्षासम्बन्धी छत्रता ऐनको तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने
२. विश्वविद्यालय अनुदान आयोगलाई सशक्तीकरण गरी नियामक निकायका रूपमा रुपान्तरण गर्ने।
३. विश्वविद्यालयहरूको सङ्गठन संरचनामा परिवर्तन गरी छरितो र चुस्त बनाउने
४. विश्वविद्यालयहरूमा आवश्यक जनशक्ति पदपूर्तिका लागि एउटै सेवा आयोग बनाउने

५. मापदण्ड स्वीकृत गरी केन्द्रीय विश्वविद्यालय तथा प्रादेशिक विश्वविद्यालयमा वर्गीकरण गर्ने
६. मानित विश्वविद्यालयको अवधारणा कार्यान्वयनमा ल्याउने
७. हरेक विश्वविद्यालयका शैक्षिक क्यालेन्डर बनाई लागु गर्ने
८. प्रत्येक शैक्षिक कार्यक्रमका लागि एकल प्रवेश परीक्षा सञ्चालन गर्ने
९. राष्ट्रिय योग्यता प्रणाली (एनक्युएफ) स्थापना गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने
१०. निश्चित मापदण्डको आधारमा सङ्घाय परिवर्तनका साथै साधारण र व्यावसायिक धार परिवर्तन गर्न पाउने व्यवस्था कार्यान्वयन गर्ने
११. क्रेडिट ट्रान्सफर हुने व्यवस्था गर्ने
१२. सक्षम शिक्षक प्रणाली अपनाउने
१३. विश्वविद्यालयमा अध्यापन अनुमति पत्रको व्यवस्था गर्ने
१४. उच्च शिक्षालाई अनुसन्धानमूलक बनाउन प्राध्यापनमा संलग्न व्यक्तिलाई अनुसन्धान अनिवार्य गर्ने:
  - क. एक प्राध्यापक एक अनुसन्धान अनिवार्य गर्ने
  - ख. अनुसन्धानलाई जर्नलमा प्रकाशन गर्ने व्यवस्था गर्ने
  - ग. अनुसन्धानलाई वृत्तिविकाससँग आवद्ध गर्ने
  - घ. विभिन्न विश्वविद्यालय मातहतका अनुसन्धान संस्थाहरूलाई सबलीकरण र एकीकरण गरी व्यवस्थित बनाउने ।
१५. विभिन्न विश्वविद्यालयबाट उत्पादन हुने जनशक्तिलाई राष्ट्रिय आवश्यकताअनुकूल हुने गरी योजनाबद्ध रूपमा प्रक्षेपण गर्न संयन्त्र बनाई कार्यान्वयनमा ल्याउने
१६. सबै विश्वविद्यालयको भौतिक सम्पत्तिको संरक्षण र सदुपयोग गर्न एकीकृत अभिलेख संयन्त्र बनाउने
१७. मुलुकमा सञ्चालन नभएका विधामा मात्र विदेशी सम्बन्धन प्राप्त कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने गरी विश्वविद्यालयसँग सहकार्य गर्ने व्यवस्था गर्ने र विश्वविद्यालय अनुदान आयोगले नियमित अनुगमन गर्ने
१८. सबै शैक्षिक संस्थामा गुणस्तर सुनिश्चितता तथा प्रत्यायन (त्तब्ब) अनिवार्य गर्ने
१९. उच्च शिक्षण संस्थाहरूको राष्ट्रिय स्तर निर्धारण गर्ने
२०. विश्वविद्यालय शिक्षाको पाठ्यक्रम, सिकाइ विधि, प्रविधि र प्रक्रियामा समयानुकूल सुधार गर्न समय तालिका निर्माण गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने
२१. उच्च शिक्षामा सबैको सहज पहुँच स्थापित गर्न नक्साङ्कनका आधारमा आङ्गिक तथा सामुदायिक क्याम्पसको सङ्ख्या वृद्धि मापदण्डका आधारमा गर्ने
२२. राष्ट्रिय विकास र विश्वविद्यालयबाट हुने अनुसन्धानबिच सम्बन्ध कायम गर्ने
२३. सरकारी कोषबाट गरिने अनुसन्धानलाई विश्वविद्यालयबाट गराउने व्यवस्था गर्ने
२४. उच्च तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीलाई निश्चित अवधि सामाजिक सेवामा अनिवार्य संलग्नता

गराउने कानुनी व्यवस्था गर्ने

२५. अन्तर्राष्ट्रिय विद्यार्थी आकर्षण हुने खालका पूर्वीय दर्शनमा आधारित उच्च शिक्षाका कार्यक्रम पहिचान गरी सञ्चालन गर्ने
२६. खुला तथा दूर शिक्षा प्रणालीलाई विस्तार एवम् प्रवर्द्धन गर्ने
२७. खुला विश्वविद्यालयको कार्यक्रमलाई थप विस्तार गर्ने
२८. सबै शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप तथा कार्यक्रममा प्रविधिको प्रयोग गर्ने
२९. परीक्षा प्रणालीमा सुधारका लागि प्रविधिको प्रयोग, नतिजा विश्लेषण र प्रयोग गर्ने
३०. अनुगमन तथा नियन्त्रण प्रणालीलाई व्यवस्थित गरिने
३१. प्रविधि र सूचकमा आधारित अनुगमनमा जोड दिने
३२. उच्च शिक्षाको विधा छनोट बजारको माग र आवश्यकताका आधारमा गर्ने
३३. राष्ट्रिय प्राथमिकताका आधारमा कृषि तथा वन, पर्यावरण, विज्ञान तथा प्रविधि, चिकित्सा विज्ञान, आयुर्वेद, पर्यटन, इजिनियरिङ, जलविद्युत्, नवीकरणीय ऊर्जा, उद्योग तथा व्यापारलगायतका प्राविधिक विषय क्षेत्रलाई उच्च शिक्षामा सम्बद्ध गरी बाहिर जाने जनशक्तिलाई देशमा नै रहने वातावरण सिर्जना गर्न कार्यमूलक एवम् रोजगारमूलक उच्च शिक्षाको विकास र विस्तारमा प्राथमिकता दिने
३४. उच्च शिक्षामा प्रवेश गर्ने जनशक्तिको पूर्वयोग्यता परीक्षा प्रणाली कार्यान्वयन गर्ने
३५. विदेशी विश्वविद्यालयमा अध्यापन गर्ने जनशक्ति नेपाली विश्वविद्यालयमा भित्त्याउन उत्प्रेरित गर्ने
३६. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप विकासमा औद्योगिक प्रशिक्षार्थी कार्यक्रम विस्तार गर्न तथा विद्यालय, शिक्षालय, तालिम प्रदायक सङ्घ-संस्था र शिक्षार्थीका लागि आर्थिक सहजीकरणका लागि औद्योगिक प्रशिक्षार्थी सहूलियत ऋण उपलब्ध गराउन सिप विकास बैङ्कको अवधारणा लागु गर्ने
३७. उच्च शिक्षालाई अनुसन्धानमुखी बनाउँदै सिपलाई उत्पादन र रोजगारमा जोड्दै वैज्ञानिक, प्राविधिक र व्यावसायिक बनाउने
३८. सक्षमतामा आधारित पाठ्यक्रम विकासमा जोड दिने
३९. शिक्षण अभ्यासलाई व्यावहारिक बनाउने
४०. सबै कार्यक्रममा अध्ययन अनुसन्धानमा जोड दिने
४१. विश्वविद्यालय तथा क्याम्पसको भौतिक पूर्वाधार निर्माणमा जोड दिने
४२. अध्ययन, अनुसन्धान तथा वस्तुगत आवश्यकताका आधारमा मात्र शिक्षासम्बन्धी संस्थाको स्थापना र विस्तार गर्ने
४३. वैज्ञानिक प्रक्षेपणको आधारमा शैक्षिक कार्यक्रमको सिट सङ्ख्या तोक्ने
४४. उच्च शिक्षाका सबै विधा र तहमा योग्यताका आधारमा मात्र भर्ना गर्ने
४५. उच्च शिक्षाका संस्थारबिच भर्ना, परीक्षा, पाठ्यक्रम, शिक्षण विधि तथा मूल्याङ्कन विधिमा

सामञ्जस्यता कायम गर्ने

४६. शैक्षिक क्यालेन्डर बनाई कार्यान्वयन गर्ने
४७. प्राज्ञिक, नैतिक, सामाजिक, अन्तरवैयक्तिक एवम् भावनात्मक बौद्धिकता भएका सक्षम र दक्ष व्यक्तिलाई मात्र शिक्षकमा छनोट गर्ने
४८. यथार्थका आधारमा वस्तुपरक शुल्क निर्धारण र कार्यान्वयन गर्ने । उच्च शिक्षा अध्ययनका लागि सहूलियतपूर्ण शैक्षिक कर्जाको व्यवस्था गर्न कानुनी व्यवस्था गर्ने
४९. छात्रवृत्ति तथा निःशुल्क शिक्षाको अवसर पाएका व्यक्तिलाई निश्चित अवधिभर अनिवार्य सेवा गर्नुपर्ने व्यवस्थालाई कार्यान्वयन गर्ने
५०. अनुसन्धान केन्द्रलाई स्रोत, साधन एवम् अधिकार सम्पन्न बनाउने
५१. प्रविधियुक्त एवम् सशक्त अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको स्थापना गर्ने
५२. नेपालको मौलिक चिकित्सा प्रणालीको रूपमा रहेको आयुर्वेद चिकित्साको विकासका लागि आयुर्वेदलाई चिकित्सा प्रणालीमा मूलप्रवाहीकरण गर्ने
५३. गुणस्तरको मापदण्ड बनाई कार्यान्वयनमा ल्याउने
५४. प्राज्ञिक वातावरणको मापदण्ड बनाई कार्यान्वयनमा लैजाने
५५. पुस्तकालय र प्रयोगशालाको मापदण्ड बनाई कार्यान्वयन गर्ने
५६. स्वयम्सेवालाई अनिवार्य गर्ने
५७. उच्च शिक्षामा विद्यालय शिक्षापछि (पोस्ट सेकेण्डरी एजुकेसन) का कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने

प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिम

राष्ट्रिय उद्देश्य

- (क) समाज र राष्ट्रको विकासको आवश्यकताअनुरूप दक्ष र सिपयुक्त जनशक्ति उत्पादन गर्ने
- (ख) आर्थिक रूपले सक्रिय उमेरसमूहका सबै युवाका लागि प्रवर्तनात्मक र उच्चमशीलतामा आधारित प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप विकासको अवसर सुनिश्चित गरी समाज र राष्ट्रको विकासको आवश्यकताअनुरूप दक्ष र सिपयुक्त जनशक्ति उत्पादन गर्ने

रूपान्तरणका क्षेत्र र उपलब्धि

यस सोचपत्रमा उल्लिखित प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमका उद्देश्य पूरा गर्न देहायका रूपान्तरणका क्षेत्र पहिचान गरिएका छन् । यस्ता रूपान्तरणका क्षेत्रअन्तर्गत ५, १० र १५ वर्षमा हासिल गर्ने अपेक्षा देहाय बमोजिम रहेका छन् ।

क्षेत्र	५ वर्ष	१० वर्ष	१० वर्ष
पहुँच (जम्मा विद्यार्थीमा)	४० प्रतिशत	६० प्रतिशत	७५ प्रतिशत
शिक्षालय	न्यूनतम मापदण्ड पूरा	न्यूनतम गुणस्तर मापदण्ड पूरा	व्यावहारिक अभ्यासको अन्तर्राष्ट्रिय गुणस्तर कायम
विद्यार्थी	प्राविधिक शिक्षामा विद्यार्थीको आकर्षण सिप विकासमा संलग्न	श्रमको सम्मान	सिपवान जनशक्तिको विकास आफैं पाठ्यसामग्री विकास र
शिक्षक/प्रशिक्षक	योग्य र तालिम प्राप्त सूचना प्रविधिमैत्री गतिशील सक्षम	प्रशिक्षण अनुमति प्राप्त	प्रयोग गर्न सक्षम र स्वायत्त
सिकाइको अवस्था	समान पाठ्यक्रम; आधुनिक सूचना प्रविधिको प्रयोग; प्रविधियुक्त शिक्षण प्रशिक्षण	सान्दर्भिक र उपयोगी शिक्षाको सर्वसुलभता	श्रम बजारको आवश्यकतानुसार स्थानीय, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको गुणस्तरीय र प्रतिस्पर्धी शिक्षा र सिप विकास

सुधारका कार्य

प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमको क्षेत्रमा अपेक्षित सुधारका लागि गरिने कार्यलाई देहायबमोजिम प्रस्तुत गरिएको छ :

१. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक सिप विकासका लागि गुरुश्रयोजना निर्माण गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने
२. राष्ट्रिय योग्यता प्रारूप तथा राष्ट्रिय व्यावसायिक योग्यता प्रारूप (एनभिक्युएफ) सम्बन्धी कानुनी व्यवस्था गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने
३. नक्साङ्कनको आधारमा शैक्षिक संस्था तथा तालिम केन्द्र एवम् कार्यक्रम स्थापना र सञ्चालन गर्ने
४. प्राविधिक माध्यमिक तहमा एउटै पाठ्यक्रम व्यवस्था गर्ने
५. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको विकास तथा विस्तारमा रोजगारदाता तथा उद्योगीको संलग्नता बढाउन संयन्त्र बनाउने
६. व्यक्तिको रुचि, क्षमता र चाहना एवम् श्रम बजारको माग र आवश्यकतालाई दृष्टिगत गरी स्थानीय स्तरमै प्राविधिक सिप विकासका अवसर उपलब्ध गराउन संयन्त्र बनाउने
७. परम्परागत सिपहरूलाई आधुनिकीकरण गर्न विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने
८. निश्चित वर्गलाई निःशुल्क सिप हासिल गराउने गरी सरकारी स्तरबाट आवासीय सुविधासहितका प्राविधिक शिक्षालय वा सिप विकास केन्द्र स्थापना गर्ने

९. निजी ट्रेड स्कुल एवम् प्रतिष्ठानलगायत शिक्षालय तथा सिप विकास केन्द्र स्थापना तथा सम्बन्धनका लागि सूचकसहितको मापदण्ड विकास र कार्यान्वयन गर्ने
१०. सिप परीक्षण केन्द्रको आधुनिकीकरण गरी प्रविधिमैत्री बनाउने
११. सिप परीक्षण केन्द्रलाई विस्तार गरी हरेक प्रदेशमा एक-एक गरी सातओटा पुर्याउने
१२. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा तालिम सञ्चालन गर्ने संस्थाका लागि गुणस्तर प्रत्यायन प्रमाणपत्र अनिवार्य गर्ने
१३. आधारभूत तह कक्षा ८ पछि विद्यार्थीलाई सिप विकासमा आकर्षित गराउन निःशुल्क परामर्श सेवा सञ्चालन गर्ने प्रणालीको विकास गर्ने
१४. भौतिक पूर्वाधार विकासमा जोड दिइने
१५. व्यावहारिक अभ्यास शिक्षणमा जोड दिने
१६. प्रयोगशालालाई सुविधा सम्पन्न बनाउने
१७. प्रशिक्षकहरूका लागि प्रशिक्षण अनुमति पत्रको व्यवस्था गर्ने
१८. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिममा सम्बद्ध प्रशिक्षक, व्यवस्थापक, सुपरिवेक्षक, मूल्याङ्कनकर्ताको नियमित क्षमता विकास गर्ने
१९. सिप विकासलाई अभियानका रूपमा सञ्चालन गर्ने
२०. स्वरोजगार र उद्यमशीलताका लागि सहूलियत ऋणको व्यवस्था गर्न कानुनी व्यवस्थासहित संयन्त्र बनाउने
२१. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप विकासमा शिक्षा बजेटको कम्तीमा पाँच प्रतिशत लगानी गर्ने
२२. लक्षित वर्गका लागि योग्यतामा आधारित छात्रवृत्तिको व्यवस्था गर्न विद्यार्थी सङ्ख्याको दश प्रतिशत सिट निर्धारण गर्ने
२३. दक्ष प्राविधिक जनशक्तिमार्फत कार्यक्रमहरूको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्न एकीकृत प्रणाली विकास गर्ने
२४. प्रत्येक स्थानीय तहमा सिप विकास तालिम केन्द्र तथा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको पहुँच स्थापित गर्ने
२५. मापदण्डका आधारमा सामुदायिक विद्यालयमा प्राविधिक शिक्षाको पढाइ सञ्चालन गर्ने
२६. मापदण्डका आधारमा प्रत्येक सामुदायिक विद्यालयमा एउटा प्राविधिक धारको शिक्षा सञ्चालन गर्ने
२७. विद्यालय शिक्षाको पहुँचबाट बाहिर रहेका वा विद्यालय शिक्षामा नजोडिएका युवालाई सिप विकासका अवसर उपलब्ध गराई रोजगारी र स्वरोजगारीसँग जोड्ने
२८. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप विकासमा पहुँच र अवसरमा व्यापकता ल्याउन तथा सार्वजनिक, सहकारी र औद्योगिक तथा निजी क्षेत्रसँग सहकार्य गरी कार्यस्थलको सिकाइसहित रोजगार सुनिश्चित गर्न औद्योगिक प्रशिक्षार्थी कार्यक्रम (Apprenticeship)

सञ्चालन गरिने

२९. बहुआयामिक गरिबीको क्षेत्रभित्र परेका, बहुवञ्चितकरणमा परेका (Multiple Disadvantaged), आर्थिक सामाजिक रूपमा पछाडि परेका, अपाङ्गता भएका र औपचारिक शिक्षा हासिल गर्ने अवसरबाट वञ्चित नागरिकका लागि आवश्यकताका आधारमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप विकासको समन्यायिक अवसर प्रदान गर्न विद्यार्थी वित्तीय सहायता प्रणाली लागु गर्ने
३०. विद्यार्थीको आर्थिक भार कम गर्न पढ/सिक, कमाउ र तिरको अवधारणा (स्किम) कार्यान्वयन गर्ने
३१. सिप तालिम प्राप्त जनशक्तिलाई सिप र दक्षता उल्लेख भएको सिप-राहदानी (Skills Passport) उपलब्ध गराउने व्यवस्था गर्ने
३२. नागरिकले विभिन्न माध्यमबाट प्राप्त गरेका सिपको पहिचान गरी पूर्व सिकाइ अनुभव Recognition of prior learning-RPL) को प्रमाणीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने
३३. स्थानीय तहको सहकार्यमा सिप नक्साङ्कन कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने
३४. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमको क्षेत्रमा उच्चस्तरीय जनशक्ति उत्पादन गर्न प्राविधिक विश्वविद्यालय सञ्चालन गर्ने
३५. प्रदेशलाई एकाइ मानी राष्ट्रिय विज्ञान माध्यमिक विद्यालयको विकास गर्ने
३६. डिप्लोमा तहका कार्यक्रम विद्यालय शिक्षा (कक्षा १२) पश्चात् मात्र अध्ययन गर्ने व्यवस्था गर्ने

अनौपचारिक तथा जीवनपर्यन्त शिक्षा

राष्ट्रिय उद्देश्य

अनौपचारिक तथा जीवनपर्यन्त शिक्षाको राष्ट्रिय उद्देश्य निम्नानुसार हुने छन् :
शिक्षाको अवसर विस्तार गरी आजीवन सिकाइ संस्कृतिको विकास गर्नु

रूपान्तरणका क्षेत्र र उपलब्धि

यस सोचपत्रमा उल्लिखित अनौपचारिक तथा जीवनपर्यन्त शिक्षाका उद्देश्य पूरा गर्न देहायका रूपान्तरणका क्षेत्र पहिचान गरिएका छन् । यस्ता रूपान्तरणका क्षेत्रअन्तर्गत आगामी ५, १० र १५ वर्षमा हासिल गर्ने अपेक्षाहरु देहाय बमोजिम रहेका छन् ।

क्षेत्र	५ वर्ष	१० वर्ष	१० वर्ष
कक्षा	सिकारुको आवश्यकता पहिचान गरी कक्षा सञ्चालन	सिकारुको माग र सहभागितामा कक्षा सञ्चालन व्यवस्थापन	सिकारुको स्वव्यवस्थापनमा कक्षा सञ्चालन
सिकारु	सबै साक्षर वित्तीय साक्षर	निरन्तर शिक्षाप्रति जागरुक, डिजिटल साक्षर	आजीवन सिकाइप्रति स्वउत्प्रेरित
शिक्षक	सिकारुअनुकूल तालिम प्राप्त	सिकारुको आवश्यकताअनुकूल स्वसिकाइ व्यवस्था गर्न सक्ने	भूगोल, आवश्यकता र सिकारुअनुकूल पाठ्यक्रम पाठ्यसामग्री विकास गर्न सक्ने
सिकाइको अवस्था	निरन्तर सिकाइ केन्द्रित	आयआर्जन केन्द्रित	उद्यमशीलताकेन्द्रित, आजीवन सिकाइ संस्कृतिको विकास
सामुदायिक अध्ययन केन्द्र	मापदण्डअनुरूप सञ्चालित, न्यूनतम पूर्वाधार निर्माण	योजना निर्माण र कार्यक्रम सञ्चालनमा दक्ष	जीवनपर्यन्त सिकाइको केन्द्र

सुधारका कार्य

परिवर्तित मूल्य, मान्यताअनुरूप नीति, संरचना, प्रक्रिया, व्यवहार र मनोवृत्तिमा समयानुकूल परिवर्तन ल्याई शैक्षिक प्रणालीमा नवीनता र सिर्जनात्मकताको प्रवर्धन गराउन समयसिमा निर्धारण गरी रणनीतिक सुधारका क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नु अपरिहार्य छ । यसबाट अपेक्षित सुधार हुन सक्छ । अनौपचारिक तथा जीवनपर्यन्त शिक्षाको क्षेत्रमा सुधारका लागि गरिने कार्यलाई देहायबमोजिम प्रस्तुत गरिएको छः

१. साक्षरोत्तर अभियान सञ्चालन गर्ने
२. जीवनपर्यन्त शिक्षालाई सिकाइ संस्कृतिको रूपमा विकास गर्न पुस्तकालय स्थापना र सञ्चालन गर्ने
३. स्थानीय तहमा आमासमूह, युवा क्लब आदिको अपनत्वमा निरन्तर शिक्षाका अवसर विस्तार गर्न विभिन्न क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने
४. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई जीवनपर्यन्त सिकाइ तथा निरन्तर शिक्षाको केन्द्रको रूपमा विकास गर्ने
५. कार्यक्रम सञ्चालन, सामग्री विकास तथा अनुगमन मूल्याङ्कनमा सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाबिच समन्वय र सहकार्य गर्ने
६. साक्षरताको परिभाषालाई समयसापेक्ष रूपमा परिमार्जन गर्ने
७. डिजिटल साक्षरताका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने
८. माध्यमिक तहसम्म अनौपचारिक विद्यालय विस्तार गर्ने । खुला विश्वविद्यालयमार्फत उच्च

शिक्षाको अवसर उपलब्ध गराउने

९. राष्ट्रिय योग्यता प्रणाली (National Qualifications System) आबद्ध गर्ने
१०. अनौपचारिक क्षेत्रमा विद्यमान सिपहरूको अभिलेखीकरण, सिप परीक्षण र प्रमाणीकरण गर्ने कार्यविधि, प्रक्रिया र संयन्त्रलाई सुदृढ गर्ने
११. आधारभूत सुविधासहितको वाचनालय, पुस्तकालय र विद्युतीय-पुस्तकालय सेवा विस्तार गर्ने
१२. सिप विकास र निरन्तर शिक्षालाई जोड्ने
१३. पठन संस्कृतिको विकास गर्न विद्यालय तहदेखि नै विविध क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने
१४. समुदाय तहसम्म पुस्तकालय स्थापना गर्ने

विभिन्न निकायको भूमिका

उपर्युक्त सोच व्यावहारिक रूपमा कार्यान्वयनमा ल्याउन सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको भूमिका र कर्तव्य देहायबमोजिम हुनेछः

सङ्घको भूमिका

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको भूमिका

१. राष्ट्रिय नीति, कानुन, मापदण्ड तर्जुमा गर्ने र कार्यान्वयनमा समन्वय गरी प्रभावकारी नियमन गर्ने
२. शिक्षक तथा कर्मचारीको न्यूनतम सेवा, सर्त, सुविधा, योग्यता र सक्षमता तथा क्षमता विकाससम्बन्धी नीति तथा मापदण्ड निर्धारण गर्ने
३. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप निर्माण गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने
४. राष्ट्रिय शैक्षिक गुणस्तर मानक निर्धारण गर्ने
५. केन्द्रीय एकीकृत शैक्षिक तथ्याङ्क व्यवस्थापन गर्ने
६. विद्यार्थी मूल्याङ्कन तथा परीक्षाको राष्ट्रिय मापदण्ड निर्माण गर्ने
७. राष्ट्रिय उपलब्धि परीक्षण सञ्चालन गर्ने
८. समक्षता निर्धारण मापदण्ड तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने
९. प्रदेश तथा स्थानीय तहको शैक्षिक विषयमा नियमन तथा सहजीकरण गर्ने

अन्य सङ्घीय निकायको भूमिका

१. नीति र मापदण्ड बनाउने, नियमन गर्ने, मूल्याङ्कन गर्ने
२. शैक्षिक योजना तथा कार्यक्रम निर्माण तथा कार्यान्वयनमा सहजीकरण र समन्वय गर्ने
३. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक एवम् पाठ्यसामग्रीको विकास र कार्यान्वयनमा सहजीकरण गर्ने । स्थानीय पाठ्यक्रम विकासमा सहयोग र परामर्श प्रदान गर्ने
४. क्षमता विकासका कार्यक्रम तय गरी कार्यान्वयन गर्ने

५. कार्यक्रमहरूको प्रभावकारिताको अनुगमन सुपरिवेक्षण गरी पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने
६. स्तरीकृत परीक्षा सञ्चालनका लागि सहजीकरण गर्ने
७. अनुसन्धानात्मक कार्य गर्ने

प्रदेश तहको भूमिका

१. शिक्षाको राष्ट्रिय नीति तथा मापदण्डको अधिनमा रही प्रदेश तहको शिक्षासम्बन्धी कानून, योजना, कार्यक्रम, प्रशासन, व्यवस्थापन र नियमन गर्ने
२. विद्यालय शिक्षक तथा कर्मचारीको सेवा, सर्त र सुविधाको सञ्चालन तथा अभिलेख व्यवस्थापन गर्ने
३. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूपको अधिनमा रही पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक तथा पाठ्यसामग्री विकास, उत्पादन र वितरण गर्ने
४. स्थानीय तह, सङ्घीय सरकारका साथै विभिन्न निकायसँग समन्वय गर्ने
५. प्रदेशस्तरीय एकीकृत शैक्षिक तथ्याङ्क व्यवस्थापन गर्ने
६. विद्यालय तहका शिक्षकको पेसागत विकास तथा तालिमसम्बन्धी पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री विकास, तालिम सञ्चालन र अनुगमनसम्बन्धी कार्य कार्यान्वयनमा सहजीकरण गर्ने
७. विशेष शिक्षासम्बन्धी योजना निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने

स्थानीय तहको भूमिका

१. कानून निर्माण, योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन एवम् अनुमति, सञ्चालन र व्यवस्थापन (प्रारम्भिक बाल विकास, आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षा, अनौपचारिक, वैकल्पिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ, खुला तथा दूर शिक्षा, निरन्तर सिकाइ तथा सामुदायिक सिकाइ केन्द्र, अभिभावक शिक्षा) सम्बन्धी कार्य गर्ने
२. मातृभाषामा शिक्षा प्रदानसम्बन्धी आवश्यक प्रबन्ध गर्ने
३. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गर्ने
४. स्थानीय पाठ्यक्रम विकास र कार्यान्वयन गर्ने
५. विद्यालयस्तरीय निःशुल्क पाठ्यपुस्तक वितरण गर्ने, अनुगमन गर्ने, मूल्याङ्कन गर्ने
६. छात्रवृत्ति वितरण, दिवा खाजा व्यवस्थापन, सेनेटरी प्याड वितरणलाई प्रभावकारी बनाउने
७. परीक्षा तथा मूल्याङ्कनलाई सिकाइको अभिन्न अङ्गको रूपमा उपयोग गराउने
८. गाउँ तथा नगर शिक्षा समिति र विद्यालय व्यवस्थापन समिति गठन तथा व्यवस्थापन गर्ने
९. सामुदायिक विद्यालयको दरबन्दी मिलान गर्ने
१०. विद्यालय नक्साङ्कन गरी समायोजन, स्तरवृद्धिमा प्रयोग गर्ने
११. विद्यालयको नामकरण, नाम परिवर्तन र स्थानान्तरणसम्बन्धी कार्य गर्ने

१२. विद्यालयको चल अचल सम्पत्तिको अभिलेख, सुरक्षा र संरक्षण गर्ने गराउने
१३. विद्यालयको गुणस्तर अभिवृद्धिमा विशेष जोड दिने
१४. सार्वजनिक विद्यालयको शैक्षिक पूर्वाधार निर्माण, मर्मत सम्भार, सञ्चालन र व्यवस्थापनमा प्राथमिकता दिने
१५. स्थानीय स्तरमा विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धिको परीक्षण र व्यवस्थापन गर्ने
१६. अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षाको कार्यान्वयन गराउने
१७. अतिरिक्त तथा सहक्रियाकलाप सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गर्ने
१८. स्थानीय पुस्तकालय र वाचनालयको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गर्ने
१९. शिक्षक कर्मचारी पुरस्कार तथा प्रोत्साहनलाई व्यवस्थित रूपमा कार्यान्वयन गर्ने
२०. शैक्षिक कार्यक्रम तथा संस्थाको अनुगमन गर्ने गराउने
२१. क्षमता विकास कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिने

अपेक्षित उपलब्धि

शैक्षिक संस्था निश्चित मापदण्ड आधारित भएर मात्र स्थापना र सञ्चालन हुने छन् । सबै शैक्षिक संस्थामा आदर्श शैक्षिक वातावरणको विकास भएको हुने छ । शिक्षामा सबैको पहुँच स्थापित हुने छ । गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता हुने छ । शैक्षिक संस्थामा न्यूनतम आधारभूत पूर्वाधार पूरा भएको हुने छ । स्रोत, साधन र जनशक्तिको न्यायपूर्ण वितरण भएको हुने छ । सबै विद्यालयमा समान शैक्षिक सुविधा र शैक्षिक स्तर कायम भएको हुने छ । विद्यार्थी तथा अभिभावकले राम्रो शिक्षाका लागि शैक्षिक संस्था छनोट गर्न र प्रवेश पाउन भौतारिनुपर्ने छैन । शैक्षिक संस्था तथा पदाधिकारी जिम्मेवार, उत्प्रेरित र जवाफदेही हुने छन् । सार्वजनिक शिक्षाप्रति सबैको आकर्षण र विश्वास बढ्ने छ । निःशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षा कार्यान्वयन भएको हुने छ । शिक्षामा लगानी वृद्धि भएको हुने छ । छिटो र छरितो शैक्षिक सेवा प्रवाह भएको हुने छ । समयमापेक्ष रूपमा नीति, कानून, संरचना तथा संस्थाको सुधार एवम् परिमार्जन भएको हुने छ । समग्र शैक्षिक प्रणालीमा सुशासन कायम भएको हुने छ ।

स्वस्थ, सक्रिय, सक्षम र अनुशासित विद्यार्थी तयार हुने छन् । सबै बालबालिकाले अपेक्षित सिकाइ उपलब्धि प्राप्त गरेका हुने छन् । विद्यार्थीहरू प्रविधिमैत्री हुने छन् । प्राविधिक शिक्षामा विद्यार्थीको आकर्षण बढेको हुने छ । श्रमप्रति सकारात्मक धारणाको विकास भएको हुने छ । सिपवान् जनशक्तिको विकास हुने छ । दैनिक जीवनमा आइपर्ने जीवनोपयोगी सिप प्राप्त गरी उपयोग गर्न सक्षम हुने छन् । कुनै पनि विषयवस्तुमा आफ्नो धारणा बनाउन व्यक्त गर्न र तर्क गर्न सक्षम हुने छन् । आफ्नो अधिकार र कर्तव्यप्रति सचेत हुने छन् । सिद्धान्त र व्यवहार मिलाउन अभ्यस्त हुने छन् । आफ्नो मौलिक मूल्य, मान्यता, दर्शन, पहिचानप्रति परिचित हुने छन् । राष्ट्र र राष्ट्रियतप्रति बफादार हुने छन् । स्थानीय राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय परिवेशअनुकूल योग्य र प्रतिस्पर्धी हुने छन् ।

मेधावी जनशक्तिको शिक्षण सेवामा आकर्षण वृद्धि भएको हुने छ । शिक्षकको प्राज्ञिक योग्यता वृद्धि हुने छ । शिक्षक तयारी र विकासका लागि प्राज्ञिक र पेडागोजिकल कोर्सको विकास र कार्यान्वयन हुने छ । शैक्षणिक ज्ञान, सिप र तौरतरिकामा परिवर्तन भई कक्षाकोठामा प्रतिविम्बित हुने छ । शिक्षक पेसाप्रति सामाजिक प्रतिष्ठा वृद्धि हुने छ । शिक्षक स्वउत्प्रेरित, जिम्मेवार, जवाफदेही एवम् उत्तरदायी हुने छन् । शिक्षक डिजिटलमैत्री हुने छन् । शिक्षक सिकाइका नवीनतम विधि र प्रविधिको विकास गर्न सक्षम हुने छन् । शिक्षण सिकाइमा प्रयोग भइरहेको नवीनतम प्रविधिको खोजी गरी प्रयोग गर्न सक्षमता प्राप्त गरेका हुने छन् । विद्यार्थीको सिकाइलाई केन्द्रमा राखी शिक्षण पेसालाई सम्मान र गर्व गरेका हुने छन् । सहजकर्ता, उत्प्रेरक, नेतृत्वकर्ता, परामर्शदाता, पथप्रदर्शक, समस्या समाधान कर्ताजस्ता भूमिका निर्वाह गरी रोलमोडलको रूपमा स्थापित हुने छन् ।

शैक्षिक प्रणाली चुस्त, उत्तरदायी (रेस्पान्सिभ), पारदर्शी, जवाफदेही, निष्पक्ष, प्रभावकारी भएको हुने छ । गुणस्तरीय सेवा प्रवाह भएको हुने छ । समग्रमा शिक्षाको सेवा प्रवाह लागत किफायती र मितव्ययी हुने छ । गुणस्तरीय शिक्षामा आम नागरिकको समान पहुँच स्थापित भएको हुने छ । प्रतिस्पर्धी र उत्पादनशील जनशक्ति निर्माण हुने छ ।

सोचपत्रको कार्यान्वयन सम्बन्धी व्यवस्था

सोचपत्रले अपेक्षा गरेका उद्देश्य परिपूर्तिका लागि देहायबमोजिमका कानुनी र कार्यक्रमगत व्यवस्था गरी कार्यान्वयन गरिने छ:

कानुनी व्यवस्था

सोचपत्रको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि देहायबमोजिमका कानुनी प्रबन्ध गरी कार्यान्वयनमा ल्याइने छ:

१. विद्यालय शिक्षासम्बन्धी ऐन तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने
२. उच्च शिक्षासम्बन्धी एकीकृत ऐन तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने
३. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षासम्बन्धी ऐन तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने
४. राष्ट्रिय योग्यता प्रारूप (एनभिक्यु) सम्बन्धी ऐन तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने
५. एकीकृत स्वास्थ्य शिक्षा ऐन तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने
६. विद्यालयीय सेवा सुविधा शैक्षिक वातारण शिक्षक विकास अनुगमन मूल्याङ्कन शैक्षिक गुणस्तरसम्बन्धी मापदण्ड निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने
७. प्रदेश र स्थानीय तहको क्षेत्राधिकारभित्र रहेका विषयको सञ्चालन, व्यवस्थापन र नियमनका लागि तत् तहका सरकारबाट कानून तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने
८. आवश्यकताअनुसार संयन्त्र, नियमावली, निर्देशिका र कार्यविधिहरू तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने

कार्यक्रमगत व्यवस्था

सोचपत्रको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि देहायबमोजिमका कार्यक्रम कार्यान्वयनमा ल्याइने छन्:

१. दिवा खाजा कार्यक्रम, निःशुल्क पाठ्यपुस्तक, छात्रवृत्ति, सेनेटरी प्याड, अभिभावक शिक्षा, शैक्षिक संस्था नक्साङ्कन, हरित विद्यालय, विद्यालय स्वास्थ्य सेवा, क्षमता विकास, शिक्षक पेसागत सहयोग, शैक्षिक कर्जा, पढ्दै कमाउँदै, पढ, सिक, कमाऊ र तिर, आवासीय विद्यालय, नमुना विद्यालय, विज्ञान विद्यालय, विशेष विद्यालय आदि
२. विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना तथा कार्यक्रम
३. राष्ट्रपति शैक्षिक सुधार कार्यक्रम
४. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा सुधार कार्यक्रम
५. सिप विकाससम्बन्धी तालिम तथा परियोजना
६. उच्च शिक्षा सुधार परियोजना तथा कार्यक्रम
७. साक्षरता, निरन्तर शिक्षा तथा जीवनपर्यन्त शिक्षा अभियान
८. गुणस्तरसम्बन्धी कार्यक्रम
९. समकक्षतासम्बन्धी कार्यक्रम
१०. साधारण शिक्षाबाट प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा र प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाबाट साधारण शिक्षामा तथा वृत्ति विकास (Permiability & Mobility) सम्बन्धी कार्यक्रम
११. सिप विकास अभियानसम्बन्धी कार्यक्रम

सन्दर्भ सूचीहरू तथा References

- नेपाल सरकारको नीति तथा कार्यक्रम, आ.व. २०७९/०८०, नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रीपरिषद्को कार्यालय, काठमाडौं ।
- आर्थिक वर्ष २०७९/०८० को बजेट वक्तव्य, नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालय ।
- कानून किताब व्यवस्था समिति (२०४५), प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद् ऐन, २०४५, भक्तपुर: प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद् ।
- कानून किताब व्यवस्था समिति (२०४८), नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठान ऐन, २०४८, ललितपुर: नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।
- कानून किताब व्यवस्था समिति (२०५०), विश्वविद्यालय आयोग ऐन, २०५०, भक्तपुर: विश्वविद्यालय आयोग ।
- कानून, न्याय तथा संसदीय व्यवस्था मन्त्रालय (२०७५), अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षासम्बन्धी ऐन, २०७५, काठमाडौं: कानून, न्याय तथा संसदीय व्यवस्था मन्त्रालय ।
- प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय (२०७४), नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०७४, काठमाडौं: प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय ।
- प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय (२०७४), स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४, काठमाडौं: प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय ।
- शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालय (२०५७), शिक्षक सेवा आयोग नियमावली, २०५७, काठमाडौं: शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालय ।
- शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय (२०७६), आधारभूत तह (कक्षा १-३) को पाठ्यक्रम, २०७६, काठमाडौं: शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय ।
- शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय (२०७६), विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६, काठमाडौं: शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय ।
- संविधानसभा सचिवालय (२०७२), नेपालको संविधान, काठमाडौं: संविधानसभा सचिवालय । सू अ राष्ट्रिय जनगणना २०७८ संक्षिप्त नतिजा, राष्ट्रिय तथ्यांक कार्यालय, काठमाण्डौं ।
- राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय सिंहदरबार काठमाण्डौं ।
- शिक्षाको सोच पत्र २०७९, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय सिंहदरबार काठमाण्डौं ।
- शैक्षिक सूचना २०७८, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय सिंहदरबार काठमाण्डौं ।

- Council for Technical Education and Vocational Training (2019). Annual report, 2018/19. Bhaktapur: Author.
- Department of Education (2018). Education management information system, flash I & flash II reports (2018/19). Bhaktapur: Author.
- Department of Education. (2017). Education management information system, flash I & flash II reports. Bhaktapur: Author.
- Education Review Office (2016). Report on national assessment of student achievement. Bhaktapur: Author.
- Education Review Office (2018). Report on national assessment of student achievement. Bhaktapur: Author.
- Enhanced Vocational Education and Training (EVENT) Project (2019). EVET-II brochure and database. Kathmandu: Author.
- Ministry of Education (2016). School sector development plan, 2016/17–2022/23. Kathmandu: Author.
- Ministry of Education, Science & Technology (2018). Compulsory and free education act, 2018. Kathmandu: Nepal Law Commission.
- Ministry of Education, Science & Technology (2018). Education act, 1971 (ninth amendment). Kathmandu: Nepal Law Commission.
- Ministry of Education, Science & Technology (2018). Education information, 2017. Kathmandu: Author.
- Ministry of Education, Science & Technology (2019). Education information, 2018. Kathmandu: Author.
- Ministry of Education, Science & Technology (2019). SDG 4: Nepal National Framework. Kathmandu: Author.
- Ministry of Education, Science & Technology (2019). Comprehensive technical and vocational education and training annual report. Kathmandu: Author.
- Ministry of Education, Science & Technology (2019). Technical and vocational education and training report: Factsheets and infographics. Kathmandu: Author.

- Ministry of Education, Science & Technology (2020). National qualifications framework. Kathmandu: Author.
- Ministry of Finance (2020). Budget speech, 2020/21. Kathmandu: Author.
- Ministry of Finance (2020). Economic survey, 2019/20. Kathmandu: Author.
- Ministry of Law, Justice and Parliamentary Affairs (2015). Constitution of Nepal. Kathmandu: Author.
- National Examinations Board (2019, 2018, 2017, 2016 & 2015). Grades 11 and 12 results published in 2019, 2018, 2017, 2016 & 2015. Bhaktapur: Author.
- National Planning Commission (2016). 14th plan. Kathmandu: Author.
- National Planning Commission (2017). Sustainable development goals, status and roadmap: 2016-2030. Kathmandu: Author.
- National Planning Commission (2018). Needs assessment, costing and financing strategy for sustainable development goals. Kathmandu: Author.
- National Planning Commission (2020). 15th plan. Kathmandu: Author. Kathmandu: Author.
- Office of the Controller of Examinations (2019, 2018, 2017, 2016 & 2015). SLC and SEE results published in 2020, 2019, 2018, 2017, 2016 & 2015. Bhaktapur: Author.
- UNESCO (2016). Education 2030-Incheon declaration and framework for action for the implementation of sustainable development goal 4. Paris: Author.
- United Nations (2015). Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development. New York: Author.
- University Grants Commission (2020). Education management information system: Report on higher education, 2019/20. Bhaktapur: Author.

